

**T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE’NİN TARAF OLDUĞU GERİ KABUL
ANLAŞMALARININ GERİ GÖNDERMEME İLKESİ
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Cemil BALCIOĞLU

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Bleda Rıza KURTDARCAN

ARALIK 2024

**T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE’NİN TARAF OLDUĞU GERİ KABUL
ANLAŞMALARININ GERİ GÖNDERMEME İLKESİ
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Cemil BALCIOĞLU

**Tez savunma jürisi: Doç. Dr. Bleda Rıza KURTDARCAN (Tez Danışmanı)
Prof. Dr. Ceren Zeynep PİRİM KIZILCA
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cengiz UZUN**

ARALIK 2024

ÖNSÖZ

Tez danışmanlığımı üstlenmeyi kabul eden Doç. Dr. Bleda Rıza Kurt darcan’a ve çalışmalarım sırasında basılı ve elektronik materyallere erişim konusunda her türlü kolaylığı gösteren Galatasaray Üniversitesi Kütüphanesi ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi personellerine teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vii
RESUME	viii
ABSTRACT	ix
ÖZET	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: MÜLTECİLİĞE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR VE MÜLTECİLİK STATÜSÜ	6
1.1.Mülteci Kavramı	6
1.1.1. Uluslararası Hukukta Mülteci Kavramı	15
1.1.1.1. Milletler Cemiyeti Dönemi	15
1.1.1.2. Birleşmiş Milletler Dönemi	18
1.1.1.3. 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi	22
1.1.1.4. Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü	27
1.1.1.5. Bölgesel Düzenlemeler	28
1.1.1.5.1. 1969 Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi	29
1.1.1.5.2. 1984 Cartagena Deklarasyonu	30
1.1.1.5.3. Arap Ülkelerinde Mültecilerin Durumunu Düzenleyen Sözleşme	31
1.1.1.5.4. Avrupa Birliği'nde Durum	31
1.1.2. Türk Hukukunda Mülteci Kavramı	33
1.1.2.1. YUKK Öncesi Türk Hukukunda Mülteci Kavramı	34
1.1.2.2. YUKK'da Mülteci Kavramı	37
1.2. Mültecilik Statüsünün Belirlenmesi	43
1.2.1. Mültecilik Statüsünün Kazanılması	45
1.2.1.1. Mültecilik Statüsünün Belirlenmesi Değerlendirmesinde Kullanılacak Kriterler	46

1.2.1.1.1. Haklı Sebeplere Dayalı Zulüm Korkusu	47
1.2.1.1.2. Zulüm Korkusunun Irk, Din, Tabiiyet, Belli Bir Toplumsal Gruba Mensubiyet veya Siyasi Düşünceler Kaynaklı Olması	49
1.2.1.1.2.1. Irk.....	49
1.2.1.1.2.2. Din	50
1.2.1.1.2.3. Tabiiyet	50
1.2.1.1.2.4. Belli Bir Toplumsal Gruba Mensubiyet.....	51
1.2.1.1.2.5. Siyasi Düşünce.....	52
1.2.1.1.3. Vatandaş Olduğu Ülkenin Dışında Bulunma	53
1.2.1.1.4. Vatandaş Olduğu Ülkenin Korumasından Yoksun Olma yahut Yararlanmak İstememe veya Ülkesine Geri Dönememe yahut Dönmek İstememe	55
1.2.2. Türk Hukukunda Mültecilik Statüsünün Kazanılması.....	56
İKİNCİ BÖLÜM: KORUMA SORUMLULUĞU VE SORUMLULUĞUN PAYLAŞIMI	58
2.1. Koruma Sorumluluğunun Temeli Olarak Geri Göndermeme İlkesi.....	58
2.1.1. Geri Göndermeme İlkesinin Hukuksal Niteliği	60
2.1.2. Geri Göndermeme İlkesinin Kişi Yönünden Kapsamı	64
2.1.3. Geri Göndermeme İlkesine Riayet Etmekle Yükümlü Devlet.....	67
2.1.4. Geri Göndermenin Yasak Olduğu Yerler	69
2.1.5. Geri Göndermeme İlkesinin Yasakladığı Eylemler	70
2.1.5.1. Sınır Dışı Etme	70
2.1.5.2. Geri Gönderme.....	72
2.1.6. Geri Göndermeme İlkesinin Uygulanmayacağı İstisnai Haller	72
2.1.6.1. Ulusal Güvenlik Bakımından Tehlikeli Sayılma Hali	74
2.1.6.2. Topluma Yönelik Tehdit Oluşturma Hali	76
2.1.6.3. Kitleli Akın Durumunda Geri Göndermeme İlkesinin Uygulanabilirliği	77
2.1.7. Türk Hukukunda Geri Göndermeme İlkesi	80
2.2. Koruma Sorumluluğunun Paylaşımı	84
2.2.1. Koruma Sorumluluğunun Paylaşımının Kavramsal Dayanakları.....	84
2.2.1.1. İlk Sığınma Ülkesi	84
2.2.1.2. Güvenli Üçüncü Ülke.....	86
2.2.1.3. Türk Hukukunda Güvenli Üçüncü Ülke Kavramı	93
2.2.2. Koruma Sorumluluğunun Paylaşımında Temel Araç: Geri Kabul Anlaşmaları	97
2.2.2.1. Kavramsal Çerçeve ve GKA'ların Yapılış Amacı	97
2.2.2.2. GKA'ların Kişi Yönünden Kapsamı	100
2.2.2.3. GKA'ların Uygulanmasına İlişkin Usuller	102

2.2.2.3.1. Kanıtlar	102
2.2.2.3.2. Süre Sınırlamaları	103
2.2.2.3.3. Geri Kabul Uygulaması Usulleri	104
2.2.2.3.4. Hatalı Geri Kabul	104
2.2.2.4. Transit Geçiş	105
2.2.2.5. GKA’larda Yer Verilen Saklı Hükümler	106
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: GERİ GÖNDERMEME İLKESİ AÇISINDAN TÜRKİYE’NİN GERİ KABUL ANLAŞMALARI.....	108
3.1. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Suç ile, Özellikle Terörizm, Örgütlü Suçlar, Yasadışı Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı ve Yasadışı Göç ile Mücadele Anlaşmasının 8. Maddesinin Uygulanmasına Dair Protokol 109	
3.1.1. Genel Olarak	109
3.1.2. Protokol’ün Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi	110
3.2. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Yasadışı Göçmenlerin Geri Kabulüne Dair Anlaşma	111
3.2.1. Genel Olarak	111
3.2.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi	112
3.3. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kendi Vatandaşlarının Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma	113
3.3.1. Genel Olarak	113
3.3.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi	114
3.4. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya Hükümeti Arasında Kendi Vatandaşlarının ve Ülkelerinde Yasadışı Konumda Bulunan Yabancıların Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma.....	114
3.4.1. Genel Olarak	114
3.4.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi	115
3.5. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Ukrayna Bakanlar Kurulu Arasında Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma.....	116
3.5.1. Genel Olarak	116
3.5.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi	117
3.6. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Pakistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İzinsiz İkamet Eden Şahısların Geri Kabulüne Dair Anlaşma	118
3.6.1. Genel Olarak	118
3.6.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi	120
3.7. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Geri Kabul Anlaşması	121
3.7.1. Genel Olarak	121
3.7.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi	122
3.8. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Nijerya Federal Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Göç Konularına Dair Anlaşma	123
3.8.1. Genel Olarak	123

3.8.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi	124
3.9. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bosna-Hersek Bakanlar Kurulu Arasında Geri Kabul Anlaşması	125
3.9.1. Genel Olarak	125
3.9.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi	126
3.10. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yemen Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İzinsiz İkamet Eden Şahısların Geri Kabulüne Dair Anlaşma	127
3.10.1. Genel Olarak	127
3.10.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi ...	128
3.11. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Moldova Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Geri Kabul Anlaşması	129
3.11.1. Genel Olarak	129
3.11.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi ...	129
3.12. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Belarus Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Geri Kabul Anlaşması	130
3.12.1. Genel Olarak	130
3.12.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi ...	131
3.13. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Karadağ Hükümeti Arasında Geri Kabul Anlaşması	132
3.13.1. Genel Olarak	132
3.13.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi ...	133
3.14. Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma	134
3.14.1. Genel Olarak	134
3.14.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi ...	136
SONUÇ	139
KAYNAKÇA	148
ÖZGEÇMİŞ	162

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
AB	: Avrupa Birliği
ABÖ	: Afrika Birliği Örgütü
bkz	: Bakınız
bkz: aşağıda	: Bakınız aşağıda
bkz: yuk.	: Bakınız yukarıda
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
BMMSHS	: Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
dn.	: dipnot
ECOSOC	: United Nations Economic and Social Council
GİB	: Göç İdaresi Başkanlığı
GKA	: Geri Kabul Anlaşması
GKY	: Geçici Koruma Yönetmeliği
ICRC	: International Committee of the Red Cross
IOM	: International Organization for Migration
IRO	: International Refugee Organization
Iss.	: Issue
İHAM	: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi
İHAS	: İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
MC	: Milletler Cemiyeti
md.	: madde
para.	: paragraf
SİDAS	: Suçluların İadesine Dair Avrupa Sözleşmesi
UGÖ	: Uluslararası Göç Örgütü
UKK	: Uluslararası Kızılhaç Komitesi
UMÖ	: Uluslararası Mülteci Örgütü
UN	: United Nations
UNGA	: United Nations General Assembly
UNHCR	: United Nations High Commissioner for Refugees
UNILC	: United Nations International Law Commission
vd.	: ve devamı
WHO	: World Health Organization
YUKK	: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

RESUME

Dans cette étude, dans le cadre du principe de non-refoulement, les accords de réadmission auxquels la Turquie fait partie ont été discutés et, dans ce contexte, la manière dont les accords de réadmission jouent un rôle dans la lutte de la Turquie contre le flux migratoire irrégulier auquel elle est confrontée en tant que un pays de destination et de transit. Une tentative a été faite pour évaluer s'il est fonctionnel et si les résultats souhaités sont obtenus grâce aux efforts visant à alléger le fardeau de la migration irrégulière en la partageant avec d'autres pays parties aux accords dans le cadre du partage des responsabilités et en envoyant les migrants irréguliers vers leur pays d'origine ou un pays tiers sûr. Dans ce contexte, lors de ces évaluations, le débat sur la question de savoir si la pratique consistant à renvoyer des immigrants irréguliers soumis à un rapatriement dans le cadre d'accords de réadmission vers leur pays d'origine ou vers un pays tiers sûr entraîne une violation du principe de non-refoulement, qui est l'un des principes les plus fondamentaux du droit international des réfugiés, a également été pris en considération. Dans ce contexte, dans la première partie de l'étude, le concept de statut de réfugié et les concepts associés sont discutés et la signification de ces concepts en termes de droit international et de droit national est examinée. Par la suite, la détermination du statut de réfugié et la responsabilité internationale en matière de protection que ce statut crée pour les États sont discutées d'abord en termes de droit international, puis en termes de droit national. Dans la deuxième partie, le principe de non-refoulement, qui est le concept sous-jacent à la responsabilité de protéger car il s'agit du droit le plus fondamental accordé par le statut de réfugié et d'une condition préalable pour bénéficier des autres droits, est principalement abordé en termes de sa nature juridique, les personnes qu'il protège, les États qui sont tenus de se conformer au principe, les actions interdites dans le cadre du principe et leurs exceptions sont discutées en termes de droit international et de droit national. Ensuite, la notion de pays tiers sûr, qui fonde le partage de la responsabilité de protection des États et la base des accords de réadmission, qui sont le moyen de partager cette responsabilité, et la notion de pays de premier asile, qui est y relatifs, ainsi que la notion d'accord de réadmission avec évaluation générale, ont été soulignés.

Dans la troisième partie, qui constitue la dernière partie de l'étude, les accords de réadmission auxquels la Turquie fait partie ont été évalués au regard du principe de non-refoulement. Dans ce contexte, les accords ont été discutés un par un et, dans un premier temps, une évaluation a été réalisée comprenant des informations générales sur les accords, puis les accords en question ont été examinés en termes de principe. Dans le cadre de cette analyse, la question de savoir si les accords font directement référence au principe en mentionnant son contenu et en l'incluant explicitement dans leurs textes, ou si le principe est indirectement référencé au sein des accords en faisant référence aux principes fondamentaux du droit international et du droit international les accords.

ABSTRACT

In this study, the readmission agreements to which Türkiye is a party are discussed within the frame of the principle of non-refoulement and, also in this context, the function of readmission agreements in its struggle against the flow of irregular migration Türkiye faces both as a country of destination and transit and whether the desired results were achieved from the efforts made to ease the burden of irregular migration by sharing it with the other states parties and returning irregular migrants to their countries of origin or safe third countries are assessed and it was taken into account whether returning irregular migrants who are subject to readmission to their countries of origin or safe third countries via readmission agreements results in violation of the principle of non-refoulement, one of the most fundamental principles of international refugee law. In this context, the first chapter of the study examines the refugee concept and other relevant concepts and their meanings in both international law and Turkish law. Subsequently, the determination of refugee status and the international protection responsibility it imposes on states are evaluated. In chapter two, the principle of non-refoulement that underlies the protection responsibility due to it being the most fundamental right provided by the refugee status and the prerequisite for the use of other rights is examined in terms of its legal characteristics, the persons that it provides protection to, the states obliged to comply with it, actions prohibited within the scope of the principle, and its exceptions, in terms of international and municipal law. Subsequently the safe third country concept which underlies the sharing of protection responsibility of states and is the basis for the readmission agreements that are a means of sharing this responsibility, and the related first country of asylum concept are examined, followed by a general assessment of the concept of readmission agreement.

In the third and final chapter of the study the readmission agreements to which Türkiye is a party are examined within the frame of the principle of non-refoulement. In this context, the agreements are individually evaluated, and an assessment providing general information on the agreements is made and then the agreements are evaluated in terms of the principle of non-refoulement by assessing whether the agreements refer to the principle explicitly by mentioning its content and elements or implicitly by referring to the fundamental principles of international law or to the international agreements that clearly mention the principle or give implicit references to it.

ÖZET

Bu çalışmada, geri göndermeme (non-refoulement) ilkesi çerçevesinde, Türkiye'nin taraf olduğu geri kabul anlaşmaları ele alınmış ve bu kapsamda Türkiye'nin gerek hedef gerekse transit ülke olarak karşı karşıya olduğu düzensiz göç akını ile mücadelesinde GKA'ların nasıl bir işlevselliği haiz olduğunun ve düzensiz göç yükünün, sorumluluğun paylaşımı çerçevesinde anlaşmalara taraf diğer ülkelerle paylaşımı ve düzensiz göçmenlerin menşe ülkelerine yahut güvenli üçüncü bir ülkeye gönderilmesi yoluyla hafifletilmesi çabalarından arzu edilen sonuçların alınıp alınamadığının değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, söz konusu değerlendirmeler yapılırken, GKA'lar kapsamında geri gönderme işlemine muhatap olan düzensiz göçmenlerin menşe ülkelerine yahut güvenli üçüncü bir ülkeye gönderilmeleri uygulamasının, uluslararası mülteci hukukunun en temel ilkelerinden biri olan geri göndermeme ilkesinin ihlali neticesini doğurup doğurmadığı tartışması da dikkate alınmıştır. Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde mültecilik kavramı ve ilişkili kavramlar ele alınmış ve bu kavramların hem uluslararası hukuk hem de iç hukuk açısından taşıdığı anlam irdelenmiştir. Devamında mülteci statüsünün tespiti ve bu statünün devletler açısından yarattığı uluslararası koruma sorumluluğu öncelikle uluslararası hukuk açısından sonrasında ise iç hukuk açısından ele alınmıştır. İkinci bölümde, mülteci statüsünün sağladığı en temel hak olması ve diğer haklardan yararlanabilmenin de ön koşulu olması nedeniyle koruma sorumluluğunun temelinde yatan kavram olan geri göndermeme ilkesi hukuksal niteliği, koruma sağladığı kişiler, ilkeye riayet etmekle yükümlü devletler, ilke kapsamında yasaklanan eylemler ve istisnaları bakımından öncelikle uluslararası hukuk ve iç hukuk bakımından ele alınmış ve sonrasında devletlerin koruma sorumluluğunun paylaşımının temelinde yatan ve bu sorumluluğun paylaşımının aracı olan GKA'ların dayanağı olan güvenli üçüncü ülke kavramı ve bununla bağlantılı olan ilk sığınma ülkesi kavramı ve genel bir değerlendirmeyle GKA kavramı üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölümde ise Türkiye'nin taraf olduğu GKA'lar geri göndermeme ilkesi açısından değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu kapsamda anlaşmalar tek tek ele alınmış ve öncelikle anlaşmalar hakkında genel bilgilere yer verilen bir değerlendirme yapılmış, sonrasında ise söz konusu anlaşmaların ilke bakımından incelemesine yer verilmiştir. Bu inceleme kapsamında anlaşmaların ilkeye doğrudan içeriğini zikrederek metinlerinde açık bir şekilde yer vermek yoluyla mı referans verdikleri, yoksa uluslararası hukukun temel ilkelerine ve ilkeyi doğrudan içeren veya ona dolaylı atıf yapan uluslararası anlaşmalara atıf yapmak suretiyle anlaşmalar içerisinde ilkeye dolaylı şekilde mi referans verildiği hususları ele alınmıştır.

GİRİŞ

İnsanın yeryüzünde varlığının başlangıcından bu yana yer değiştirme yani göç olgusu da eş zamanlı olarak var olagelmıştır. İnsanları göç etmeye yönlendiren itki kimi zaman can güvenliği, kimi zaman iklim olayları, kimi zaman da artan nüfus sonucu beslenme kaynaklarının yetersiz kalması olmuştur. Antik Yunan ve Roma uygarlıkları gibi üretim tekniklerinin artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde geliştirilmesinin başaramadığı toplumlarda bu durum nüfusun belirli bir seviyede tutulmaya çalışılmasıyla aşılmaya çalışılırken göçebe yaşam biçimini benimsediği için geniş otlaklık alanlara ihtiyaç duyan toplumlarda ise kitlesel göç hareketlerini doğurmuştur. Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin üzerinde kurulu olduğu topraklara Türklerin gelişi de benzer sebeplerden kaynaklı göç hareketleri sonucu olmuştur. Türkiye'nin üzerinde bulunduğu Anadolu yarımadası tarıma elverişli toprakları ve üzerindeki verimli su havzalarıyla tarihin en kadim ve en görkemli uygarlıklarına beşiklik yapmış coğrafyalardan biri olması nedeniyle dünya tarihinde yaşanan ve insanlık tarihini şekillendiren büyük göç hareketlerinin hem hedefi hem de geçiş güzergahı olmuştur. Bu özelliğini bugün de sürdüren Türkiye, 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana dünya çapında yaşanan en büyük kitlesel yer değiştirme hareketlerinin hedef ülkelerinden biriyken aynı zamanda birincil konumdaki transit ülkesidir. Zira günümüzde savaşların, iç çatışmaların ve istikrarsız rejimlerin hüküm sürdüğü düzensiz göç kaynağı ülkelerin olduğu Orta Doğu, Afrika ve Arap Yarımadası'na en yakın konumdaki, bölgenin en güçlü, istikrarlı ve de ekonomik olarak gelişmiş bir cazibe merkezi olması onu bu düzensiz göç hareketliliğinin bir bölümü için hedef ülkelerden biri yaparken, Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine ulaşmaya çalışan daha büyük bölümü için de transit geçiş noktası yapmaktadır. Bu düzensiz göç hareketliliğinin asıl hedefi Avrupa Birliği ülkeleri olduğundan Birlik, özellikle dış sınırlarını oluşturan ülkelerle geri kabul anlaşmaları yaparak söz konusu düzensiz göç

yükünü dışsallaştırma yoluyla hafifletmeye çalışmakta, düzensiz göçmenleri yaptığı anlaşmalar yoluyla üçüncü ülkelere göndererek sorunu sınırları dışında çözümlemeye çalışmaktadır.

Günümüzde düzensiz göç hareketleri ve kitlesel akınların birincil hedef ülkeleri olmaları nedeniyle söz konusu göç hareketlerini durdurmaya ya da en azından minimize etmeye yönelik her türlü tedbiri almaktan çekinmeyen Avrupa Birliği ülkelerinin, tarihsel süreçte gerçekleştirdiği akınlarla Büyük Roma uygarlığını yıkarak yeni bir çağı başlatan barbarların torunları tarafından kurulmuş olmaları ise tarihin büyük bir ironisi olmaktadır. Şüphesiz ki devletlerin kendilerine yönelen kitlesel akınlara karşı önlem almak doğal haklarıdır. Ancak günümüzde var olan düzensiz göç hareketliliğinin ve kitlesel akınların kaynak ülkeleri olan Orta Doğu ve Afrika ülkelerindeki mevcut duruma yol açan toplumsal ve ekonomik istikrarsızlık ortamının oluşmasında kadim Avrupa uygarlığının bu ülkelerin sahip oldukları petrol ve değerli madenler gibi zengin yeraltı kaynaklarına el koyma amacıyla uyguladığı ve yüzlerce yıllık süreçte yaşanan işgal ve kolonileştirme hareketlerinin büyük payı olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir. Her ne kadar geline aşamada Avrupa uygarlığı geçmişteki suçlarıyla yüzleşme yolunda önemli mesafeler kat etmiş ve bugünkü Avrupa Birliği'ni insanlığın tarihten günümüze damıtarak geliştirdiği ortak değerleri olan evrensel insan hakları ve özgürlükler temelinde kurmuş olsa da 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yükselen liberal değerler temelinde benimsenen mültecilere yönelik yüksek toleranslı kucaklayıcı ve özgürlükçü göç politikaları, içinde bulunulan dönem itibarıyla yerini güvenlik eksenli, sınırlayıcı, koruyucu ve dışsallaştırıcı göç politikalarına bırakmış, sığınmacıların ve göçmenlerin henüz Birlik sınırlarına dahi varamadan durdurulmasına ve menşe ülkelerine yahut üçüncü ülkelere gönderilmelerine dayanan politikalar uygulamaya sokulmuştur. Söz konusu bu politikalar çerçevesinde AB ülkeleri yalnızca topraklarına yasal olmayan yollarla giriş yapmış olan düzensiz göçmenleri değil sığınma ihtiyacı olan kişileri de sığınma başvurularını ya hiç dikkate almayarak ya da hızlandırılmış usulle özensiz değerlendirme süreçlerine tabi tutarak menşe ülkelerine ya da üçüncü ülkelere geri göndermekte bir beis görmemektedir. Oysaki sığınma talebinde bulunan kişilerin mülteci statüsü tanınmayarak, mültecilerin korunmasına yönelik en temel uluslararası belge olan 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi'nin sağladığı başta geri göndermeme ilkesi kaynaklı koruma olmak üzere haklardan

yararlanamamaları söz konusu olmaktadır. Bu durum muvacehesinde de bu kişilerin hayatlarının veya özgürlüklerinin tehdit altında olacağı yahut işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı cezaya veya muameleye tabi tutulacakları menşe ülkelerine, ikamet ülkelerine veya üçüncü ülkelere gönderilmeleri nedeniyle telafisi mümkün olmayan zararlarla yüz yüze kalmaları durumu ortaya çıkmaktadır.

Bu nedenlerle sığınma başvurusunda bulunan kişilerin mülteci statüsü tanınması için gereken şartları karşılayıp karşılamadıklarının tespitine yönelik değerlendirme çok büyük önem arz etmektedir. Bu değerlendirmelerin Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin de ifade ettiği üzere azami özen gösterilerek ve her vaka özelinde bireysel olarak yapılması gerekmektedir.¹ Türkiye açısından duruma bakıldığında gerek Türkiye'nin 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne taraf olması gerekse iç hukukunda mülteci hukukuna yönelik temel düzenleme olan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda, Sözleşme'ye taraf olmaktan kaynaklanan yükümlülükler çerçevesinde düzenlemelere yer verilmiş olması ve gerekse de bu çerçevede YUKK metninde koruma sorumluluğunun temeli olan geri göndermeme ilkesine açık bir şekilde yer verilmiş olması nedeniyle sığınma başvurularının değerlendirmesinin tüm bu hususlar gözetilerek yapılması gerekmektedir.

Bu doğrultuda çalışmanın birinci bölümünde mültecilik kavramı ve ilişkili kavramlar ele alınmış ve bu kavramların hem uluslararası hukuk hem de iç hukuk açısından taşıdığı anlam irdelenmiştir. Devamında mülteci statüsünün tespiti ve bu statünün devletler açısından yarattığı uluslararası koruma sorumluluğu öncelikle uluslararası hukuk açısından sonrasında ise iç hukuk açısından ele alınmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde mülteci kavramına ve mülteci statüsünün tespiti konusuna yer verilmesinin esas nedeni 2024'ün ikinci yarısı itibarıyla Türkiye'de 4,5 milyon civarında yasal kalış hakkı olan yabancı bulunması ve bu yabancıların çok büyük kısmının uluslararası koruma kapsamında olan veya koruma talebinde bulunan kişilerden oluşmasıdır. 4 milyondan fazla kişinin 3 milyondan fazlası geçici koruma altında bulunan Suriyeliler, 200 binden fazlası ise uluslararası koruma kapsamında bulunan yabancılardır.² Dolayısıyla bu kişilerin statülerinin tespitinde mülteci

¹ UNHCR, **UNHCR Position on Readmission Agreements, 'Protection Elsewhere' and Asylum Policy**, 1994. bkz: <https://www.refworld.org/policy/legalguidance/unhcr/1994/en/17662> (01.11.2024).

² Göç İdaresi Başkanlığı verileri için bkz: <https://goc.gov.tr/ulkemizdeki-yabanci-sayilarina-iliskin-ortaya-atilan-gercek-disi-iddialar-hakkinda-basin-aciklamasi> (01.11.2024).

statüsünün tespiti ölçütleri esas alınmakta ve kapsamında oldukları korumadan yararlanma hakkını bu ölçütler temelinde yapılan değerlendirme sonucu kazanmaktadırlar.

Bir sonraki bölüm olan ikinci bölümde ise mülteci statüsünün sağladığı en temel hak olması ve diğer haklardan yararlanabilmenin de ön koşulu olması nedeniyle koruma sorumluluğunun temelinde yatan kavram olan geri göndermeme ilkesi, hukuksal niteliği, koruma sağladığı kişiler, ilkeye riayet etmekle yükümlü devletler, ilke kapsamında yasaklanan eylemler ve istisnaları bakımından öncelikle uluslararası hukuk ve ardından iç hukuk bakımından ele alınmıştır. Zira çalışmanın ana konusunu oluşturan Geri Kabul Anlaşmaları esasen düzensiz göçmenleri ilgilendiren anlaşmalar olsa da sığınmacılar ve sığınma başvurularının değerlendirme süreci devam eden kişiler ve hatta kimi zaman güvenli üçüncü ülkelere gönderilmek şartıyla mülteci statüsünü haiz kişiler de bu anlaşmalara konu yapılmaktadır. Bu nedenle bu kişilerin uluslararası korumadan yararlandırılmalarının temelinde yatan geri göndermeme ilkesine riayet çok büyük önem arz etmektedir.

İkinci bölümün bir sonraki kısmında devletlerin koruma sorumluluğunun paylaşımının temelinde yatan ve bu sorumluluğun paylaşımının aracı olan GKA'ların dayanağı olan güvenli üçüncü ülke kavramı ve bununla bağlantılı olan ilk sığınma ülkesi kavramı ve ardından da genel bir değerlendirmeye GKA kavramı ele alınmıştır. Güvenli üçüncü ülke kavramı devletlere ülkelerine hukuka uygun olmayan yolla giriş yapmış olan yahut hukuka uygun giriş yapmış olmakla birlikte daha sonradan bu duruma giren üçüncü ülke vatandaşlarını ve vatansız kişileri geri göndermeme ilkesini ihlal etmeden GKA'lar kapsamında üçüncü ülkelere gönderme imkanını sağlayan temel kavramdır. İşte bu kavrama dayanarak devletler arasında iki veya çok taraflı GKA'lar akdedilmekte ve düzensiz göç sorunu bu araçla aşılmaya çalışılmaktadır. Özellikle düzensiz göçün kaynağı olan yahut bu göçün topraklarından transit geçerek geldiği ülkelerle GKA'lar yapılmakta, düzensiz göçün ülkeler üzerinde yarattığı yük bir yandan doğrudan veya dolaylı olarak bu göç akışı üzerinde sorumluluğu olan devletlerle paylaşılmaya çalışılmakta bir yandan da AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı GKA'larda olduğu gibi vize muafiyeti sağlama veya ekonomik destek gibi teşviklerle üçüncü ülkelerle yapılan anlaşmalara istinaden bu ülkelere paylaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu anlaşmalar kapsamında yapılan geri kabul işlemlerinde

sığınmacılar ve hatta resmen mülteci statüsünü haiz kişiler dahi güvenli üçüncü ülkelere gönderilmeye çalışılmaktadır. Esasen GKA'ların temelindeki güvenli üçüncü ülke kavramı da bu uygulamalara zemin oluşturmaktadır. Zira sığınmacıları geldikleri ilk sığınma ülkesinde veya güvenli üçüncü ülkede sığınma hakkı arama imkânları olduğu ve sığınma imkânı buldukları gerekçesiyle GKA kapsamında bu ülkelere göndermenin önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Bu noktalardan hareketle GKA'lar yapılış nedenleri, kişi yönünden kapsamı, uygulama usulleri ve içeriklerinde yer verilen saklı hükümler açısından genel çerçevede ele alınmıştır. Özellikle saklı hükümler hususu çalışmanın ana konusu olan GKA'ların geri göndermeme ilkesi bakımından değerlendirilmesi açısından oldukça önemlidir. Zira GKA'larda geri göndermeme ilkesine yahut bu ilkeye yapılan atıflara bu bölümlerde yer verilmektedir. Ancak anlaşmaların giriş kısımlarında da ilkenin yer aldığı anlaşmalara atıf yapılması yoluyla dolaylı yoldan ilkeye atıf yapılması da söz konusu olmaktadır.

Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölümde ise Türkiye'nin taraf olduğu GKA'lar geri göndermeme ilkesi açısından değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu kapsamda anlaşmalar tek tek ele alınmış ve öncelikle anlaşmalar hakkında genel bilgilere yer verilen bir değerlendirme yapılmış, sonrasında ise söz konusu anlaşmaların ilke bakımından incelemesine yer verilmiştir. Bu inceleme kapsamında anlaşmaların ilkeye doğrudan içeriğini zikrederek metinlerinde açık bir şekilde yer vermek yoluyla mı referans verdikleri, yoksa uluslararası hukukun temel ilkelerine ve ilkeyi doğrudan içeren veya ona dolaylı atıf yapan uluslararası anlaşmalara atıf yapmak suretiyle anlaşmalar içerisinde ilkeye dolaylı şekilde mi referans verildiği hususları ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM: MÜLTECİLİĞE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR VE MÜLTECİLİK STATÜSÜ

1.1. Mülteci Kavramı

Mülteci kavramının sözlük anlamına bakıldığında³, sığınmacı sözcüğünün Arapça kökenli eş anlamlısı olarak telakki edildiği ve sığınmacı sözcüğünün de yabancı bir ülkeye sığınmış kişi veya iltica öncesi geçici süreliğine başka bir ülkede kalan kişi anlamlarına geldiğinin ifade olunduğu görülmektedir.⁴

Her ne kadar mülteci ve sığınmacı sözcükleri sözlük anlamıyla birbirinin yerine kullanılabilecek sözcükler, başka bir deyişle ikame sözcükler olarak tanımlanmış olsa da bu sözcüklerin mülteci hukukunda taşıdıkları anlam farklılık arz etmektedir.

Uluslararası mülteci hukukunda, uyruğunda bulunduğu devletin sınırları dışında olup başka bir devlete iltica talebinde bulunmuş ve bu iltica talebi başvuruda bulunduğu devletçe yapılan usuli inceleme sonucu kabul edilerek mültecilik statüsü resmen tanınmış kişileri tanımlamak için İngilizce *refugee* sözcüğü kullanılırken, iltica talebinde bulunmakla birlikte henüz bu talebi başvuruda bulunulan devletçe incelenerek hakkında bir karar verilmemiş yahut henüz iltica talebinde bulunmamış olsa da bu niyeti taşıyan kişiler için *asylum-seeker* tabiri kullanılmaktadır. Diğer bir deyişle, mülteci kavramını karşılamak için *refugee* sözcüğü kullanılırken, sığınmacı kavramının karşılığı olarak da *asylum-seeker* sözcüğü kullanılmaktadır. Mülteci ve sığınmacının öznesi oldukları eylemler olan iltica ve sığınma kavramları ise *asylum* ortak sözcüğü ile ifade olunmaktadır.⁵

³ <https://sozluk.gov.tr/?ara=m%C3%BClteci> (01.11.2024).

⁴ <https://sozluk.gov.tr/?ara=s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1> (01.11.2024).

⁵ *Refugee*, *asylum-seeker* ve *asylum* sözcüklerinin Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) nezdinde kabul gören tanımları ve *refugee* ve *asylum-seeker* sözcüklerinin aralarındaki

Bu ayırım dikkate alındığında, mülteciliğin kendisine birtakım sonuçlar bağlanmış hukuksal bir statü olduğu, sığınmacılığın ise henüz mültecilik statüsünün kazanılmasından önce kişinin içinde bulunduğu fiilî durumu, bir ara durumu ifade ettiği görülmektedir. Bu meyanda, iltica talebi, talep olunan devlet tarafından henüz inceleme aşamasında olup geçici bir korumadan yararlanan kişi anlamına gelen sığınmacı “*de facto* mülteci” olarak ve iltica talebinin incelemesi tamamlanıp mülteci olmanın şartlarını haiz olması nedeniyle talebi resmen kabul edilerek hukuken mülteci statüsünü kazanan kişi anlamına gelen mülteci de “*de jure* mülteci” olarak nitelendirilebilir.⁶

Esasen, her sığınmacının iltica talebi kabul görmeyebilir ve kendisine mülteci statüsü tanınmayabilir, ancak her mülteci başlangıçta bir sığınmacıdır ve ne zaman ki sığınma talebi başvuru devletçe karara bağlanıp mültecilik statüsü resmen tanınır, işte o zaman mülteci statüsünü haiz olmaktadır.⁷ Başka bir deyişle, her mülteci iltica talebinde bulunduğu andan itibaren sığınmacı olmaktadır. Ancak sığınmacılardan yalnızca iltica talebi kabul görenler mültecilik statüsünü haiz olacaklar, kabul görmeyenlerin sığınmacılık statüleri de son bulacaktır.⁸ Bu açıdan, henüz iltica talebi talepte bulunulan devletçe kabul edilip mülteci statüsünü almamış kişileri tanımlamak için kullanılan sığınmacı kavramı, mülteci tanımlamasının kapsamına girmeyen sığınma arayışında olanları da içermektedir.

Çalışmanın izleyen bölümlerinde ortaya koyulacağı üzere uluslararası mülteci hukukunun ilgili metinlerinde ayrıntılı ve hukuksal tanımları yapılmış olan mülteci kavramı, yalın ve daha geniş anlamıyla, tahammül edilmez genel yahut kişisel hal ve şartlardan kaçış arayan kişi şeklinde tarif edilebilir. Kaçış arayan kişinin varış yerinin neresi olduğunun bu bağlamda önemi yoktur meğerki orada kişinin içinden kaçtığı hal ve şartlar bertaraf edilmeyecek olsun.⁹

farklar için bkz. <https://www.unhcr.org/us/asylum-seekers>, <https://www.unrefugees.org/refugee-facts/what-is-a-refugee/>, <https://www.unhcr.org/us/news/stories/refugees-or-migrants-how-word-choices-affect-rights-and-lives> (01.11.2024).

⁶ Bülent Çiçekli, **6458 Sayılı Kanunla Güncellenmiş Yabancılar ve Mülteci Hukuku**, 6. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, Nisan 2016, s. 239.

⁷ UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), **An Introduction to International Protection: Protecting Persons of Concern to UNHCR (Self-study module 1)**, 1 August 2005, s. 13.

⁸ <https://www.unhcr.org/us/asylum-seekers> (01.11.2024).

⁹ Guy S. Goodwin-Gill, Jane McAdam, **The Refugee in International Law**, Third Edition, New York: Oxford University Press, 2007, s. 15.

Kaçış çok farklı sebeplerden kaynaklı olabilir. Örnek olarak, bu sebepler, kişinin ırksal ya da etnik kimliği, inancı, sosyal bir gruba mensubiyeti veya düşünceleri nedeniyle baskı ve zulüm görmesi yahut adli kovuşturmayla maruz kalması, yaşam hakkının ya da hürriyetinin saldırı altında olması olabileceği gibi, savaş, iç karışıklık, kıtlık veya doğal afetler gibi durumlar da olabilir. Kişinin, kaçışının arkasında yatan sebepler ve bunlardan doğan sonuçlar karşısında yardım edilmeye ve gerekli olması halinde korunmaya layık olduğunun kabulü, mülteci sözcüğünün bu yalın tanımdaki anlamında içkindir.¹⁰

Bir diğer yaklaşıma göre mülteci, süresiz olarak ve siyasi nedenlerle, toprakları üzerinde yaşadığı ülkenin halkının oluşturduğu siyasi toplam anlamında olmak üzere bir ferdi olduğu ulusun dışında yaşamaya zorlanmış bireyi ifade etmektedir.¹¹ Bu yaklaşımda öne çıkan unsurlar, zorunluluk, yaşanan yerin süresiz olarak geri dönülemeyecek şekilde terk edilmesi ve parçası olduğu siyasi topluluktan siyasi nedenlerle mutlak dışlanma olmaktadır.

Başka bir yaklaşıma göre ise mülteci, “*zoraki sınır aşan göçmen*”dir. Bu yaklaşımda mülteci kavramı tanımlanırken üç unsur ön plana çıkmaktadır: İrade dışılık yani zorunluluk unsuru, sınır aşma eyleminin doğasından kaynaklı uluslararasılık unsuru ve eylemin kendisi olan göç unsuru.¹² Bu yaklaşıma göre, mülteciliği göçmenlikten ayıran temel yapısal özellik, göçmenliğe karakterini verenin çeken faktörlerin (*pull factors*) baskın olması iken, mültecilikte baskın olanın itme faktörleri (*push factors*) olmasıdır. İlkinde yer değiştiren kişi varacağı hedefteki olumlu koşulların çekimiyle bu eylemi gerçekleştirirken, ikincisinde terk ettiği yerdeki olumsuz koşulların kendisini terke itmesiyle bu eylemi gerçekleştirmektedir.¹³

Bu bilgiler göz önünde bulundurularak yapılacak bir değerlendirme sonucunda mülteci, içerisinde bulunduğu hal ve şartların, kendisinden kaynaklanmayan nedenlere dayalı olarak, öngörülemeyen bir zaman zarfı için geri dönüşü mümkün görünmeyen

¹⁰ A.g.e.

¹¹ Emma Haddad, “Who is (not) a Refugee?”, EUI SPS, 2004/06, s. 22. <https://hdl.handle.net/1814/1911> (01.11.2024).

¹² Tom Kuhlman, “Towards a Definition of Refugees”, Researchmemorandum 1990-36, Amsterdam: Vrije Universiteit, 1990, s. 6.

¹³ A.g.e., s. 6-9.

bir şekilde tahammül edilmez bir hal alması nedeniyle bulunduğu yeri terk etmekten başka bir çaresi kalmayan kişi olarak tanımlanabilir.

Görüldüğü üzere üzerinde mutabakata varılmış, uluslararası geçerliliği olan tek bir mülteci tanımı bulunmamaktadır. Bu durum mülteciliğin tespiti bakımından kural olarak vaka bazında (*case-by-case*) bir değerlendirme yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durumda da yeknesaklık sağlamak adına temel alınacak esas tanımlamanın 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesinde ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Statüsü'nde¹⁴ yer alan tanımlamalar olması daha doğru bir yaklaşım olarak görünmektedir.

Dikkat edilirse, tüm bu açıklamalar ve tanımlarda öne çıkan ortak belirleyici unsurun, kişinin yer değiştirme eyleminin bir ıztırap halinden kaynaklanması olduğu görülmektedir. İşte bu ıztırap halidir ki, mülteci ve sığınmacı kavramlarını gönüllü bir tercihe dayanan bir yer değiştirme eylemi olan göçün öznesi konumundaki göçmen kavramından ayırmaktadır.

Göç eyleminin temelinde daha yüksek yaşam standartlarına kavuşmak, daha iyi imkanlara sahip olmak, daha iyi bir işe sahip olmak yahut daha nitelikli bir eğitim almak isteği, diğer bir ifadeyle daha iyi bir yaşam arzusu yatmaktadır ve göç eyleminin öznesi olan göçmenin göç ettiği ülkeye yerleşmek niyeti bulunmaktadır. Mülteci ise hayatını tahammül edilmez kılan şartlardan ve hatta yaşamına yönelik tehditten kaçmaktadır. Bir başka ifadeyle, göçmenler ekonomik sebepler benzeri itkilerle göç ederken, mülteciler siyasi, dini yahut benzeri nedenlerle maruz kaldıkları baskı ve zulümlerden kaynaklı olarak mense ülkelerini terk etmek zorunda kalmaktadırlar.¹⁵

Bu noktadan hareketle, göçün, tamamıyla, temelinde ekonomik kaygılar yahut benzeri itkiler yatan ve göç edenin kendi rızasıyla gerçekleştirdiği bir eylem olması, devletleri, ülkesel egemenlik yetkilerine dayanarak göçmenlerin ülkeye girişlerini engelleme ve giriş yapmış olanları da ülkelerinden çıkarma yoluyla göç hareketlerinin kontrolünü sağlayacak mekanizmaları kullanmaya itmiştir.

¹⁴ BMMYK Statüsü md. 6/A-B. bkz: <https://www.unhcr.org/us/media/statute-office-united-nations-high-commissioner-refugees>

¹⁵ Çiçekli, a.g.e., s. 202.

Oysaki mülteciliğin temelinde mültecilerin hayatlarına yönelmiş bir tehdit kaynaklı zorunlu bir yer değiştirme hali bulunduğundan, iltica hareketlerine yaklaşım ülkeye girişleri engellemek ve giriş yapmış olanları ülkeden çıkarmak yoluyla kontrol sağlamaktan ziyade koruma sağlamak yönünde olmaktadır.

Diğer yandan, göçmenler, yurttaşlık bağıyla bağlı oldukları menşe ülkelerinin tabiiyetinde olmalarından kaynaklı ulusal korumanın şemsiyesi altında kalmaya devam etmekte, mülteciler ise tabiiyetinde oldukları devletin ulusal korumasından zorunluluklar nedeniyle istifade edememekte yahut etmek istememektedirler.

Esasen mülteci ve sığınmacı kavramları da temelinde göçmen kavramının içerisinde yer alsalar da bu durum bu kavramların hukuksal tanımları açısından olmayıp, genel tanımları bakımından söz konusu olmaktadır. Zira, göçmen kavramının, mülteci kavramının aksine, uluslararası hukukta kabul gören bir tanımlı bulunmamaktadır.¹⁶

Göç hareketlerinin öznesi olan göçmenler, göçün hedefinde olan ülkelerin iç hukuk düzenlemelerine tabidir. Hedef ülke konumunda olan ülkeler, kendilerine yönelik bu dış kaynaklı insan hareketliliğini kontrolleri altında tutmak amacıyla iç hukuklarında düzenlemeler yapma yoluna gitmektedirler. Mülteciliğin aksine uluslararası hukuk bakımından herhangi bir koruma kapsamında olmayan göçmenler her bakımdan göç ettikleri ülkelerin hukukuna tabi olmaktadır. Her şeyden önce, göçmenlerin hedef ülkeler tarafından kabulü, her bir ülke açısından, o ülkenin tabi olduğu ekonomik, sosyal ve siyasi durum ve şartlar temelinde oluşturulmuş göç politikaları dikkate alınarak hayata geçirilen iç hukuk düzenlemeleri çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.¹⁷

Belirtmek gerekir ki, göçün, bazı çok istisna teşkil eden durumlarda, uluslararası hukuk düzleminde yapılan düzenlemelerde kendisine yer bulabildiği örnekler de söz konusu olabilmektedir.¹⁸

¹⁶ UNHCR, ‘Refugees’ and ‘Migrants’-Frequently Asked Questions (FAQs), 31 August 2018, s. 2

¹⁷ Aysel Çelikel, Günseli Öztekin Gelgel, **Yabancılar Hukuku**, 25. Baskı, İstanbul: Beta, 2020, s. 27.

¹⁸ Işıl Özkan, **Göç ve Vatandaşlık Hukuku**, 1. Baskı, İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2022, s. 27., Bu istisnai duruma örnek teşkil eden uygulama için bkz: Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti arasında 1968 yılında imza olunan “Yakın Akrabaları 1952 yılına Kadar Türkiye’ye göç Etmış Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nden Türkiye

Bununla birlikte, mülteci kavramını göçmen kavramıyla eşitlemek yahut mülteciliği göçmenliğin bir alt kategorisi olarak telakki etmek, mültecilerin mülteci olmaktan kaynaklı haklarını ve kapsamına alınmaya ihtiyaç duydukları korumayı zayıflatıcı hatta ortadan kaldırıcı bir etkiye sebep olabileceğinden, hayatları ve güvenlikleri üzerinde tehlike yaratmaya müsait bir durum oluşturmaktadır ve bu nedenle bu yaklaşımdan kaçınılmalıdır.¹⁹

Göçmen kavramının uluslararası düzlemde genel kabul gören hukuksal bir tanımı olmamasının yanında, göçmenliğin hukuksal bir statü de olmaması nedeniyle, uluslararası alanda kişiye sağladığı bir koruma yahut hak veya haklar da söz konusu olmamaktadır. Oysaki, mülteci olma hali kişiye hukuksal bir statü sağlamasından kaynaklı olarak bu statüyü haiz olan kişiye uluslararası sözleşmelerle teminat altına alınmış çok önemli birtakım haklardan ve koruma mekanizmalarından istifade etme imkânı sağlamaktadır.

Bu noktada, düzenli göç, düzensiz göç, uluslararası göç, iç göç, transit göç, menşe (kaynak) ülke, hedef ülke (varış ülkesi), transit ülke, yerinde mülteci ve varışta mülteci kavramlarına da kısaca değinmek yararlı olacaktır. Zira bu kavramlar uluslararası mülteci hukuku açısından önem arz etmektedirler.

Düzenli göç kavramı, kısaca, bir ülkeye girişin, bir ülkede kalışın ve bir ülkeden çıkışın yasal yollarla yapılmış olması şeklinde tanımlanabilir.²⁰ UGÖ (IOM) yani Uluslararası Göç Örgütü (*International Organization for Migration*) ise düzenli göçü “Menşe ülkeden çıkışı ve ev sahibi ülkeye seyahati, transit geçişi ve girişi düzenleyen kanun ve yönetmeliklere uygun olarak insanların olağan ikamet yerinden yeni bir ikamet yerine gitmeleri” şeklinde tanımlamaktadır.²¹

Düzensiz göç ise bir ülkeye girişin ve bir ülkede kalışın yasal olmayan yollarla yapılması yahut bir ülkeye yasal yollarla girilmiş olmasına karşın o ülkeden yasal

Cumhuriyeti’ne Göç Etmeleri Hakkında Anlaşma”. Anlaşma metni için bkz: https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d02/c035/mm_02035065ss0822.pdf (01.11.2024)

¹⁹ A.g.e.

²⁰ Türkan Melis Parlak, *Avrupa Birliği Göç Hukuku Reformunda Düzensiz Göçmenlerin Statüleri*, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022, s. 28.

²¹ https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf (01.11.2024).

süresi içerisinde çıkılmamasını ifade etmektedir. Bununla birlikte, düzensiz göç kavramı, hedef, transit ve kaynak ülkelerin her biri bakımından ayrı şekilde tanımlanmayı gerektirmektedir.

Kaynak ülkeler bakımından düzensiz göç, gerekli yasal prosedürlere uygun şekilde davranmadan ülkesini terk eden kişileri kapsamına almaktayken, transit ülkeler bakımından, kaynak ülkelerden hedef ülkelere yapılan yolculukta yasal veya yasal olmayan yollarla ülkeye giriş yapıp bu ülkeyi bir geçiş güzergahı olarak kullanıp ülke sınırlarından çıkan kişileri kapsamaktadır.²²

Hedef ülkeler bakımından düzensiz göç ise ülkeye yasal olmayan yollarla giriş yapan yahut yasal yollarla giriş yapmış olmakla birlikte o ülkeden yasal süresi içerisinde çıkış yapmayan kişileri içine almaktadır. Yine bu kapsamda olmak üzere, sahte yahut geçerliliği olmayan evrakların kullanımı yoluyla göç eylemi de düzensiz göç kategorisinde değerlendirilmektedir.²³

İç göç, kişinin, mevcut durumdakinden başka bir yerde ikametle sonuçlanacak şekilde, geçici yahut kalıcı olarak ve aynı ülke sınırları içerisinde olmak üzere, bir yerden başka bir yere göç etmesi durumunu ifade etmektedir. Yer değiştirmenin kalıcı yahut geçici olarak başka bir ülkeye yerleşmek amacıyla sınır geçerek gerçekleştirilmesi durumunda ise uluslararası göç söz konusu olmaktadır.²⁴

Transit göç kavramı ise, kısaca, bulunulan ülkenin sınırı aşılarak hedef ülkeye gidiş yolunda üçüncü bir ülkeden geçiş halini ifade etmektedir.²⁵ İran üzerinden Türkiye'ye giriş yapan Afganların İran topraklarından geçerek ülkeye girişi transit göçe örnek olarak gösterilebilir.

Menşe ülke (kaynak ülke) kavramı, göçe kaynaklık eden ülkeyi, transit ülke kavramı, menşe ülkeden hedef ülkeye yol alırken üzerinden geçilen ülkeyi ve hedef ülke (varış ülkesi) ise göç eylemi sonucunda geçici yahut kalıcı olarak yerleşmek amacıyla gidilen ülkeyi ifade etmektedir. Göç etmek amacıyla terk edilen ülkenin,

²² <https://goc.gov.tr/duzensiz-goc-hakkinda> (01.11.2024).

²³ Parlak, **a.g.e.**, s. 29.

²⁴ Yücel Acer ve diğerleri, **Küresel ve Bölgesel Perspektiften Türkiye'nin İltica Stratejisi**, 1. Baskı, Ankara: USAK Yayınları, Temmuz 2010, s. 11.

²⁵ Çiçekli, **a.g.e.**, s. 201.

kişinin vatandaşlık bağı ile bağlı olduğu ülkenin dışında bir ülke olması durumunda ise terk edilen ülke ikamet ülkesi tabiri ile ifade olunur.²⁶

Yerinde mülteci kavramına bakıldığında ise, bu kavramın, menşe ülkesini terk edip başka bir ülkeye gittiği sırada mevcut olmayan ve fakat başka ülkede bulunduğu esnada menşe ülkesinde meydana gelen olaylar neticesinde değişen şartlar sonucu geri dönmesi halinde zulüm tehlikesiyle karşı karşıya olacağı endişesinden kaynaklı olarak menşe ülkesinin korumasından yararlanmak istemeyen yahut yararlanamayacak olan kişileri ifade ettiği görülmektedir. Menşe ülkede meydana gelebilecek ve kişinin zulüm tehlikesi altında olduğuna dair haklı neden oluşturabilecek olaylara örnek olarak, menşe ülkedeki mevcut rejimin değişmesi, ülkede iç savaşın patlak vermesi yahut bulunduğu ülkede menşe ülkesi aleyhinde siyasi faaliyetlerde bulunması veya açıklamalar yapması gösterilebilir.²⁷

Varışta mülteci (*prima facie* mülteci) kavramı, normal şartlarda her bir kişi için ayrı ayrı ele alınması gereken mültecilik statüsü değerlendirmesinin, kitlesel yerinden edilme durumunda, kitleyi oluşturan bireylerin tümü açısından durumun aciliyeti gereği topluca yapılarak, bu kişilerin sığınılan ülke devleti yahut BMMYK tarafından mülteci olduklarının kabul edilmesiyle bu kişilerin haiz olduğu statüyü ifade etmektedir. Böylece varışta mültecilik statüsünü elde eden her bir bireyin uluslararası korumayı hak eden mülteciler olduğu yönünde bir karine oluştuğu ve aksi kanıtlanıncaya kadar, bireysel olarak mülteci statüsü tanınan kişilerle aynı haklardan yararlanacakları kabul olunmaktadır.²⁸

Nihayetinde, mülteci kavramı hukuksal bir statüyü ifade etmesi ve bu statüyü haiz olan kişilere vatandaşlık bağıyla bağlı oldukları devletin sağladığı ulusal korumadan artık yararlanamamaları yahut yararlanmak istememeleri nedeniyle uluslararası anlaşmalar çerçevesinde ikame bir koruma mekanizması olan uluslararası korumanın sağlanması ve yine bu koruma kapsamına alınan kişilere, en başta geri göndermeme ilkesinin sağladığı korumadan yararlanma hakkı olmak üzere²⁹,

²⁶ Acer ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 12.

²⁷ Sibel Safi, **Mülteci Hukuku Ders Kitabı**, 1. Baskı, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2018, s. 49-50.

²⁸ Çiçekli, **a.g.e.**, s. 304-305.

²⁹ 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi md.33. *bkz.* <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/multec%c4%b1ler%c4%b1nhukuk%c4%b1statusune%c4%b1%c4%b1sk%c4%b1nsozlesme.pdf> (01.11.2024)

uluslararası mülteci hukukunun asli dayanağını oluşturan ve 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi'nin³⁰ ve bu sözleşmenin ek protokolü olan 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol'ün³¹ sağladığı haklardan ve koruma mekanizmalarından ayırım gözetilmeksizin yararlanma hakkı sağlaması yönleriyle göçmen ve sığınmacı kavramlarından ayrılmaktadır.

Sözleşme kapsamında yararlanılan haklara örnek olarak gelir getiren bir işte çalışma veya faaliyette bulunma hakkı³², dini inançlarının gereklerini ve ibadetlerini serbestçe yapabilme hakkı³³, temel ve mesleki eğitimden yararlanmada vatandaşlarla aynı muameleye tabi olma hakkı ve yabancı ülkelere alınmış yüksek öğretim diploması yahut eğitim sertifikası gibi belgelerin tanınması ve eğitim burslarından yararlandırma gibi konularda şartların imkan verdiği ölçüde ve her durumda asgari olarak ülkedeki aynı şartlardaki yabancılara tanınanlarla aynı seviyede muameleye tabi olma hakkı³⁴, taşınır ve taşınmaz malları kiralama ve mülkiyetini edinme hakkı³⁵, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinden yararlanma hakkı³⁶, serbest ikamet ve seyahat etme hakkı³⁷, adli makamlara başvuru hakkı³⁸ gibi çok önemli haklar sayılabileceği gibi sözleşme kapsamında olmanın sağladığı faydalar arasında vatandaşlığa geçiş başvuruları sırasında karşılaşılabilecek muhtemel zorlukların mümkün olduğu ölçüde elimine edilmesi amacıyla idari makamlarca gerekli adımların atılması ve söz konusu bu haklardan yararlandırmada mütakabiliyet şartının aranmaması gibi birtakım kolaylaştırıcı uygulamalar zikredilebilir.

³⁰ 1951 Cenevre Sözleşmesinin metni için bkz: https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/KM_/d00/c002/km_00002024ss0053.pdf (01.11.2024)

³¹ 1967 Protokolünün metni için bkz: <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/yonetmelikler/Sozlesmeler/MULTECILERIN-HUKUK-STATUSUNE-ILISKIN-1967-PROTOKOLU.pdf> (01.11.2024)

³² 1951 Cenevre Sözleşmesi md. 17-19.

³³ 1951 Cenevre Sözleşmesi md. 4.

³⁴ 1951 Cenevre Sözleşmesi md 22.

³⁵ 1951 Cenevre Sözleşmesi md. 13.

³⁶ Sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkına dair 1951 Cenevre Sözleşmesinde herhangi bir düzenleme olmamakla birlikte mültecilerin sağlık hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlandırılmaları Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ve Dünya Sağlık Örgütü (*WHO*) nün bu konuya ilişkin tavsiye niteliğinde kararları ve bildirimleriyle düzenlenmesi yoluna gidilmiştir. Sosyal güvenlik hizmetlerinden ve sosyal yardımlardan yararlanma hakları ise Sözleşmenin 23. ve 24. maddelerinde düzenlemeye konu olmuştur.

bkz:

<https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/multec%20b1ler%20b1nhukuk%20b1statusune%20b1b1sk%20b1nsozlesme.pdf> (01.11.2024).

³⁷ 1951 Cenevre Sözleşmesi md. 26.

³⁸ 1951 Cenevre Sözleşmesi md. 16.

1.1.1. Uluslararası Hukukta Mülteci Kavramı

1.1.1.1. Milletler Cemiyeti Dönemi

Daha öncesinde sınır paylaşan devletler arasında yahut bölgesel düzeyde tekil vakalar veya sınırlı toplu yer değiştirme hareketleriyle kendini gösteren mültecilik olgusunun bir kavram olarak uluslararası toplumun gündemine girişi 20. yüzyılın ikinci onyılında yaşanan ve insanlık tarihinin ilk küresel savaşı olan 1. Dünya Savaşı ile olmuştur. O tarihe kadar benzer ölçekte bir vahşet ve yıkımla karşılaşmamış olan insanlık, bir yandan savaşın sebep olduğu milyonlarla ifade olunan seviyede insan kaybıyla sarsılırken bir yandan da savaşın vahşetinden kaçan ve sayıları milyonları bulan savaş mültecileri gerçekliğiyle tanışmış oluyordu.

1. Dünya Savaşı'nın sürdüğü dönemde, 1917 yılında Rusya'da patlak veren ihtilal ve onu müteakip yaşanan iç savaş sayıları 2 milyona varan bir mülteci hareketliliğine sebebiyet vermiştir. Daha öncesinde küresel düzeyde bu çapta bir mülteci hareketliliğiyle karşılaşmamış olan uluslararası toplum tabiatıyla bu sorunla baş edecek kurumlara ve araçlara sahip değildi. 1. Dünya Savaşı'nın ertesinde ulusların iş birliğini sağlamak ve uluslararası barışı ve güvenliği tesis edip korumak amaçlarıyla 10 Ocak 1920 tarihinde kurulan ve ilk toplantısını 15 Kasım 1920 tarihinde İsviçre'nin Cenevre şehrinde gerçekleştiren Milletler Cemiyeti (*League of Nations*)³⁹ bünyesinde mülteci sorununun çözümü için bir yapı oluşturulması için çeşitli girişimler olmuş olsa da bu girişimler istenen sonucu vermekten uzak kalmıştır.

İlk başta Uluslararası Kızılhaç Komitesi (*International Committee of the Red Cross*) ve diğer gönüllü kuruluşların çalışmaları çerçevesinde bir takım girişimlerde bulunulmuş ve UKK (*ICRC*) ve Kızılhaç Dernekleri Birliği (*League of Red Cross Societies*) tarafından gerçekleştirilen uluslararası konferansta MC himayesinde bir Yüksek Komiserlik kurulması ve mültecilere uluslararası hukuk kapsamında koruma sağlanması önerisi kabul görmüş ve bu çerçevede MC Sekreteryası tarafından bu alanda faaliyetlerde bulunmak üzere Milletler Cemiyeti Mülteciler Yüksek Komiserliği (*League of Nations High Commissioner for Refugees*) kurulmuş ve bir

³⁹ Milletler Cemiyeti'nin kuruluşuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.ungeneva.org/en/about/league-of-nations/overview> (01.11.2024).

Mülteciler Yüksek Komiseri (*High Commissioner for Refugees*) atanması kararlaştırılmıştır.⁴⁰ Bu doğrultuda Mülteciler Yüksek Komiserliği görevine Norveçli bir bilim insanı, kutup kâşifi, diplomat ve insanî yardım gönüllüsü olan Fridtjof Nansen atanmıştır.⁴¹ Nansen bu görevi 1930 yılında vefat edene kadar on yıl boyunca sürdürmüş, Yüksek Komiserliği döneminde, mültecilerin seyahatleri sırasında kullanması amacıyla “Nansen Pasaportu” olarak anılan bir kimlik kartının oluşturulmasına önayak olmuştur. İlk örneği 1922 yılında kullanıma sokulan bu pasaport dönemin Türkiye’si’nin de aralarında olduğu elli iki devlet tarafından tanınmış, daha sonrasında 1950 tarihli Türk Pasaport Kanunu’nda da kendine yer bulmuştur.⁴²

1931 yılında Uluslararası Nansen Mülteciler Ofisi (*Nansen International Office for Refugees*) kurulmuş, bu ofis faaliyetlerine son verildiği 1939 yılına kadar mülteci kampları kurulması, mültecilere Nansen Pasaportu çıkarılması, vize verilmesi, iş, gıda ve sağlık yardımları sağlanması gibi çalışmalar yürütmüştür.⁴³

Mültecilere ilişkin kabul olunan ilk uluslararası metin olan 1933 tarihli Mültecilerin Uluslararası Statüsüne Dair Sözleşme (*Convention Relating to the International Status of Refugees*)⁴⁴ de yine bu dönemde uygulamaya girmiş ve sözleşmede, mültecilerin geri gönderilmemesi güvencesi, mültecilere ilişkin uygulamalarda mütekabiliyet ilkesinin uygulanmaması, mülteci sorununun çözümünde kullanılacak finansal kaynakların ve bu amaçla faaliyet yürütecek komisyonların oluşturulması gibi konular düzenlenmiştir.⁴⁵ Bu sözleşme, günümüzde uluslararası mülteci hukukunun temelini oluşturan 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin öncülü olup ona esas teşkil eden bir metin olma özelliğini haizdir.

⁴⁰ M. Tevfik Odman, **Tarihsel Gelişim Sürecinde Güncelleştirilmiş Mülteci Hukuku (Dünya’da ve Türkiye’de İlticanın Gelişim Süreci)**, Ankara: Yetkin Yayınları, 2020, s. 35.

⁴¹ MC ilk Mülteciler Yüksek Komiseri olarak atanan Fridtjof Nansen hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.unhcr.org/us/about-unhcr/who-we-are/high-commissioner/previous-high-commissioners/fridtjof-nansen> (01.11.2024) ve <https://www.unhcr.org/us/news/stories/passion-vision-and-action-fridtjof-nansen-humanitarian-extraordinaire> (01.11.2024).

⁴² Odman, **a.g.e.**, s. 37-38.

⁴³ Bu konuya ilişkin bilgi için bkz: <https://www.unhcr.org/us/news/stories/passion-vision-and-action-fridtjof-nansen-humanitarian-extraordinaire> (01.11.2024)

⁴⁴ Sözleşmenin metni için bkz: <https://www.refworld.org/legal/agreements/ion/1933/en/17584> (01.11.2024).

⁴⁵ Odman, **a.g.e.**, s. 39.

1939-1945 yılları arasında vuku bulan ve bir önceki küresel ölçekli savaştan katbekat büyük yıkım, insan kaybı ve mülteci hareketliliğine neden olan 2. Dünya Savaşı'nın yaşanmış olması kurucu ve üye devletler nezdinde MC'nin işlerliğinin sorgulanmasına neden olmuş ve kuruluşuna temel teşkil eden ilkeler ve amaçlar doğru ve haklı olsa da üye devletlerin bu ilke ve amaçlara aykırı eylemlerde bulunmasına engel olamamış olması nedeniyle Cemiyet'in varlığı 1946 yılında sonlandırılmıştır.⁴⁶

MC dönemindeki söz konusu bu çalışmalar ve girişimler, soruna daha çok Avrupa merkezli bir perspektiften yaklaşmış, mülteci sorununun uluslararası düzlemde çözüme kavuşturulmasını ve soruna sistemli ve kalıcı bir çözüm sağlayacak kurumsal yapıların ve mekanizmaların oluşturulmasını ne yazık ki sağlayamamıştır. Bu nedenle de ilgili çalışmalar ve girişimler vaka bazlı dönemsel sorunlara palyatif çözümler getirmek dışında sonuç doğurmamıştır. Bu dönemde evrensel anlamda geçerliliği olan bir mülteci tanımının ortaya konularak uluslararası düzlemde bir koruma mekanizmasının hayata geçirilemeyeişinde, MC ve diğer ilgili kuruluşlara taraf olan devletlerin yönetimlerinin, muarızlarının da bu korumadan yararlanabilme olasılığına dair çekinceleri de etkili olmuştur.⁴⁷

Bu dönemde uluslararası hukuk temelinde devletler nezdinde benimsenmiş bir mülteci tanımı da ortaya konamamıştır. MC döneminde yapılan düzenlemeler gruplandırma yahut kategorizasyon temelinde olmuş ve menşei ülkesi dışında bulunmak ve menşei ülkesi devletinin korumasından yararlanamıyor olmak bu grup veya kategorilere dahil edilmek için gerekli ve yeter şartlar olarak kabul olunmuştur.⁴⁸

Dönem açısından durumu yansıtan bir örnek vermek gerekirse, 1926 tarihi itibarıyla menşei Rusya olan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin korumasından yararlanamayan yahut yararlanmak istemeyen ve başkaca bir devletin de tabiiyetinde olmayan herhangi bir kişi Rus mülteci olarak tanımlanmaktaydı. Yine 1936 yılında Nazi Almanyası'ndan kaçan mülteciler için de benzer şekilde bir

⁴⁶ MC'nin varlığının sonlandırılarak BM'nin kuruluşuna ilişkin bkz: <https://www.ungeneva.org/en/about/league-of-nations/transition> (01.11.2024)

⁴⁷ Elif Uzun, “Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BMMYK'nın Yapısı, Görevleri ve Uluslararası Mülteci Hukukunun Gelişimindeki Yeri”, Göç Araştırmaları Dergisi, C.2, S.2, Temmuz-Aralık 2016, s. 64.

⁴⁸ Işıl Özkan, **Göç – İltica ve Sığınma Hukuku**, 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2023, s. 126.

tanımlama yapılmıştır.⁴⁹ Dönemin bu ve benzeri uygulamaları neticesinde daha çok mülteci hareketlerine neden olan olaylar sonucunda kısmî bir hukuksal koruma sağlanması yoluna gidilmiş, genelgeçer bir hukuksal tanım ve koruma mekanizması yerine dönemin siyasal olaylarının şekillendirdiği mülteci tanımlamaları yapılarak gruplandırma ve kategorizasyon temelinde fiili bir koruma sağlanması yoluyla sorunlar aşılmaya çalışılmış, mülteciler en kısa sürede ülkelerine gönderilmeye çalışılmış ve fakat bunda başarılı olunamamıştır. Zira mültecilerin çok büyük çoğunluğu ülkelerinde gerçekleşen rejim değişiklikleri nedeniyle menşe ülkelerine dönmek istememişler ve mülteci olarak bulundukları ülkelerde kalmayı tercih etmişlerdir.⁵⁰

1.1.1.2. Birleşmiş Milletler Dönemi

MC'nin varlığı henüz sona erdirilmemişken, 1945 yılında Birleşmiş Milletler (*United Nations*) kurulmuştur. BM (UN) kurulmadan önce ve 2. Dünya Savaşı sürmekteyken, yerinden edilmiş kişilere ülkelere dönmeleri hususunda yardım sağlamak amacıyla 1944 yılında kurulmuş olan Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi (*Relief and Rehabilitation Administration*) BM'nin kuruluşu sonrası Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*) adını alarak BM bünyesine katılmış ve faaliyetlerini bu şekilde sürdürmüştür. Ancak finansman sorunları nedeniyle 1947 yılında faaliyetlerini sonlandırmak zorunda kalmıştır.

BM Genel Kurulu kararıyla 1947 yılında kurulan Uluslararası Mülteci Örgütü (*International Refugee Organization*)'nün geçici bir süre için faaliyette bulunması öngörülmüştü. Örgüt, mevcut durumdaki mültecileri tespit ederek öncelikle menşe ülkelerine dönmelerini sağlamaya çalışacak, bunun sağlanamadığı durumlarda da mülteciler başka bir ülkeye yerleştirilerek sorun çözüme kavuşturulmaya çalışılacaktı. Zira bu dönemde halen mülteci sorunu geçici bir sorun olarak ele alınmakta, savaşlar ya da benzeri olaylar sonucu menşe ülkelerini terk eden mültecilerin en kısa sürede menşe ülkelerine dönüşlerinin sağlanması amaçlanmaktaydı. Bu durum da mülteci

⁴⁹ Goodwin-Gill, McAdam, a.g.e., s. 16-17.

⁵⁰ UNHCR, **An Introduction to International Protection – Protecting persons of concern to UNHCR**, Geneva: Office of the UNHCR, 1 August 2005, s. 6. bkz: <https://www.unhcr.org/us/media/self-study-module-1-introduction-international-protection-protecting-persons-concern-unhcr> (01.11.2024)

sorununa kalıcı bir çözüm üretmeye, mültecilerin koruma altına alınmasına ve uluslararası hukuk açısından kabul edilmiş bir mülteci tanımının ortaya çıkmasına engel teşkil ediyordu. Örgütün tüzüğünde mülteci tanımına yer verilmiş ve mülteci, önceki dönemlerdeki gruplandırma veya kategorizasyon temelli yaklaşımdan farklı olarak ırkı, dini, milliyeti yahut siyasi görüşü nedeniyle zulme uğrayan veya haklı nedenlere dayalı zulme uğrama korkusu olan kişileri de mülteci tanımına dahil etmiştir. Bu yaklaşım 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde mülteci tanımı yapılırken de benimsenmiş ve uluslararası mülteci hukukundaki mülteci tanımına kaynaklık etmiştir.⁵¹ Finansal destek sorunları yaşayan UMÖ (IRO)'nün varlığı 1952 yılında sonlandırılmıştır.

Gelenen noktada mülteci sorununun palyatif çözümlerle hallinin mümkün olmadığına anlaşılmaması BM'yi mülteci sorununun çözümünde yeni arayışlara itmiş ve 14 Aralık 1950 tarihli BM Genel Kurulunda alınan kararla Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (*United Nations High Commissioner for Refugees*) kurulmuş ve Yüksek Komiserlik 1 Ocak 1951 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır. BMMYK Statüsü'nde Yüksek Komiserliğin görevleri statü kapsamındaki mültecilere uluslararası koruma sağlamak, mültecilerin gönüllü geri dönüşlerini sağlamak yahut bunun gerçekleştirilemediği durumlarda üçüncü bir ülkeye yerleştirilmelerini sağlamak, şayet bu da mümkün değilse iltica ülkesine entegrasyonlarını sağlamak yoluyla sorunu kalıcı temelde çözmek şeklinde tanımlanmıştır.⁵² Özü itibarıyla BMMYK'nin görevinin mültecilerin talep ettiği uluslararası korumanın yerine getirilmesi ve uluslararası bir sorun olan mülteci sorununa kalıcı mahiyette çözümler sağlanması olarak ifade olunabilir.

BMMYK Statüsü, kendinden önceki UMÖ'nün tanımını daha da genişletmiş ve 6. maddesinin A fıkrasında menşei ülkesinin dışında olan ve 1 Ocak 1951 öncesinde meydana gelmiş olaylar neticesinde ırkı, dini inancı, milliyeti yahut siyasi kanaatleri sebebiyle zulme uğrayacağına dair haklı nedenlere dayalı korku taşıdığından yahut kendisinden kaynaklanmayan nedenlere bağlı olarak menşei ülkesinin korumasından yararlanamayan veya yaralanmak istemeyen kişiler ile vatansız olup en son mutad

⁵¹ Neva Övünç Öztürk, **Mültecinin Hukukî Statüsünün Belirlenmesi**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2015, s. 79.

⁵² A.g.e., s. 80.

ikamet ülkesinin dışında olan benzer durumdaki kişileri⁵³ ve B fıkrasında da herhangi bir zaman sınırlaması şart koşulmadan bu şartları taşıyan ve vatansız olanlar dahil herkesi mülteci tanımına dahil etmiş ve BMMYK (UNHCR)’nin bu kişileri mülteci statüsü kapsamında değerlendirebilmesine imkan vermiştir⁵⁴. Bu anlamda BMMYK Statüsü, aşağıda görüleceği üzere 1951 Cenevre Sözleşmesi’ndeki mülteci tanımlamasını kapsam bakımından aşan bir düzenlemeyi haizdir.⁵⁵

Zamansal yahut coğrafi bir sınırlama olmaksızın evrensel bir ölçekte uygulama alanı bulan bir mülteci tanımını barındıran BMMYK Statüsü bir yönüyle gruplandırma ve kategorizasyon temelli mülteci tanımlamasını esas alırken, diğer taraftan, özellikle 6. maddesinin B fıkrasındaki tanımlama ile vaka bazlı bireysel tanımlamayı esas almakta ve soyut bir yaklaşım sergilemektedir.⁵⁶ Bu yaklaşım BMMYK’ye mülteciliğe ilişkin değerlendirmelerinde daha büyük bir serbestlik tanımış ve bunun sonucunda “uluslararası toplumun ilgisine mazhar mülteciler” şeklinde bir sınıflandırma ortaya çıkmıştır.⁵⁷ Bu sınıflandırma düzleminde BMMYK Statüsü’ndeki mülteci tanımındaki şartları tam olarak haiz olmayan kişiler için dahi BMMYK’nin koruma sağlaması imkânı doğmuştur.

İlerleyen zamanlarda BM uygulamasında bu durumdaki mülteciler “BMMYK tarafından tanınan mülteci” (*mandate refugee*)⁵⁸ olarak adlandırılmaya başlanmış ve bu adlandırma uluslararası mülteci hukukunda ve BM ve BMMYK uygulamasında yerleşik bir kavram halini almıştır. Buna göre, iltica talebinde bulunduğu ülke mültecilere ilişkin uluslararası sözleşmelere taraf olmayan yahut bu sözleşmelere göre mülteci sayılmayan kişiler dahi Yüksek Komiserliğe yapacakları başvuru neticesinde Statü kapsamına dahil edilmeleri durumunda BMMYK tarafından tanınan mülteci olabilmekte ve uluslararası koruma ve yardımdan yararlanabilmektedirler.⁵⁹

⁵³ Goodwin-Gill, McAdam, **a.g.e.**, s. 20-21.

⁵⁴ BMMYK Statüsü md. 6/B. bkz: <https://www.unhcr.org/us/media/statute-office-united-nations-high-commissioner-refugees> (01.11.2024).

⁵⁵ Uzun, **a.g.e.**, s.71.

⁵⁶ Goodwin-Gill, McAdam, **a.g.e.**, s. 21-22.

⁵⁷ **A.g.e.**, s. 23.

⁵⁸ “BMMYK tarafından tanınan mülteci” kavramı için bkz: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf (01.11.2024) ve *mandate refugee* kavramı için bkz: https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary/glossary/mandate-refugee_en (01.11.2024).

⁵⁹ Çiçekli, **a.g.e.**, s. 236.

BMMYK Statüsü'nün ve buna bağlı olarak BMMYK kararlarının devletler nezdinde bağlayıcılığı olmayıp, alınan kararlara uyulup uyulmaması devletlerin inisiyatifindedir. Kuruluşunda üç yıllık bir süre için geçici süreliğine faaliyete başlayan BMMYK'nin görev süresi izleyen dönemlerde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (*United Nations General Assembly*) kararlarıyla beşer yıllık periyotlarla uzatılmış ve 24 Şubat 2004 tarihli BMGK (UNGA) kararıyla da süre sınırı kaldırılarak BMMYK kalıcı hale getirilmiştir.⁶⁰

BMMYK, Statüsü'nde ifade olunduğu üzere, BMGK'ye tabi bir yardımcı organ olarak faaliyet göstermekteyken bir yandan da ECOSOC (Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi)'a bağlı olarak çalışmakta, Komiserlik faaliyetlerini bu iki yapının belirlediği doğrultuda yerine getirmektedir. Bunun yanında, her ne kadar Komiserliğin yıllık faaliyet raporlarını ECOSOC aracılığıyla BMGK'ye sunacağı ifade olursa da fiiliyatta yirmi yılı aşkın süredir doğrudan BMGK'ye sunmaktadır.⁶¹ BMMYK Statüsü'nün BMMYK'yi koruma ve yardım sağlamakla görevli kıldığı kişilerin kapsamı, uygulamada bu alana ilişkin alınan BMGK ve ECOSOC kararlarıyla giderek genişlemiştir. Bu doğrultuda, özellikle son yıllarda dünya çapında yaşanan bölgesel çatışma ve savaşlar neticesinde gerçekleşen yer değiştirme hareketlerinde görülen olağanüstü artışa paralel olarak hem bireysel hem de kitlesel iltica taleplerinde yaşanan artış bu taleplere ilişkin işlemlerin sonuçlandırılmasında yoğunluk nedeniyle gecikmeye sebebiyet vermektedir. Buna ek olarak sığınılan devletler de çoğu zaman iltica taleplerine olumlu yanıt vermekten kaçınmaktadır. Netice itibarıyla da kendilerine resmi olarak mülteci sıfatı tanınmamış olan bu kişiler mülteci korumasından yoksun kalmaktadır. İşte bu noktada BMGK ve ECOSOC kararlarıyla koruma ve yardım kapsamı genişletilmiş olan BMMYK, korumasız kalan bu kişilere, iltica talepleri karara bağlanıncaya kadar koruma ve yardım sağlayabilmektedir.

Yine bu çerçevede, geri dönüş gerçekleştiren kişilerin dönüşleri sonrası sorunlarının çözülmesi, vatansızların kendi ülkelerindeki sorunlarının çözüme kavuşturulması ve ülkesi içinde yerinde edilmiş kişilere yardım sağlanması gibi kategorilere ilişkin de yardım ve koruma faaliyetlerinde bulunması imkânı doğmuş

⁶⁰

bkz: https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/policy_and_research/un/58/A_RES_58_153_en.pdf (01.11.2024).

⁶¹ Uzun, a.g.e., s.

olmaktadır.⁶² Bu anlamda, koruma ve yardım sağlanan kişiler bakımından BMMYK'nin yetkisinin kapsamı , 1951 Cenevre Sözleşmesi ve sözleşmeye ek 1967 Protokolü'nün sağladığı korumaya kıyasla çok daha kapsayıcıdır. Bir kişi hem 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki mültecilik şartlarını haiz olup hem de BMMYK tarafından tanınan mülteci konumunda olabilir. Fakat şu nokta önemlidir ki, iltica talebinde bulundukları ülke tarafından 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında mülteci statüsü resmi olarak tanınan kişiler, bu sözleşmenin sağladığı haklardan istifade etme imkanını haiz olmaktadır.

Bundan başka, BMMYK Statüsü, Yüksek Komiserliğe, mültecilere ilişkin uluslararası anlaşmaların hazırlık, onay ve neticelendirilmesi aşamalarına katkıda bulunma, bunların uygulanmalarında gözetim ve yaşanan gelişmelerin gerektirdiği değişikliklerin anlaşmalara yansıtılmasını sağlama, iltica başvurularına nezaret etme, hükümetlerle özel anlaşmalar yaparak mültecilerin durumunu iyileştirmeye yönelik önlemlerin alınmasını sağlama, gönüllü geri dönüş ve entegrasyon süreçlerinde yol gösterici olma, iş birliği yaptığı ülkelerdeki mültecilerin nüfuslarına ve yaşam koşullarına dair bilgi edinme ve bu ülkelerin yönetimlerinin izni dahilinde olmak üzere ülke içerisinde mültecilere ilişkin çalışma yürüten kurumlarla ortak faaliyetlerde bulunma gibi birtakım görevler yüklemiştir.⁶³

1.1.1.3. 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi

Uluslararası korumaya esas teşkil etmesi nedeniyle uluslararası hukuk açısından mülteciliğe ilişkin en temel metin, hazırlanışı BMMYK'nin kuruluş aşaması ile aynı tarihlere denk gelen 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi'dir. Sözleşmenin hazırlık çalışmaları sırasında BMMYK henüz yeni teşekkül ediyor olduğundan BMMYK'nin sözleşmenin hazırlanışında herhangi bir dahli veya etkisi olmamıştır.

Evrensel nitelikte, uluslararası geçerliliği olan bir mülteci tanımını ihtiva eden 1951 Cenevre Sözleşmesi, önceli olan sözleşme ve protokoller, düzenleme ve tüzükler

⁶² A.g.e., s. 72-74.

⁶³ BMMYK Statüsü md. 8.

gibi bazı uluslararası belgelerde mülteci olarak tanımlanmış olan kişileri mülteci kapsamına almaktadır.⁶⁴

Buna göre 12 Mayıs 1926⁶⁵ ve 30 Haziran 1928⁶⁶ Düzenlemeleri, 28 Ekim 1933⁶⁷ ve 10 Şubat 1938⁶⁸ Sözleşmeleri, 14 Eylül 1939 Protokolü⁶⁹ ve UMÖ Tüzüğü'ne⁷⁰ göre mülteci sayılan kişiler bu sözleşme kapsamında da mülteci olarak kabul edilmiştir. Bunun yanında BMMYK Statüsü'ne göre mülteci olarak kabul edilen kişiler de genel olarak sözleşmenin mülteci tanımı kapsamına girmektedir.⁷¹ Ancak Sözleşme, BMMYK Statüsü'nde sıralanan haklı nedenlere dayalı zulüm nedenlerini saydıktan sonra bunların yanında “belirli bir toplumsal gruba mensubiyet” şeklinde ifade olunan yeni bir haklı nedene dayalı zulüm kriteri getirmekte ve bu noktada kimlerin mülteci sayılacağına kapsamını genişletmiş olmaktadır. Her ne kadar uygulama açısından bir yenilik getiriyor gibi görünse de bu tanımlama özünde çok büyük bir farklılık teşkil etmemektedir. Zira hâlihazırda BMMYK'nın mülteci kapsamı bakımından BMGK ve ECOSOC kararlarıyla uygulamada genişletilmiş mülteci kapsamına alma yetkisi, sözleşmeye taraf devletlerin mülteci kapsamını belirlemedeki yetkilerine kıyasla herhangi bir eksiklik arz etmemektedir.⁷²

Esasen sözleşme hazırlıklarını oluşturan metinlere (*travaux préparatoires*) bakıldığında “toplumsal grup” kavramının tanıma dahil edilmesinin arkasında yatan saik ya da saiklere ilişkin tam olarak açıklayıcı bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Görüşmelerdeki delegeler görünürde kimi gerekçeler ileri sürse de bunlara dair esaslı bir gerekçelendirmenin yapılmamış olması, ilgili düzenlemenin temelinde yatan saikin daha ziyade dönemin Soğuk Savaş koşullarında Demir Perde ülkelerinde vuku

⁶⁴ 1951 Cenevre Sözleşmesi md. 1A(1).

⁶⁵ Rus ve Ermeni Mültecilere Kimlik Belgesi Verilmesine İlişkin 5 Temmuz 1922 ve 31 Mayıs 1924 Tarihli Düzenlemeleri Tamamlayan ve Tadil Eden 12 Mayıs 1926 Düzenlemesi bkz: <https://www.refworld.org/legal/agreements/lon/1926/en/14828> (01.11.2024).

⁶⁶ Rus ve Ermeni Mültecilerin Yasal Statüsüne İlişkin 30 Haziran 1928 Düzenlemesi bkz: <https://www.refworld.org/legal/agreements/lon/1928/en/15611> (01.11.2024).

⁶⁷ Mültecilerin Uluslararası Durumuna İlişkin 1933 Sözleşmesi bkz: <https://www.refworld.org/legal/agreements/lon/1933/en/17584> (01.11.2024).

⁶⁸ Almanya'dan Gelen Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme bkz: <https://www.refworld.org/legal/agreements/lon/1938/en/17547> (01.11.2024).

⁶⁹ Almanya'dan Gelen Mültecilerin Statüsüne İlişkin Geçici Düzenlemeye ve Sözleşmeye Ek Protokol bkz: <https://www.refworld.org/legal/agreements/lon/1939/en/13448> (01.11.2024).

⁷⁰ Uluslararası Mülteci Örgütü Tüzüğü bkz: <https://www.refworld.org/legal/constinstr/un/1946/en/17997> (01.11.2024).

⁷¹ Goodwin-Gill, McAdam, a.g.e., s.35.

⁷² A.g.e., s. 36.

bulmakta olan, eski rejimle iltisaklı görülen toplumsal gruplara yönelik baskı ve zulüm politikalarından kaçan kurbanların koruma kapsamına alınması olduğunu düşündürmektedir.⁷³

Sözleşmenin 1A(2) maddesinde kimlerin bu sözleşme kapsamına gireceği belirtilmekte ve böylelikle ayrıntılı bir mülteci tanımı yapılmaktadır. Söz konusu sözleşme maddesinin metni şöyle buyurmaktadır:

*“(İşbu Sözleşme’nin amaçları bakımından “mülteci” kavramı...) 1 Ocak 1951’den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahsa uygulanacaktır”.*⁷⁴

Sözleşmenin, mülteci tanımını yaparken önceli olan sözleşmelerde ve düzenlemelerde tercih edilen grupta ve kategorizasyon temelli yaklaşım yerine birey temelli yaklaşımı esas aldığı ve önceki düzenlemelerde yer alan milliyet esaslı düzenlemelerin aksine bu konuya vurgu yapmaksızın madde içeriğinde belirtilen şartları haiz her bir bireyin mülteci statüsü kapsamında sayılacağını hükme bağladığı görülmektedir. Maddede zikredilen sebepler temelinde zulme uğrayacağına dair haklı sebeplerle korkusu olma şartı temel kriter olarak ön plana çıkmaktadır.

Diğer yandan “1 Ocak 1951’den önce meydana gelen olaylar sonucunda” ifadesiyle zaman bakımından bir sınır getirilmiş olması, sözleşme yapılırken mülteci sorununu evrensel düzlemde çözüme kavuşturmak gibi bir saikle hareket edilmediğini, bunun yerine sözleşmenin yapıldığı dönemin koşulları çerçevesinde Avrupa merkezli bir yaklaşım esas alınarak 2. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan fiili durumda yaşanan

⁷³ A.g.e., s. 74.

⁷⁴ 1951 Cenevre Sözleşmesi md. 1A(2).

mülteci krizini çözmeye yönelik bir yaklaşımın benimsendiğini göstermektedir.⁷⁵ Maddede zaman sınırı getirilmesinin altında yatan bir diğer saik de Sözleşme'ye taraf ülkelerin dönemin koşullarında mevcutta devam eden ve gelecekte de edeceği anlaşılan mülteci hareketliliklerinin hedef ülkesi olmaktan kaçınmak düşüncesidir.

Sözleşme'nin 1B(1) maddesi yukarıda ifade olunan zaman sınırına ek olarak taraf devletlere mülteci tanımını coğrafi sınırlandırma ile kabul etme imkanı vermiştir. Söz konusu maddeye göre taraf devletler “*1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar*” ifadesini ya 1B(1)(a)'da ifade olunan “*1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da meydana gelen olaylar*” şeklinde ya da 1B(1)(b)'de ifade olunan “*1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da veya başka bir yerde meydana gelen olaylar*” anlamında anlaşılmak üzere kabul etme hakkını haiz olmaktadır. Devletler bu seçimlik haklarını Sözleşme'yi imzaladıkları, onayladıkları yahut Sözleşme'ye katıldıkları sırada taahhüt ettikleri sözleşme yükümlülükleri açısından bu kapsamı belirten bir beyanda bulunmak suretiyle kullanacaklardır.

Diğer yandan tercihlerini 1B(1)(a)'daki haliyle yani “*1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da meydana gelen olaylar*” şeklinde beyan ederek Sözleşme'ye taraf olan devletler, herhangi bir zamanda BM Genel Sekreterliği'ne yazılı bir bildirimde bulunmak suretiyle, bundan böyle düzenlemeyi 1B(1)(b)'deki haliyle yani “*1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da veya başka bir yerde meydana gelen olaylar*” şeklinde kabul ettiklerinin ilanı ile yükümlülüklerini genişletebileceklerdir.⁷⁶

Bu açıklamalar ışığında, Sözleşme kapsamına giren mülteciler, diğer bir deyişle Sözleşme mültecileri, bu kapsamda değerlendirilebilmek için dört temel şartı yerine getirmelidirler. Bunlar, maddedeki tanımdan hareketle, menşei ülkesinin dışında bulunmak, menşei ülkesinin korumasından yararlanamamak ya da yararlanmak istememek yahut menşei ülkesine geri gidememek veya geri gitmek istememek, bahsedilen bu durumun haklı sebeplere dayanan bir zulme uğrama korkusu nedeniyle söz konusu olması ve bu zulüm korkusunun kişinin ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti ya da sahip olduğu siyasi düşünceleri kaynaklı olması şeklinde sıralanabilir.

⁷⁵ James C. Hathaway, “**A Reconsideration of the Underlying Premise of Refugee Law**”, Harvard International Law Journal, Vol.31, No.1, Winter 1990, s. 151-153, 156.

⁷⁶ 1951 Cenevre Sözleşmesi md. 1B(2).

Bu haliyle 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki mülteci tanımının kapsamının belirli bir çerçeveye sınırlı olması ve tüm mültecileri kapsamıyor oluşu nedeniyle, Sözleşme'nin hazırlık çalışmaları sırasında Plenipotansiyerler⁷⁷ Konferansı'nın sonuç bildirgesinde⁷⁸ devletlere, sınırları içerisinde kalan yetki alanları dahilinde Sözleşme'yi tatbik ederlerken sözleşme metnindeki tanımın belirlediği çerçeve ile sınırlı kalmamaları ve bu kapsamın dışında kalan mültecilere de teşmili yoluyla uygulama alanını genişletmeleri yönünde tavsiyede bulunulmuştur.⁷⁹ 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne ek 1967 tarihli Protokol ile hem coğrafi hem de zaman sınırı açık bir şekilde kaldırılana kadar sözleşmeye taraf birçok devlet uygulamada bu tavsiye kararını dikkate almıştır. Bununla birlikte bu tavsiye kararının uluslararası korumanın sözleşmedeki tanımın şartlarını taşımayan bireylere yahut gruplara insani gerekçelerle teşmiline zemin oluşturması biçiminde de bir işlevselliği haiz olduğu söylenebilir.⁸⁰

1951 Cenevre Sözleşmesi içerdiği mülteci tanımı ile kimlerin mülteci statüsü kapsamında sayılacağını ve böylece uluslararası korumadan ve sözleşmenin sağladığı haklardan yararlanacağını evrensel nitelikte bir uygulanabilirlikle düzenliyor oluşuyla bu alandaki diğer tüm sözleşmelerden ayrılmaktadır. Bununla birlikte her ne kadar sözleşme ve bu meyanda BMMYK, taraf devletleri, iç hukuklarını ve ilgili mevzuatlarını sözleşmeyle uyumlu olacak şekilde düzenlemeleri yönünde teşvik etmekteyse ve taraf devletler de uymayı taahhüt ettikleri sözleşmeyle bağlı olsalar da mülteci statüsünün tespitinde kimlerin mülteci sayılacağına ilişkin nihai karar egemenlik ilkesinin gereği ve bu ilkeye saygı çerçevesinde devletlere aittir ve iltica talebinde bulunan bir bireye mülteci statüsünün tanınıp tanınmayacağının kararını münhasıran kendisine talepte bulunulan devlet ulusal hukuk mevzuatındaki düzenlemeler çerçevesinde verir.⁸¹

⁷⁷ Plenipotansiyer kelimesi İngilizcedeki *plenipotentiary* kelimesinin karşılığı olarak kullanılmış olup “tam yetkili (diplomatik) temsilci” anlamına gelmektedir. bkz: <https://www.ahdictionary.com/word/search.html?q=plenipotentiary> (01.11.2024).

⁷⁸ Bildirge'nin metni için bkz: <https://www.unhcr.org/ph/wp-content/uploads/sites/28/2017/03/3.3-1967-Protocol-relating-to-the-status-of-refugees.pdf> (01.11.2024)

⁷⁹ Goodwin-Gill, McAdam, *a.g.e.*, s. 36.

⁸⁰ *A.g.e.*

⁸¹ UNHCR, *Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol relating to the status of Refugees*, Rev.1, 1992, FW/II. bkz: <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/4d93528a9.pdf> (01.11.2024).

1.1.1.4. Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü

Çalışmanın önceki bölümünde ifade olunduğu üzere 1951 Cenevre Sözleşmesi ilk haliyle hem zaman yönünden hem de coğrafi açıdan mülteci tanımına sınırlama getirmekteydi. Şöyle ki, Sözleşme'nin 1A(2) maddesindeki mülteci tanımında “1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda” ifadesiyle sözleşmenin yalnızca bu tarihten önce meydana gelmiş olaylar sonucu mülteci olan kişileri kapsadığı ifade olunmakta ve bu tarihten sonra meydana gelen olaylar sonucu mülteci olan kişiler sözleşme kapsamı dışında kalmaktaydı. Bunun yanında Sözleşme'nin 1B(1) maddesiyle taraf devletlere sözleşmeyi ayrıca coğrafi sınırlama ile kabul etme imkanı tanımaktaydı. Buna göre dileyen devletler Sözleşme'deki mülteci tanımını yalnızca Avrupa'da meydana gelen olaylar sonucunda mülteci olan kişiler anlamında olacak şekilde kabul edebiliyordu. Sözleşme'nin yapıldığı dönemde dahi hem zaman hem de coğrafi bakımdan getirilen bu sınırlandırma Avrupa dışındaki, özellikle de Afrika'daki ülkelerin eleştirilerinin hedefi olmuştu. Zira bu ülkelerdeki mülteci hareketleri bu sözleşmenin kapsam dışında kalıyordu. Diğer yandan özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte ve 2. Dünya Savaşı'nın sonuçlarının yarattığı iki kutuplu Soğuk Savaş ortamında sömürgeci devletlerin eski kolonilerinde başlayan bağımsızlık hareketleri sonucunda özellikle Afrika kıtasında yer alan ülkelerde kurulan yeni devletlerde bağımsızlık savaşları ve bunların yanında patlak veren iktidar ve otorite belirlemeye yönelik iç savaşlar sonucu meydana gelen mülteci hareketlerinin yarattığı sorunlar artık güncel durumda yetersiz kalan 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde bir değişikliğe gitmeyi zorunlu kılıyordu.⁸²

İşte bu şartlar altında toplana BMGK 16 Aralık 1966 tarihli oturumunda Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü'nü kabul etmiş ve ilgili Protokol 2 Ekim 1967 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Protokol ile 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde yer alan zaman sınırı ve coğrafi sınır kaldırılmış, böylelikle 1951 Sözleşmesi'ndeki mülteci tanımı uygulama açısından tam bir evrenselliği haiz olmuştur. Bununla birlikte 1967 Protokolü'nde mülteci tanımında herhangi bir değişikliğe gidilmemiş ve 1951 sözleşmesindeki mülteci tanımında yer alan “ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden,

⁸² Ahmet Hamdi Topal, **Mülteci Hukuku ve Silahlı Çatışma Kaynaklı Sığınmacılar**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2019, s. 42.

zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korku” ifadesi aynen korunmuştur. Bu durum muvacehesinde 20. yüzyılın ikinci yarısında giderek artan silahlı çatışmalar, siyasi ve ekonomik çalkantılar sonucu meydana gelen mülteci hareketleri ve bunlara ek olarak küresel iklim değişikliği kaynaklı yer değiştirme hareketlerinin neden olduğu mülteci hareketleri Sözleşme kapsamı dışında kalmış ve bu da Sözleşme’deki mülteci tanımının *sine qua non* unsuru olan “*zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korku*” şartını karşılamıyor olmaları nedeniyle bu olaylar sonucu mülteci durumuna düşen kişilerin sözleşmenin sağladığı uluslararası korumadan ve haklardan istifade edememeleri sonucunu doğurmuştur.⁸³

Bir diğer önemli husus da şudur ki, 1967 Protokolü her ne kadar 1951 Cenevre Sözleşmesi ile bağlantılı bir düzenleme olup bu Protokole taraf olmakla Sözleşme’nin temel hükümlerini uygulama taahhüdü altına girilmiş olursa da Protokolün kendi başına bağımsız bir hukuksal belge niteliğini haiz olması münasebetiyle katılım için Sözleşme’ye taraf olma bir ön koşul değildir. Bu nedenle 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne taraf olmayan devletlerin de doğrudan Protokol’e taraf olabilme imkânı bulunmaktadır.⁸⁴ Bundan başka, 1951 Sözleşmesi’ni 1B(2) maddesine dayanarak coğrafi sınırlama ile kabul etmiş devletler ayrıca yapacakları bir bildirimle bu sınırlandırmayı kaldırdıklarını açıkça beyan etmedikleri müddetçe söz konusu sınırlandırma 1967 Protokolü için de geçerliliğini aynen koruyacaktır.⁸⁵

1.1.1.5. Bölgesel Düzenlemeler

1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü’ndeki mülteci tanımının çerçevesinin dışında kalan bölgesel silahlı çatışmalar, iç karışıklık, yabancı ülkelerin silahlı saldırısı gibi sebeplerle yer değiştirme hareketlerinin görüldüğü geri kalmış ülkelerde, özellikle de siyasi istikrarsızlığın yaygın olduğu Afrika ve Orta ve Güney Amerika ülkelerinde yaşanan mülteci hareketlilikleriyle artan sorunların doğurduğu ihtiyaç sonucu mülteci sorununa ilişkin bölgesel düzenlemeler yapılması ihtiyacı hasıl

⁸³ Odman, a.g.e., s. 78.

⁸⁴ UNHCR, **Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status and Guidelines on International Protection under the 1951 Convention and the 1967 Protocol relating to the status of Refugees**, 2019, s. 14. bkz: <https://www.unhcr.org/us/media/handbook-procedures-and-criteria-determining-refugee-status-under-1951-convention-and-1967> (01.11.2024).

⁸⁵ 1967 Protokolü md. 1/3. bkz: <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/yonetmelikler/Sozlesmeler/MULTECILERIN-HUKUK-STATUSUNE-ILISKIN-1967-PROTOKOLU.pdf> (01.11.2024).

olmuş ve bu nedenle bölgesel ihtiyaçları yansıtan daha kapsamlı mülteci tanımları içeren bazı sözleşmeler ve deklarasyonlar kaleme alınmıştır. Bu düzenlemelerin hepsinde 1951 Cenevre Sözleşmesi’ndeki mülteci tanımı esas alınmış ve fakat Sözleşme’nin Avrupa merkezli sınırlı çerçevesi aşılmaya çalışılarak dönemin şartlarını yansıtan daha güncel, esnek ve kapsayıcı bir mülteci tanımı oluşturulmuştur.⁸⁶ Bu düzenlemelere örnek olarak 1969 tarihli Afrika Birliği Örgütü (ABÖ) Mülteci Sözleşmesi, 1984 tarihli Cartagena Deklarasyonu, 1994 tarihli Arap Ülkelerinde Mültecilerin Durumunu Düzenleyen Sözleşme gösterilebilir.

Bunların dışında, Avrupa hukukunda da mülteciliğe ilişkin ikincil düzeyde düzenlemeler içerisinde 1951 Sözleşmesi’ndeki mülteci tanımından farklılaşan mülteci tanımlarına yer verilmiştir. Aşağıda görüleceği üzere, çıkarılan bazı yönergelerle 1951 Sözleşmesi kapsamı dışında kalan kişilere yönelik koruma sağlayan “ikincil koruma” gibi mekanizmalar oluşturulmasını sağlayan mülteci tanımlamaları yapılmıştır.⁸⁷

1.1.1.5.1. 1969 Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi

1951 Cenevre Sözleşmesi’ndeki mülteci tanımını esas alan ve fakat onun ihtiva ettiği sınırlamaları aşan 1969 ABÖ Sözleşmesi 1. maddesinde yapmış olduğu mülteci tanımının ilk fıkrasında 1951 Sözleşmesi’ndeki tanımı aynen korumakla birlikte, ikinci fıkrasında “‘mülteci’ terimi aynı zamanda, kendi menşe ülkesinin ya da vatandaşı olduğu ülkenin bir bölümünde ya da tümünde, dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği ya da kamu düzenini ciddi biçimde bozan olaylar nedeniyle, menşe ülkesi ya da vatandaşı olduğu ülke dışında bir başka yerde sığınma aramak için daimi ikamet ettiği yeri terk etmeye zorlanan herkes için geçerli olacaktır”⁸⁸ diyerek mülteci korumasının kapsamını çağın gereklerine uygun bir hale getirerek temelinde bölgesel durumun gerçekliklerine çok daha uygun bir anlayışı içeren bir mülteci tanımı ortaya koymuştur. Bu tanımda 1951 Sözleşmesi’nin kişisel açıdan haklı sebeplere dayanan zulüm şartına yer verilmediğinden korumanın kapsamı çok daha geniş tutulmuştur.

⁸⁶ Öztürk, a.g.e., s. 95.

⁸⁷ bkz: aşı. 1.1.5.4.

⁸⁸ 1969 tarihli ABÖ Sözleşmesi md. 1/2. Sözleşmenin metni için bkz: http://www.madde14.org/index.php?title=Afrika_Birli%C4%9Fi_%C3%96rg%C3%BCT%C3%BCM%C3%BCltesi_Sorunlar%C4%B1n%C4%B1n_%C3%96zel_Y%C3%B6nlerini_D%C3%BCzenleyen_S%C3%B6zle%C5%9Fme (01.11.2024)

Böylece bölge ülkelerinde sıklıkla görülen savaş ve yaygın silahlı şiddet sonucu ortaya çıkan kitlesel iltica hareketlerinin grup temelli mülteci statüsü çerçevesinde değerlendirilmesine cevaz verilmiş ve daha uygulanabilir bir mülteci koruma sistemi oluşturulmuştur.⁸⁹

1.1.1.5.2. 1984 Cartagena Deklarasyonu

1980'lerde Orta Amerika'da yaşanan büyük ölçekli mülteci hareketliliği bölge ülkelerini bu soruna bir çözüm bulma arayışına sevk etmiştir. Bu durum neticesinde 1984 yılında BMMYK riyasetinde Kolombiya'nın Cartagena şehrinde bir araya gelen bölge ülkeleri Cartagena Deklarasyonu'nu hazırlamışlardır. Deklarasyon bir sözleşme olmadığından yasal olarak bir bağlayıcılığı bulunmamakta, daha çok düzenlemiş olduğu konularda tavsiye ve yönlendirme oluşturma özelliği taşımaktadır. Buna karşın Deklarasyon'da yer alan ilkeler çok sayıda Orta ve Güney Amerika ülkesi tarafından kendi mevzuatlarında temel alınmış ve bu sayede uygulamaya yansıtılmıştır.

Deklarasyon 1951 Sözleşmesi'ndeki mülteci tanımını temel almış ve aynı zamanda ABÖ Sözleşmesi'nden de esinlenmiş, hatta bu sözleşmeye metni içerisinde doğrudan atıfta bulunmuştur.⁹⁰ Deklarasyon, mülteci tanımının 1951 Sözleşmesi'ndeki tanımın öğelerini içerdiğini ifade ettikten sonra devamla yaptığı tanımda *“yaygın şiddet, dış saldırı, iç çatışmalar, yaygın insan hakkı ihlalleri, ya da kamu düzenini ciddi olarak bozan diğer durumlardan dolayı hayatları, güvenlikleri, ya da özgürlükleri tehdit altında olduğu için ülkelerinden kaçan kişileri de kapsayacaktır”* demek suretiyle bölge ülkelerinde yaşanan somut durumun gerçekliğine uygun bir mülteci tanımı yapmakta ve böylece insani durumları da koruma kapsamına alarak 1951 Sözleşmesi'nden çok daha kapsamlı bir düzenleme yapmış olmaktadır.⁹¹

⁸⁹ Topal, a.g.e., s. 49.

⁹⁰ 1984 Cartagena Deklarasyonu'nun metni için bkz: http://www.madde14.org/index.php?title=Cartagena_M%C3%BClteciler_Bildirisi (01.11.2024).

⁹¹ Odman, a.g.e., s. 136.

1.1.1.5.3. Arap Ülkelerinde Mültecilerin Durumunu Düzenleyen Sözleşme

1969 ABÖ Sözleşmesi ve 1984 Cartagena Deklarasyonu'yla benzer biçimde 1951 Cenevre Sözleşmesi ve ona ek 1967 Protokolü'nün mülteci tanımını esas alan 1994 tarihli Arap Ülkeleri Birliği Mülteci Sözleşmesi mülteci tanımının yapıldığı 1. maddesinin ilk fıkrasında 1951 Sözleşmesi'ndeki tanıma yer vermiş ve maddenin ikinci fıkrasında da *“ülkesine yönelik savaş, işgal ya da yabancı denetimi, ya da ülkenin bütününde ya da bir bölümünde kamu düzeninin ciddi biçimde bozulmasıyla sonuçlanan doğal afet ya da yıkıcı olayların meydana gelmesi nedenleriyle, menşe ülke, yer veya daimi ikameti dışında bir ülkede sığınma aramak zorunda kalan herhangi bir kimse”*⁹² demek suretiyle mülteci tanımının kapsamını genişletmiştir. Bölgesel koşullar dikkate alınarak geniş kapsamlı bir mülteci tanımı yapmış olan sözleşme ne yazık ki bölge devletlerince onaylanmadığından herhangi bir etki doğurmamıştır.

1.1.1.5.4. Avrupa Birliği'nde Durum

Her dönemde iltica hareketlerinin birincil hedef ülkeleri konumunda olan gelişmiş Avrupa ülkeleri AB'nin oluşumuyla birlikte ortaya çıkan Birlik sınırlarının korunması ve Birlik ülkelerine yönelik az gelişmiş ülkeler kaynaklı iltica ve göç hareketliliklerinin kontrol altına alınması amacıyla Birlik hukuku düzleminde çok sayıda hukuksal düzenleme yapma yoluna gitmiştir. 2. Dünya Savaşı sonrası özellikle Demir Perde ülkeleri kaynaklı iltica talepleri karşısında ideolojik saiklerin de etkisiyle cömert bir politika izleyen AB Doğu Blokunun dağılmasıyla çok yüksek sayılara ulaşan mülteci akını karşısında benimsediği Kale Avrupası (*Fortress Europe*) stratejisi çerçevesinde Birlik dışı ülkelerin vatandaşlarının yarattığı göç akınına set çekmeyi amaçlayan düzenlemeler yapma yoluna gitmiştir. Söz konusu dönemde hayata geçirilen Birlik hukukundaki mülteciliğe ilişkin birincil düzenlemelerin hemen hemen tümünde 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki mülteci tanımı esas alınmıştır.

Bununla beraber, Avrupa Birliği (AB) hukukunda yerinden edilmiş kişiler ve uluslararası korumaya muhtaç diğer kişilere yönelik asgari muamele standartlarının

⁹² Arap Ülkeleri Birliği Mülteci Sözleşmesi md. 1/2. Sözleşmenin metni için bkz: http://www.madde14.org/index.php?title=Arap_%C3%9C%C3%BClkelerinde_M%C3%BCltecilerin_Durumu_nu_D%C3%BCzenleyen_S%C3%B6zle%C5%9Fme (01.11.2024).

temelini 1999 tarihli Amsterdam Antlaşması'nın 63. maddesindeki düzenlemeler oluşturmaktadır.⁹³ Bu esaslara dayanarak çıkarılan bu konuya ilişkin yönergelerde 1951 Sözleşmesi'ndeki mülteci tanımına ek bazı tanımlara yer verilmiştir.

Örnek olarak, 1990'lar boyunca devam eden Yugoslav İç Savaşı sırasında yaşanan soykırımdan kaçan Boşnakların ve Kosovalıların oluşturduğu kitlesel mülteci hareketlerinin yarattığı deneyim temelinde oluşturulan 2001 tarihli AB Geçici Koruma Yönergesi⁹⁴ kitlesel akınlarda uygulanacak asgari standartları belirlemektedir. Yönerge, 1951 Sözleşmesi'ndeki mültecilik tanımının kapsamına girilip girilmediğine ilişkin değerlendirmeye ilişkin herhangi bir etki etmemektedir. Yönerge kapsamında kimlerin yerinden edilmiş kişi olarak nitelendirileceği Yönerge'nin ilgili maddesinde düzenlenmiştir.⁹⁵

Bu konuya ilişkin bir başka yönerge olan 29 Nisan 2004 tarihli AB Vasıf Yönergesi⁹⁶ ise 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'nün yer verdiği mülteci tanımını esas alarak bu temelde "ikincil koruma" kavramını düzenlemiş ve 2/e maddesinde kimlerin ikincil koruma kapsamına dahil edileceğini belirlemiştir. Bu anlamda ikincil koruma kavramından, 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'nde yer alan şartları haiz olmamaları nedeniyle mülteci statüsünü kazanamayan ve bu nedenle Sözleşme'nin sağladığı korumadan ve haklardan istifade edemeyen fakat bununla birlikte geri gönderilirse Yönerge md. 15'te ifade olunan ciddi zarar tehlikesiyle karşı karşıya kalacağına dair sağlam gerekçelere dayanarak menşei ülkesine yahut vatansızsa en son mutlak ikamet ülkesine dönmek istemeyen ya da dönemeyen ve Yönerge md. 17/1-2 kapsamına da girmeyen üçüncü ülke vatandaşı yahut vatansız kişilerin yararlanabileceği koruma anlaşılmaktadır.

Vasıf Yönergesi, Avrupa Birliği düzleminde mülteci hukukunu insan hakları hukuku temelinde genişletmesi yönüyle etkili bir araç olarak nitelendirilebileceği gibi, bir yandan da iltica talebinde bulunan kişinin gerçekten tehlikede olduğunu somut ve

⁹³ Mehmet Özcan, **Avrupa Birliği Sığınma Hukuku: Ortak Bir Sığınma Hukukunun Ortaya Çıkışı**, Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yayınları, 2005, s. 122 vd.

⁹⁴ 2001 tarihli AB Geçici Koruma Yönergesi'nin İngilizce metni için bkz: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001L0055> (01.11.2024)

⁹⁵ AB Geçici Koruma Yönergesi md. 2/c.

⁹⁶ 2004 tarihli AB Vasıf Yönergesi'nin İngilizce metni için bkz: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:304:0012:0023:EN:PDF> (01.11.2024).

sağlam delillerle ispatlamasının sıkı bir rejime tabi tutulması yönüyle de 1951 Sözleşmesi'nin bireysel temelli sınırlayıcı geleneksel yaklaşımını kıramadığı eleştirilerine maruz kalmaktadır. Bununla birlikte ikincil korumanın, Sözleşme kapsamına giremediği için uluslararası korumadan yararlanamayan kişiler için Sözleşme'nin sağladığı koruma ve haklar kadar kapsamlı olmasa da bir koruma statüsü sağlıyor olması ikincil korumanın olumlu yönü olarak ifade edilebilir.

1.1.2. Türk Hukukunda Mülteci Kavramı

Türk hukukunda mülteciliğe ilişkin temel kanun 4.4.2013 tarih ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)'dur⁹⁷. Bu kanun 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'nü esas alarak düzenlenmiş bir kanundur. Türkiye Cumhuriyeti 1951 Cenevre Sözleşmesinin ilk imzacı devletlerinden olup Sözleşmenin hazırlık çalışmalarında da yer almıştır. 1967 Protokolü'ne de taraftır.

Bununla birlikte Türkiye 1951 Sözleşmesi'ni Sözleşme'de taraf devletlere tanınan coğrafi sınırlama ile kabul seçimlik hakkını⁹⁸ kullanarak sözleşmede ifade olunan 1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar zaman sınırlamasıyla imzalamıştır. Buna göre Türkiye yalnızca 1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da meydana gelen olaylar sonucunda Avrupa ülkelerinden gelen mültecilere mülteci statüsü tanımayı kabul etmiştir. Daha sonra 1967 Protokolü ile zaman sınırlaması ve coğrafi sınırlama kaldırılmış olmasına karşın Protokol'e 1968'de taraf olan Türkiye zaman sınırlamasından vazgeçse de coğrafi sınırlama şerhini korumuş ve 1967 Protokolü'ne "*Avrupa'da meydana gelen olaylar*" sınırlaması ile katılım sağlamıştır.

Buna ek olarak Türkiye'nin Sözleşme'ye ilişkin bir başka çekincesi de söz konusudur ki o da Sözleşme'de kayıt altına alınan hiçbir düzenlemenin, mülteciler açısından, Türkiye'de Türk vatandaşı olanlara tanınan haklardan daha fazla hakkın tanınmasını doğuracak şekilde yorumlanamayacağıdır.⁹⁹ Bu sebeplerden 1951

⁹⁷ 4.4.2013 tarih ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) 11.4.2013 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmış ve 125 madde numaralı yürürlük maddesindeki esaslar çerçevesinde yürürlüğe girmiştir. Kanunun metni için bkz: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf> (01.11.2024).

⁹⁸ İlgili düzenleme için bkz: 1951 Cenevre Sözleşmesi md. 1B(1).

⁹⁹ Nuray Ekşi, **Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku**, 5. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2018, s. 144.

Sözleşmesi ve 1967 Protokolü esas alınarak düzenlenen YUKK’da mülteci kavramının yalnızca Avrupa’dan gelen mültecileri karşılayacak şekilde tanımlanmış olmasından dolayı Avrupa dışında meydana gelen olaylar nedeniyle Türkiye’ye iltica talebiyle gelen kişiler Sözleşme kapsamında değerlendirilmemekte ve mülteci sayılmamaktadırlar. Bu kişiler 1951 Sözleşmesi’nde yer almayan farklı kavramlar ile tanımlanma yoluna gidilmiştir. YUKK’da mülteci kavramı ve Avrupa dışında meydana gelen olaylar nedeniyle Türkiye’ye iltica talebiyle gelenlere ilişkin incelemelerden önce YUKK öncesi Türk hukukunda mülteci tanımının nasıl yapıldığına bakmakta fayda vardır. Bu inceleme sonrası hem Avrupa’dan gelen kişiler hem de Avrupa dışından gelen kişiler bakımından YUKK’daki mülteci tanımı ve kavramsallaştırması üzerinde daha ayrıntılı durulacaktır.

1.1.2.1. YUKK Öncesi Türk Hukukunda Mülteci Kavramı

Cumhuriyet dönemi Türk hukukunda mülteci kavramına yer verilen ve bir mülteci tanımı yapılan ilk metin aslen muhacirler esas alınarak çıkarılmış 1934 tarihli ve 2510 kanun numaralı mülga İskân Kanunu’dur. Bu kanunun 3. maddesinin 2. fıkrasında mülteci “*Türkiye’de yerleşmek amacıyla olmayıp bir zorunluluğa istinaden geçici oturma amaçlı sığınan kişiler*” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰⁰ Maddenin devamında aynı kanunun 4. maddesinde bazı kişi grupları sayılmış ve bu maddenin kapsamına girmeyip Türkiye’ye yerleşmek isteyen mültecilerin ilgili makama yapacakları yazılı bir bildirim neticesinde muhacir addolunacakları, diğer mülteciler bakımından Vatandaşlık Kanunu hükümlerinin uygulanacağı ifade olunmuştur. İlgili kanun 1951 Cenevre Sözleşmesi’nden daha evvel düzenlenmiş bir kanun olmakla bu kanundaki mülteci tanımında coğrafi açıdan herhangi bir sınırlama söz konusu değildir.

İzleyen süreçte, 1994 tarihli Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (1994 İltica ve

¹⁰⁰ 1934 tarih ve 2510 sayılı mülga İskân Kanunu’nun ilgili maddesi ve metni için bkz: https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc013/kanuntbmmc013/kanuntbmmc01302510.pdf (01.11.2024).

Sığınma Yönetmeliği)¹⁰¹ çıkana kadar Türk hukukunda mülteciliğe ilişkin hususlar idari kararlar vasıtasıyla çözüme bağlanmaya çalışılmıştır.¹⁰²

1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliği'nde mülteci tanımı, mülga İskân Kanunu'ndan o tarihe geçen süreçte yaşanan gelişmeler dikkate alınarak Türkiye'nin onaylayarak tarafı olduğu 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'nde benimsenen mülteci tanımını ve uluslararası mülteci hukukundaki güncel durumu yansıtan bir şekilde yapılmıştır. Yönetmeliğin ilgili maddesinde mülteci kavramının tanımı şu şekilde yapılmıştır:

*“Avrupa’da meydana gelen olaylar sebebiyle ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancı”*¹⁰³

Türkiye'nin 1951 Cenevre Sözleşmesi'ni ve 1967 Protokolü'nü imzalarken benimsediği coğrafi sınırlama ile kabul tutumunun sonucu olarak 1994 Yönetmeliği'nde de yalnızca Avrupa'da meydana gelen olaylar sonucu iltica talebinde bulunanlara mülteci statüsü tanınacağı düzenlenmiş ve Avrupa dışında meydana gelen olaylar sonucu iltica talebinde bulunanların mülteci sayılmayacakları, sığınmacı addolunacakları hüküm altına alınmıştır. Bu doğrultuda *“ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya*

¹⁰¹ 1994 tarihli Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin metni için bkz: http://www.madde14.org/index.php?title=1994_Y%C3%B6netmeli%C4%9Fi (01.11.2024).

¹⁰² Filiz Ercan Coşkun, **“Uluslararası Mülteci Hukuku ve Sınır Dışı Etme veya Geri Gönderme Yasağı”** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s. 121.

¹⁰³ 1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliği md. 3.

*dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancı” kişiler sığınmacı olarak tanımlanmışlardır.*¹⁰⁴

1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliği’nde görülen mülteci ve sığınmacı kavramsallaştırmaları ile 1951 Sözleşmesi’nin coğrafi sınırlama ile kabul edilmesinden kaynaklı iç hukuk ile uluslararası hukuk arasındaki daha önceki terminoloji farklılığını gidermeye yönelik bir yaklaşım benimsenmiş ve uluslararası mülteci hukukunda kullanılan mülteci (*refugee*) ve sığınmacı (*asylum-seeker*) ayrımı Türk hukukuna yansıtılmaya çalışılmıştır. Fakat şurası önemlidir ki, uluslararası hukukta, henüz iltica talebi kabul edilerek mülteci statüsü tanınmamış olan kişiyi ifade eden sığınmacı (*asylum-seeker*), mülteci statüsünün tanınması ile mülteciye (*refugee*) dönüşürken, yani diğer bir deyişle de facto mülteciden de jure mülteciye dönüşürken, Türk hukukunda 1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliği’nde sığınmacı olarak tanımlanan kişi hiçbir koşulda mülteci statüsünü kazanamamaktaydı.¹⁰⁵ Kişinin mülteci statüsünü haiz olabilmesi için mutlaka Avrupa’da meydana gelen olaylar neticesinde iltica talebinde bulunan bir kişi olması gerekmektedir.

Türkiye’nin AB üyelik müzakereleri kapsamında iç hukuk mevzuatını AB mevzuatıyla uyumlu hale getirmek amacıyla yayınlanan 2006 tarih ve 57 sayılı Emniyet Genel Müdürlüğü Uygulama Talimatında da 1994 Yönetmeliği ile benzer şekilde tanımlamalar yapılarak mülteci – sığınmacı ayrımı korunmuştur. Bununla birlikte sığınma yahut iltica talebinde bulunan kişilerin bu taleplerinin İçişleri Bakanlığı tarafından değerlendirilerek karara bağlanacağı, haklarında karar verilinceye kadar geçen sürede ilgili kişilerin “iltica/sığınma başvurusu yapan kişi”, “başvuru sahibi” yahut “başvurucu” olarak addolunacağı ifade olunmuştur. Bu yolla uluslararası mülteci hukukundaki “de facto mülteci” ve “de jure mülteci” kavramsallaştırması iç hukuka aktarılacak istenmiştir. Böylelikle henüz iltica başvurusu incelenmekte olan kişilerin taleplerine ilişkin karar verilene kadar geçen süreçte aynen uluslararası hukukta olduğu gibi de facto mülteci statüsünde olanların yararlanabildiği bazı mülteci haklarından yararlanabilmeleri sağlanarak korumadan yoksun kalmaları engellenmeye çalışılmıştır. Uygulama Talimatındaki bu

¹⁰⁴ 1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliği md. 3.

¹⁰⁵ Çiçekli, a.g.e., s. 243.

düzenlemeye rağmen iç hukuk ile uluslararası hukukta mülteci – sığınmacı ayrımı bakımından görülen kavramsal farklılık giderilememiştir.¹⁰⁶

1.1.2.2. YUKK’da Mülteci Kavramı

Türkiye’nin 1951 Cenevre Sözleşmesi’ni ve ona ek 1967 Protokolü’nü coğrafi sınırlama şartı ile kabul etmiş olması nedeniyle mülteci statüsünü yalnızca Avrupa’da meydana gelen olaylar sonucu iltica talebinde bulunanlara tanınması yönündeki 1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliği’nde benimsenen tutum YUKK’da da aynen korunmuştur. Dolayısıyla Avrupa dışındaki yerlerde meydana gelen olaylar sonucunda iltica talebinde bulunanların statüsünün ne olacağı sorunu ortaya çıkmıştır. 1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliği’nde Avrupa dışından gelenler için belirlenen sığınmacı kavramı uluslararası hukukta sığınmacı kavramının taşıdığı anlamdan farklı şekilde kullanılmıştır.

Uluslararası hukukta sığınmacı, iltica talebinde bulunduğu ülke tarafından mülteci statüsü resmen tanınmadan önce kişinin içinde bulunduğu fiili durumu ifade etmek için kullanılmakta (*de facto* mülteci) ve şayet iltica talebi resmen kabul edilirse kişi mülteci statüsünü haiz olmaktadır (*de jure* mülteci).¹⁰⁷ Oysaki söz konusu 1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliği sığınmacı kavramını Avrupa dışında meydana gelen olaylar sonucu mülteci olanları karşılamak için kullanmıştır. İşte uluslararası hukukla Türk hukukundaki kavramsal açıdan mevcut olan uyumsuzluğu giderebilmek ve kavram karmaşasını sonlandırabilmek düşüncesiyle YUKK’da sığınmacı kavramı terk edilmiş ve onun yerine “şartlı mülteci” kavramı getirilmiştir. Bu çerçevede, YUKK md. 61’de mülteci:

“Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu

¹⁰⁶ Macit Akman, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin Geri Göndermeme İlkesi Bağlamında Mültecilere Uygulanabilirliği**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2019, s. 20-21.

¹⁰⁷ Bkz: yuk. 1.

tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişi”

şeklinde tanımlanmış ve iltica talebinde bulunan kişiye mülteci statüsünün statü belirleme işlemleri sonrasında verileceği ifade olunmuştur.

Yeri gelmişken, bu maddede de geçen yabancı kavramından ne anlaşılması gerektiğine de bakmakta yarar vardır. Bu çerçevede, yabancı, uluslararası hukuk literatüründe, bulunduğu ülkeye vatandaşlık bağı ile bağlı olmayan kişi olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁸ YUKK ise yabancıyı md. 3/ü’de “*Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişi*” olarak tanımlamaktadır.

Kanunun 62. Maddesinde ise 1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliği’ndeki sığınmacı statüsünün yerine getirilmiş olan “şartlı mülteci” statüsü tanımlanmış ve bu tanıma göre bir önceki maddede çerçevesi çizilen mülteci tanımındaki şartları haiz olan ve fakat ondan farklı olarak Avrupa dışındaki meydana gelen olaylar neticesinde bu kapsama giren kişilere “şartlı mülteci” statüsü verileceği hükme bağlanmıştır.

Mülteci statüsü tanınan kişilere YUKK’un 76. maddesi çerçevesinde düzenlenen “*Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi Kimlik Belgesi*” verilmekte bu belge ikamet izni yerine geçmektedir. Yine bu kişilere 83. madde çerçevesinde düzenlenen “*Uluslararası Koruma Statüsü Sahibi Kimlik Belgesi*” verilmektedir ve bu belge de çalışma izni yerine geçmektedir. Bunun yanında YUKK’un 20. maddesinin 1. fıkrasının g bendinde ifade olunduğu üzere söz konusu belgelere sahip olanlar ikamet izninden muaf yabancılar kategorisinde kabul olunmaktadır.

Şartlı mülteci statüsü tanınan kişiler açısından ise durum farklılık arz etmektedir. Şöyle ki, şartlı mülteci statüsündeki kişilere, mülteci statüsü tanınan, bir başka deyişle Avrupa’da meydana gelen olaylar sonucu iltica talebinde bulunan kişilerden farklı olarak sadece geçici bir süreyle bu statü tanınmakta, bu kişiler güvenli üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye’de kalmalarına müsaade edilmektedir.

¹⁰⁸ Ekşi, a.g.e., s. 38.

Bu noktada güvenli üçüncü ülke kavramına kısaca değinmek gerekirse, güvenli üçüncü ülke YUKK md. 74/2’de tanımlanmış bulunmaktadır. Buna göre “*Kişilerin hayatının veya hürriyetinin, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle tehdit altında olmadığı; kişilerin işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı ülkelere geri gönderilmemesi ilkesinin uygulanıyor olduğu; kişinin mülteci statüsü talep etme ve mülteci olarak nitelendirilmesi durumunda sözleşmeye uygun olarak koruma elde etme imkanının bulunduğu*” ülkeler güvenli üçüncü ülke olarak tanımlanmaktadır.

Şartlı mülteci statüsündeki kişilere de mülteci statüsünde olan kişilerde olduğu gibi YUKK md. 76 çerçevesinde düzenlenen “*Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi Kimlik Belgesi*” verilmekte ve bu belge ikamet izni yerine geçmektedir. Fakat mülteci statüsü verilenlerden farklı olarak bu kişilere “*Uluslararası Koruma Statüsü Sahibi Kimlik Belgesi*” verilmediğinden şartlı mülteci statüsünde olanların çalışma izinleri bulunmamakta ve YUKK’un 89. Maddesinin 4. fıkrasının a bendinde ifade olunduğu üzere ayrıca çalışma izni almak için başvuruda bulunmaları gerekmektedir.¹⁰⁹

YUKK’da şartlı mülteci kavramının düzenlenmesiyle, Türkiye’nin 1951 Cenevre Sözleşmesine taraf olurken beyan ettiği coğrafi sınırlama neticesi Avrupa dışında meydana gelen olaylar sonucu iltica eden kişilerin mülteci statüsü dışında kalması nedeniyle mahrum kaldıkları korumanın eksikliğini gidermek ve böylece güvenli üçüncü ülkeye yerleştirilene kadar geçen süreçte şartlı mültecilerin de bir tür koruma kapsamına alınması amaçlanmıştır. Her ne kadar şartlı mülteci şeklinde bir statü uluslararası hukukta mevcut olmasa da 1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliği’nde sığınmacı kavramı benimsenerek belirlenen tutum sürdürülmüş ve kavram karmaşası giderilmeye çalışılarak YUKK’a bu şekilde aktarılmaya çalışılmıştır.

YUKK’da benimsenen mülteci – şartlı mülteci ayrımının uluslararası hukuka aykırılık teşkil etmediği İHAM tarafından 1999 tarihli “*A.G. ve Diğerleri v Türkiye*” kararında da ifade olunmuştur. Bu karara göre Türkiye’nin bu ayrımı yapmaktaki dayanağını 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü’nün sözleşmecı devletlere

¹⁰⁹ Çelikel, Gelgel, **a.g.e.**, s. 24.

tanıdığı Sözleşmeyi ve Protokolü coğrafi sınırlama beyanında bulunarak kabul etme hakkı oluşturmaktadır.¹¹⁰

Türkiye'nin 1951 Cenevre Sözleşmesi'ni ve 1967 Protokolü'nü coğrafi sınırlama şartıyla da olsa imzalamış olması mülteci sorununda uluslararası iş birliğinden yana olduğunu ve uluslararası mülteci yükünün devletler arasında paylaşımında sorumluluk almaktan kaçınmadığının açık bir göstergesi iken, jeopolitik konumu nedeniyle uluslararası göç yollarının üzerinde bulunmasından kaynaklı olarak hem göç alan bir ülke hem de transit göç ülkesi olmasının sonucu olarak mülteci statüsünü coğrafi sınırlandırma ile kabul etmesi son derece anlaşılabilir bir tutum olarak ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, söz konusu şekilde bir sınırlandırma olmadan tüm iltica talebinde bulunanlara mülteci statüsünün tanınması halinde Türkiye'nin üzerine yalnızca tek bir ülkenin değil uluslararası toplumun bile kaldırmakta zorlanacağı bir mülteci yükünün bineceği gayet açıktır. Zira mülteci hareketliliğini oluşturan göçe kaynaklık eden ülkelerden hedef ülkeler olan Avrupa ülkelerine geçişin en kısa ve güvenli yolu Türkiye üzerinden geçiş olmaktadır.

Şartlı mültecilerin güvenli üçüncü ülkeye yerleştirilme işlemleri BMMYK tarafından yürütülmektedir.¹¹¹ Ancak bu durum BMMYK'ye her başvuruda bulunan kişinin güvenli üçüncü ülkeye yerleştirileceği anlamına gelmemektedir.¹¹² Hatta yapılan başvurular neticesinde güvenli üçüncü ülkeye yerleştirilen kişi sayısı oldukça sınırlıdır. BMMYK verilerine göre 2020 yılı ile 2024'ün ikinci çeyreği arasında Türkiye'den güvenli üçüncü ülkeye yerleştirilen kişi sayısı toplam 40.059'dur.¹¹³ İltica hareketliliğinin hedef ülkeleri konumunda olan gelişmiş ülkeler, özellikle AB ülkeleri, güvenli üçüncü ülkelere yerleştirilecek mülteciler için belirledikleri kontenjanı çok düşük seviyelerde tutmakta ve bu da Türkiye'nin üzerindeki yükün artmasına sebep olmaktadır.¹¹⁴

¹¹⁰ Ekşi, **a.g.e.**, s. 148. İlgili İHAM kararının İngilizce metni için bkz: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/echr/1999/en/17274> (01.11.2024)

¹¹¹ Öztürk, **a.g.e.**, s. 441.

¹¹² Ekşi, **a.g.e.**, s. 149.

¹¹³ Belirtilen tarih aralığında BMMYK tarafından Türkiye'den alınıp güvenli üçüncü ülkeye yerleştirilen kişi sayısını gösterir istatistik için bkz: <https://rsq.unhcr.org/en/#RO8b> (01.11.2024).

¹¹⁴ Esin Bozovalı, **“Geri Göndermeme İlkesi ve Sığınma Hakkı: Türkiye'nin Batı Sınırlarındaki Düzensiz Göçe Yönelik Uygulamaların AIHM Kararları Işığında Değerlendirilmesi”** (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 115.

YUKK’da belirlenen uluslararası koruma türleri yalnızca mülteci ve şartlı mülteci statüleri ile sınırlı değildir. Bunlardan başka “ikincil koruma” ve “geçici koruma” adlandırmalarıyla düzenlenmiş iki uluslararası koruma türü daha vardır. 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü kapsamında mülteci ya da şartlı mülteci sayılmayan ve fakat insani gerekçeler sebebiyle sınır dışı edilemeyen yabancı kişileri kapsayan korumaya ikincil koruma denilmektedir.

YUKK’dan önce Türk hukukunda yer almayan ikincil koruma statüsü YUKK md. 63’te düzenlenmiştir. Buna göre ikincil koruma, menşe ülkesi veya ikamet ülkesine geri gönderilmesi durumunda ölüm cezası, işkence veya insanlık dışı muameleye maruz kalma gibi son derece ciddi tehlikelerle yüz yüze kalma durumunda olacak olan yabancılara sağlanan koruma olarak tarif edilmektedir. Aslen uluslararası hukuktaki “tamamlayıcı koruma” kavramının karşılığı olarak kullanılan ikincil koruma kavramının temelinde geri göndermeme ilkesi yatmaktadır. YUKK’da düzenlenen bu koruma türü AB Vasıf Yönergesinin 15. maddesinde yer alan ikincil koruma (*subsidiary protection*) düzenlemesi esas alınarak oluşturulmuştur.¹¹⁵ Bu düzenleme ile amaçlanan, mülteci yahut şartlı mülteci statüsü kapsamına girmemekle birlikte uluslararası korumadan yararlanma ihtiyacı hasıl olan kişilerin kapsamına gireceği bir koruma mekanizması oluşturmaktır.

Bir kanun çerçevesinde ilk kez YUKK’da yer bulan¹¹⁶ geçici koruma ise kitlesel halde yer değiştirmek durumunda kalan insan toplulukları için durumun aciliyetine binaen hızlı bir şekilde oluşturulan ve bu kişilerin geri göndermeme ilkesi çerçevesinde koruma altına alınmasını sağlayan bir statüdür. YUKK md. 91’de düzenlenen geçici koruma, ülkesinden ayrılmaya zorlanmış ve buraya geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel akın halinde sınıra gelen veya sınırı geçen yabancılara sağlanmaktadır. YUKK’da kitlesel akının ne olduğu tanımlanmamış olup, bu kavramın tanımına geçici korumaya ilişkin esas ve usullerin düzenlendiği 2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği’nde¹¹⁷ yer verilmiştir.¹¹⁸ İlgili

¹¹⁵ AB Vasıf Yönergesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: yuk. 1.1.5.4.

¹¹⁶ Sibel Yılmaz, **Kitlesel Akın (Sığınma) Durumunda Geçici Koruma Rejimi ve Asgari Muamele Standardı**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016, s. 133.

¹¹⁷ 2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği’nin metni için bkz: <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/evraklar/mevzuat/Gecici-Koruma.pdf> (01.11.2024).

¹¹⁸ Ceren Karagözoğlu, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Türk Mülteci Hukukuna Etkisi” (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 105.

yönetmeliğin 2. maddesinin 1. fıkrasının j bendinde kitlesel akın “*aynı ülkeden veya coğrafi bölgeden kısa bir süre içerisinde ve yüksek sayılarda gerçekleşen ve söz konusu sayılar nedeniyle bireysel olarak uluslararası koruma statüsü belirleme işlemlerinin usulen uygulanabilir olmadığı durumlar*” şeklinde tanımlanmıştır. Kitlesel akın kavramından ne anlaşılması gerektiği hususunda uluslararası hukukta da üzerinde anlaşmaya varılmış ortak bir tanım mevcut değildir. BMMYK de kitlesel akının her vakada ilgili ülkenin kendi özgün şartlarının dikkate alınarak belirlenmesi gerektiğini ifade etmektedir.¹¹⁹

YUKK’da geçici koruma düzenlemesinde coğrafi sınırlama yahut benzeri herhangi bir sınırlamaya yer verilmemiş olması kitlesel akın hallerinde mülteci statüsü dışında kalan kişilerin korunması bakımından genel bir yasal düzenleme çerçevesi teşkil etmesi bakımından önem arz etmektedir.¹²⁰ Geçici korumanın, ülkeye giriş izni verilmesi, temel ihtiyaçların karşılanması ve geri göndermeme ilkesinin uygulanması unsurlarından müteşekkil olduğu ifade edilebilir.¹²¹

Buraya kadar yapılan açıklamaları toparlamak gerekirse, hem uluslararası hukuktaki *refugee* ve *asylum-seeker* kavramları ve iç hukuktaki mülteci ve sığınmacı kavramları arasındaki ayrım tam olarak belirlenmemiş olmakla ve hem de bu kavramların kullanımı açısından yeknesaklık sağlanamamış olmakla birlikte çalışmanın önceki kısmında ifade olunduğu üzere mülteci (*refugee*) iltica talebi talepte bulunulan devlet tarafından karar bağlanarak resmen kabul edilmiş kişiyi ifade etmekten, sığınmacı (*asylum-seeker*) ise söz konusu iltica talebinin kabul görmesinden önceki süreçte kişinin içinde bulunduğu fiili durumu ifade etmektedir.¹²² Diğer bir anlatımla, sığınmacı “*de facto* mülteci” iken, mülteci “*de jure* mülteci” olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda sığınmacı durumunda olan bir kişinin mülteciliğin gerektirdiği şartları haiz olduğu tespit ve tescil olduğunda mülteci statüsünü kazanmasının yani mülteci olmasının yolu açıktır. Fakat YUKK öncesi uygulamada

¹¹⁹ BMMYK’nin değerlendirmesi için bkz: <https://www.unhcr.org/media/protection-refugees-mass-influx-situations-overall-protection-framework> (01.11.2024).

¹²⁰ Seçkin Baykal, Levent Yılmaz, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Göç İdaresi Bağlamında Türkiye’nin Yeni Göç Siyaseti”, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 7(2), 2020, s. 644.

¹²¹ Ali Kemal Nurdoğan, Mustafa Öztürk, “Geçici Koruma Statüsü ile Türkiye’de Bulunan Suriyelilerin Vatandaşlık Hakkı”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C: 23, S: 3, 2018, s. 1166.

¹²² bkz: yuk. 1.

durum bundan farklıydı. Şöyle ki, YUKK öncesi Avrupa dışından gelen kişiler sığınmacı olarak kabul edilmekteydi ve bu da kavramsal açıdan uluslararası hukuktaki *refugee / asylum-seeker* ayrımını iç hukuka yansıtma çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Belirtmek gerekir ki, sığınmacı kavramının 1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliği bağlamında kullanımı uluslararası hukuktaki *asylum-seeker* kavramını tam olarak karşılamamaktaydı. Zira Türkiye'nin 1951 Cenevre Sözleşmesi'ni ve 1967 Protokolü'nü coğrafi sınırlama ile kabul etmiş olmasından kaynaklı olarak Yönetmelik açısından sığınmacı Avrupa dışından gelen ve mülteci statüsü için gerekli diğer şartları taşıyan iltica talebinde bulunan kişileri ifade etmekteydi. Bu anlamda uluslararası hukuktaki kullanımının aksine 1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliği'ne göre sığınmacı addolunan bir kişinin sonradan mülteci olarak kabulü mümkün olmamaktaydı. Zira kişi zaten Avrupa dışından geldiği için mülteci statüsünü kapsamında değerlendirilmemekte, sığınmacı kabul olunmaktaydı. 1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliğinin ilgası ve YUKK'un yürürlüğe girmesiyle sığınmacı kavramı iç hukuktan çıkmış oldu ve yerine uluslararası hukukta karşılığı olmayan şartlı mülteci kavramı getirilmiş oldu. Her ne kadar uluslararası hukuk terminolojisiyle uyumsuzluk gösterse de iç hukuk açısından yeknesaklık sağlamak anlamında iç hukuk mevzuatında kavramsal bir tutarlılık oluşturulmaya çalışılmış ve bunda da bir ölçüde başarılı olunmuştur.

1.2. Mültecilik Statüsünün Belirlenmesi

İltica talebinde bulunan kişilerin 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde ve 1967 Protokolü'nde ön görülen uluslararası korumadan yararlanabilmeleri için mülteci statüsü kapsamına dahil edilmeleri ve bunun için de iltica talebinde bulunulan devletin yetkili makamları tarafından bu kişilerin 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 1A(2) maddesinde belirtilen şartları karşılayıp karşılamadıklarının tespit edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte mülteci statüsünün tespiti işlemi kurucu nitelikte bir işlem değil, beyan edici nitelikte bir işlemdir. Kişi ilgili maddedeki şartları karşıladığı anda henüz yetkili makamlarca mültecilik statüsü tespit edilmeden önce dahi 1951 Cenevre Sözleşmesi anlamında bir mültecidir. Yani kendisine mülteci statüsü tanındığı için mülteci olmamakta, mülteci olduğu için kendisine bu statü tanınmaktadır. Bu durum mülteci statüsünün tespiti işlemlerinde Sözleşme'nin yorumlanmasında kılavuz olarak kullanılan BMMYK'nin "*Mülteci Statüsünün*

Belirlenmesinde Uygulanacak Ölçütler ve Usuller Hakkında El Kitabı” içerisinde de açık bir şekilde ifade edilmiştir.¹²³ İşte bu tespit işlemiyedir ki kişinin yararlanmadığı yahut yararlanmak istemediği ulusal korumanın yerine statü belirleme işlemi yerine getiren devlet tarafından ikame olunan uluslararası koruma devreye girecek ve böylece ilgili devletin uluslararası koruma yükümlülüğü de başlamış olacaktır.¹²⁴

1951 Cenevre Sözleşmesi’nde ve 1967 Protokolü’nde mülteci statüsünün tespitinde izlenecek usulü düzenleyen herhangi bir hükme yer verilmemiş ve bu husus statü tespit işlemi yapan ilgili devletlere bırakılmıştır. Buna göre Sözleşme ve Protokol çerçevesinde tespit işlemi yapan devletler kendi iç hukuk sistemleri dahilinde oluşturdukları usuller dairesinde bu işlemleri yürüteceklerdir.¹²⁵ Bu nedenle statü tespiti prosedürü her ülkede farklılık arz edebilmektedir. Ülkeler arası uygulama farklılıkları nedeniyle korumaya erişimde zorluklarla karşılaşılması veya benzer durumlarda farklı sonuçların ortaya çıkması gibi sorunları aşabilmek ve uygulama birliğini sağlayabilmek adına BMMYK tarafından, Statüsü’nde yer alan görev ve yetkilerine ilişkin düzenlemeler dairesinde, tespit işlemlerinde devletlere yardımcı olacak kurallar seti belirlenmiştir. Bu çerçevede tespit işlemi yapan devletler 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü’nden başka BMMYK El Kitabı, BMMYK Direktifleri, rapor ve yayınları gibi kaynaklardan istifade edebileceklerdir.¹²⁶ Bunların yanında mülteci hukukuna ilişkin uluslararası yargı organlarının kararları ve mülteci hukuku ile etkileşim halinde olan insan hakları ve insancıl hukuk alanındaki uluslararası çalışmalar da bu konuda yol gösterici olacaktır.¹²⁷

Bunun yanında kimi zaman iltica talebinde bulunulan devletlerin Sözleşme’ye taraf olmaması nedeniyle söz konusu statü belirleme işlemi BMMYK tarafından yerine getirilmektedir. Kimi zaman da bazı devletler yürütülecek prosedüre dair yerleşik bir usul ve uygulama geçmişleri olmamasından kaynaklı bilgi eksikliği gibi nedenlerden dolayı BMMYK’dan tespit işlemi için yardım talebinde bulunabilmektedirler.¹²⁸

¹²³ UNHCR, **Handbook**, 2019, para. 28.

¹²⁴ Çiçekli, **a.g.e.**, s. 245.

¹²⁵ UNHCR, **Handbook**, 1992, FW/II.

¹²⁶ Odman, **a.g.e.**, s. 141.

¹²⁷ Akman, **a.g.e.**, 29.

¹²⁸ Çiçekli, **a.g.e.**

1.2.1. Mültecilik Statüsünün Kazanılması

1951 Cenevre Sözleşmesi'nin mülteci tanımını içeren 1A(2) maddesinde mülteci statüsünün kazanılması için gerekli şartlar düzenlenmiş bulunmaktadır. Söz konusu bu şartlara “kapsama alma hükümleri” (*inclusion clauses*) denilmektedir. Zira bu hükümlerdeki şartları yerine getiren kişi mülteci statüsü kapsamına dahil edilmektedir. Anılan maddenin D, E ve F fıkralarında ise md. 1A(2)'deki kapsama alma hükümlerini karşılamasına rağmen Sözleşme'nin kapsamı dışında bırakılmayı gerektiren bazı şartları taşıyan kişiler düzenlenmektedir. D ve E fıkraları başvuru esnasında uluslararası koruma ihtiyacı olmayan kişileri, F fıkrası ise korunma ihtiyacı olmasına rağmen korumaya layık bulunmayan kişilere ilişkindir. Söz konusu bu şartlara ise “hariçte bırakma hükümleri” denilmektedir. Mülteci statüsünün tespitinde bu hükümlerden kapsama alma hükümlerinin mi yoksa hariçte bırakma hükümlerinin mi öncelikli olarak uygulanacağına dair Sözleşme'de herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Uluslararası hukuk yazınında da bu durum tartışmalı olup bu konuda bir konsensus bulunmamaktadır. Bu çerçevede, hariçte bırakma değerlendirmesinin kapsama alma değerlendirmesinden önce yapılması görüşünü savunanlar bu görüşlerini 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin hazırlık çalışmalarından, hariçte bırakmayı düzenleyen F fıkrası hükmünün amir hüküm oluşturma amacıyla yazıldığına anlaşılmaya ve bu hükmün düzenlenmesinde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin (İHEB) 14/2 maddesinde¹²⁹ ifade olunan sığınma hakkının istisnasını oluşturan durumların bağlayıcı şekilde hüküm altına alınmasının gözetilmiş olmasına dayandırmaktadırlar. Bu nedenle bu fıkra kapsamına giren kişilerin hiçbir koşulda Sözleşme kapsamında mülteci kapsamına alınmasının mümkün olmaması nedeniyle bu yönde bir tespit incelemesi yapmaya yer olmadığını ifade etmektedirler.¹³⁰

Kapsama alma değerlendirmesinin hariçte bırakma değerlendirmesinden daha önce yapılması gerektiği görüşünü savunanlar ise herhangi bir statünün kapsamı dışında bırakılabilmek için öncelikle o statünün kapsamına girme durumunun hasıl

¹²⁹ İHEB md. 14/2: “(sığınma hakkı) gerçekten adi bir cürme veya Birleşmiş Milletler prensip ve amaçlarına aykırı faaliyetlere müstenit kovuşturmalar halinde ileri sürülemez”. İHEB metni için bkz: https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/trk.pdf (01.11.2024).

¹³⁰ Goodwin-Gill, McAdam, *a.g.e.*, s. 178; James C. Hathaway, Colin J. Harvey, “**Framing Refugee Protection in the New World Order**”, *Cornell International Law Journal*, Vol. 34, 2001, s. 260; David Kosar, “**Inclusion before Exclusion or Vice Versa: What the Qualification Directive and the Court of Justice Do (Not) Say**”, *International Journal of Refugee Law*, Vol. 25(1), 2013, s. 111.

olması gerektiği düşüncesinden hareket etmektedirler.¹³¹ Bu yaklaşımın ayrıca BMMYK'nin hariçte bırakmanın çok geniş yorumlanmayarak mümkün olduğunca tüm başvuruların değerlendirmeye alınmaya çalışılması yönündeki görüşünü de uygulamaya yansıtır niteliktedir.

Öncelik değerlendirmesi tartışmaları özellikle F fıkrasında düzenlenen korumaya layık bulunmayan kişiler düzenlemesi bakımından önem taşımaktadır. Zira bu kişiler D ve E fıkralarındaki kişilerin aksine Sözleşme'nin koruması dışında başkaca bir korumadan yararlanamamakta olduklarından koruma kapsamı dışında bırakılmaları halinde bu durum kendileri açısından ciddi bir sorun teşkil edecektir. Bu nedenle hangi yaklaşım esas alınıralsa alınsın F fıkrasındaki hükmün ya kapsama alma hükümlerinden sonra yahut da bunlar ile eş zamanlı uygulanması yerinde bir yaklaşım olacaktır.¹³²

1.2.1.1. Mültecilik Statüsünün Belirlenmesi Değerlendirmesinde Kullanılacak Kriterler

Mültecilik statüsünün belirlenmesi değerlendirmesi 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 1A maddesinde sayılan şartlar çerçevesinde yapılmaktadır. Bu şartları taşıyan kişi mülteci statüsünü kazanacak ve Sözleşme'nin ön gördüğü uluslararası korumadan yararlanacaktır. İlgili madde hükmüne göre mülteci:

“ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen şahıs”

¹³¹ Öztürk, a.g.e.,

¹³² A.g.e., s. 189.

olarak tanımlanmıştır. Görüldüğü üzere bu maddenin içeriği mültecilik statüsünün belirlenmesi değerlendirmesinde kullanılacak kriterlerin neler olduğunu ortaya koymaktadır.

1.2.1.1.1. Haklı Sebeplere Dayalı Zulüm Korkusu

Mülteci statüsünün belirlenmesi değerlendirmesinde birincil önemde olan kriter haklı sebeplere dayalı zulüm korkusu şartıdır. Öyle ki bu şartın yokluğu halinde Sözleşme'nin statü belirlemeye ilişkin 1A maddesinde sayılan diğer şartların tümü karşılanıyor olsa bile kişi mülteci statüsü kapsamına dahil edilemeyecektir. 1951 Cenevre Sözleşmesi'ni kendisinden önceki düzenlemelerden ayıran en temel özelliği önceki düzenlemelerin ulusal korumadan yararlanamayan kişilerin belirli bir milliyete mensup olması gibi kategori temelli yaklaşımlarının yerine genel anlamda “korku” kavramını esas alan ve böylece iltica talebinde bulunan kişi bakımından öznel bir çerçevede değerlendirilmesi yapılabilecek bir kavramı esas alan bir yaklaşım benimsemiş olmasıdır. Bu sayede statü tespiti menşe ülkedeki koşulların genel değerlendirmesi yerine her vakada başvuran kişinin iddia ve beyanlarının değerlendirmesi temelinde yapılacaktır.¹³³

Maddedeki kişisel bir ruh hali olan korku kavramına “haklı sebeplere dayanıyor olma” objektif şartı getirilerek statü değerlendirmesinin hem subjektif hem objektif kriterler çerçevesinde yapılması amaçlanmıştır.¹³⁴

Kişiyi iltica etmeye iten birçok makul gerekçe olabilir. Ancak kişinin mülteci statüsü kapsamına alınmasını gerektirecek durum bu gerekçenin haklı sebeplerle zulüm korkusuna dayanıyor olması halinde gerçekleşecektir. Bu nedenle kıtlık, doğal afet, ekonomik zorluklar benzeri durumlar, bu durumlardan kaynaklı haklı sebeplere dayanan zulüm korkusu olmadığı sürece mülteci statüsü kapsamı dışında bırakılmıştır.¹³⁵

¹³³ UNHCR, **Handbook**, 2019, para. 37.

¹³⁴ Jane McAdam, “**The European Union Qualification Directive: The Creation of a Subsidiary Protection Regime**”, *International Journal of Refugee Law*, Vol. 17(3), 2005, s. 471.

¹³⁵ UNHCR, **Handbook**, 2019, para. 39.

Haklı sebeplere dayalı zulüm korkusunun ikinci unsuru olan zulüm kavramının uluslararası hukukta evrensel geçerliliği olan bir tanımı yoktur. 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki mülteci tanımının temelinde bulunan zulüm kavramı Sözleşmede de tanımlanmamıştır. Bu yaklaşım bilinçli bir tercihin sonucudur ve kavramın değişen koşullar çerçevesinde oluşabilecek yeni zulüm biçimlerini de kapsamına alabilmesine olanak tanınmak istenmiştir.¹³⁶

BMMYK'nin “*Mülteci Statüsünün Belirlenmesinde Uygulanacak Ölçütler ve Usuller Hakkında El Kitabı*” içerisinde 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 33. maddesine yapılan bir atıfla zulüm kavramına bir tanım getirilmeye çalışılmıştır. El Kitabı'nda Söz konusu maddenin 1. fıkrasında yer alan ifadeden hareketle “*ırk, din, tabiiyet, belli bir sosyal gruba mensubiyet veya siyasi fikirler dolayısıyla yaşam veya özgürlüğün tehdit altında bulunması*” durumunun her koşulda zulüm teşkil edeceği sonucuna varılmaktadır.¹³⁷

Zulme temel teşkil eden eylemlerin neler olduğu mutlak olarak belirlenmiş değildir. Şöyle ki bir kişi için zulüm teşkil etmeyen bir eylem bir başka kişi için zulüm nedeni olabilecektir. Dolayısıyla zulüm olgusu her bir kişi açısından subjektif bir özellik taşıdığından her vakanın kendi özelinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira tekil olarak ele alındığında zulüm teşkil etmeyen eylemler toplu olarak dikkate alındığında kişi için haklı sebeplere dayalı zulüm korkusunun oluşmasına sebebiyet verebilir. Bu bağlamda sistematik yahut çok kere tekrarlanan esaslı insan hakları ihlalleri ve zarar verici eylemler olarak nitelenebilecek ölüme sebebiyet verme, haksız hapis, siyasi yahut dinsel aktiviteler üzerinde kısıtlama, işkence, fiziksel saldırı durumları zulüm örnekleri olarak sayılabilir. Zulme temel teşkil eden eylemlerin mutlak olarak devlet görevlilerince gerçekleştirilmesi şart değildir. Söz konusu eylemler paramiliter güçler gibi devletle irtibatlı yahut devlet kontrolünde devlet dışı aktörler tarafından da gerçekleştirilebilir ve bu durumda bu eylemler de zulüm kapsamında değerlendirileceklerdir.¹³⁸

¹³⁶ UNHCR, **An Introduction to International Protection**, s. 56.

¹³⁷ UNHCR, **Handbook**, 2019, para. 51.

¹³⁸ UNHCR, **An Introduction to International Protection**.

1.2.1.1.2. Zulüm Korkusunun Irk, Din, Tabiiyet, Belli Bir Toplumsal Gruba Mensubiyet veya Siyasi Düşünceler Kaynaklı Olması

Kişinin mülteci statüsü kapsamında değerlendirilebilmesi için haklı sebeplere dayanan zulüm korkusunun o kişinin ırkından, dininden, tabiiyetinden, belli bir toplumsal gruba mensubiyetinden veya siyasi düşüncelerinden kaynaklı olması gerekmektedir. Mülteci statüsü kapsamına alınmak için başvuruda bulunan kişinin zulüm korkusunun tam olarak maddede sayılan hangi sebep yahut sebeplerden kaynaklandığını belirtmesi şart olmayıp, bu sebep veya sebepleri tespit ve bunların Sözleşme kapsamına girip girmediğinin belirlenmesi iltica talebinde bulunulan devletin yetkili makamlarının sorumluluğundadır. Çoğu durumda belirli bir dinsel yahut etnik gruba mensup bir siyasi muhalif örneğinde olduğu gibi başvurunun birden fazla ve girift zulüm nedeni kaynaklı olduğu görülmektedir.¹³⁹

Mülteci statüsünün tespitinde kullanılan bu kriterde sayılan ırk, din, tabiiyet, belli bir toplumsal gruba mensubiyet ve siyasi düşünce kavramları üzerinde durmak konunun anlaşılması bakımından yararlı olacaktır.

1.2.1.1.2.1. Irk

Sözleşmede herhangi bir ırk tanımına yer verilmemiştir. Bu konuda BMMYK'nın "*Ölçütler ve Usuller El Kitabı*"nda yer alan açıklamalar aydınlatıcı olmaktadır. El Kitabı'nın ilgili bölümünde ırk kavramının günlük kullanımda "ırk" olarak refere edilen tüm etnik grupları kapsayacak biçimde mümkün olan en geniş bağlamıyla değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede ırk ayrımcılığının çoğu durumda zulme esas teşkil edeceği ifade olunmakla birlikte belirli bir ırktan olmanın yalnız başına mültecilik statüsü değerlendirmesi için yeterli olmadığı, bu ırka dahil olmaktan kaynaklı maruz kalınan bir zulmün varlığının gerekli olduğu belirtilmektedir.¹⁴⁰

¹³⁹ UNHCR, **Handbook**, 2019, para. 66, 67.

¹⁴⁰ UNHCR, **Handbook**, 2019, para. 68-70; Odman, **a.g.e.**, s. 158.

1.2.1.1.2.2. Din

Din kavramına da yine El Kitabı'nda değinilmiş olup bu konuda İHEB'e ve Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ne (MSHS)¹⁴¹ atıf yapılmaktadır. Bu çerçevede din ve vicdan özgürlüğünün uluslararası insan hakları temelinde korunduğu ifade edilmiş olmakla birlikte din kavramının mültecilik statüsünün tespiti bağlamında tanımsal karşılığı El Kitabı'nda verilmemiştir. Bununla birlikte BMMYK tarafından El Kitabı'ndaki hususların ayrıntılı açıklamalarını içeren Uluslararası Koruma Rehberleri yayınlarından biri olan “*Din Temelli İltica Başvuruları*” başlıklı 6 numaralı rehberinde bu konuda açıklayıcı bilgiler yer almaktadır.¹⁴²

Dinsel nedenler temelli zulüm belirli bir dini gruba mensubiyetin, bireysel yahut toplu ibadet eylemlerinin, dini inancını öğrenme veya yayma faaliyetlerinin yasaklanması yahut da dini görevlerin ifası ya da bir dinsel topluluğa mensubiyet sebebiyle ciddi ayrımcı muamelelere maruz kalma gibi farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Bununla birlikte belli bir dinsel topluluğa mensubiyet mültecilik statüsü kazanılabilmesi için tek başına yeterli görülmemektedir. Bu mensubiyet ve zulüm teşkil eden uygulamalar birbiriyle bağlantılı olmalıdır. Belirtmek gerekir ki bazı durumlarda belli bir dinsel topluluğun mensubu olmak tek başına yeterli görülebilmektedir.¹⁴³

1.2.1.1.2.3. Tabiiyet

Tabiiyet kavramı bilinen dar anlamıyla “vatandaşlık” şeklinde değerlendirilmemelidir. Sözleşme'nin İngilizce metninde “*nationality*” (milliyet) kavramı kullanılmakta ve milliyet kavramı Sözleşme'nin Türkçe metninde kullanılan tabiiyet kavramından başka belli bir etnik, kültürel, dilsel yahut dini toplulukları da içerecek anlamda değerlendirilmektedir. Zira kavram Türkçe metinde olduğu şekliyle

¹⁴¹ Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (MSHS), BM tarafından 1966 yılında kabul edilip 1976 yılında yürürlüğe girmiş bir uluslararası sözleşmedir. Sözleşme, yaşam hakkı, din özgürlüğü, ifade özgürlüğü, toplantı özgürlüğü gibi temel haklara ilişkin düzenlemeler içermektedir. Sözleşme metni için bkz: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1976/03/19760323%2006-17%20AM/Ch_IV_04.pdf (01.11.2024).

¹⁴² UNHCR, **Guidelines on International Protection No. 6: Religion-Based Refugee Claims under Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees**, 2004. Rehberin metni için bkz: <https://www.unhcr.org/us/media/guidelines-international-protection-no-6-religion-based-refugee-claims-under-article-1a-2> (01.11.2024).

¹⁴³ Odman, **a.g.e.**, 162, 163.

dar anlamıyla tabiiyet yani vatandaşlık olarak kabul olunduğunda bir devletin tabiiyetinde olan kişilere yalnızca bu nedenle zulmetmesi nedeniyle iltica talebinde bulunulması gibi uygulamada anlamsızlık teşkil edecek bir durum oluşturacaktır. Bu durumdan hareketle bu kavramın vatandaşlık bağı anlamındaki yorumundan daha geniş bir çerçevede ele alınması uygun görülmüştür. Bu bağlamda tabiiyet kavramı, belli bir etnik grubu yahut ortak bir dil temelli grupları da kapsayacak şekilde ve hatta kimi durumda ırk kavramıyla örtüşecek şekilde anlaşılmalıdır.¹⁴⁴

Genel olarak tabiiyet nedeniyle zulüm azınlıkları etkiliyor olsa da kimi durumlarda çoğunluk konumunda olanların egemen durumundaki azınlık zulmünden korktuğu örneklerle de karşılaşılabilir. ¹⁴⁵

1.2.1.1.2.4. Belli Bir Toplumsal Gruba Mensubiyet

Belli bir toplumsal gruba mensubiyetten ne anlaşılması gerektiği Sözleşme’de tanımlanmamış olup Sözleşme’nin 1A(2) maddesindeki zulüm sebepleri arasında içeriği en belirsiz, en muğlak olan budur. Maddedeki diğer zulüm sebeplerine dair El Kitabı’nda yahut başkaca düzenlemelerde açıklık getiren tanımlamalar yer alırken belli bir toplumsal gruba mensubiyet sebebi bakımından böyle bir durum söz konusu değildir ve Sözleşme de bu konuda bir sınır çizmemiş yahut bir liste de vermemiştir. Her ne kadar El Kitabı’nda bu yönde bazı açıklamalara yer verilmiş olsa da bunlar kavramın anlaşılmasını sağlamaktan son derece uzak bir niteliktedir.¹⁴⁶ El Kitabı’nda belli bir toplumsal grupla kastedilenin benzer geçmişe, alışkanlıklara yahut sosyal statüye sahip kişiler olduğu ve bu zulüm sebebinin ırk, din yahut tabiiyet kaynaklı zulme uğrama sebepleri ile çakışabileceği ifade olunmaktadır. Bu zulüm nedeni devletlerin aileler, kadınlar, aşiret yapıları ve meslek grupları gibi yapıları toplumsal grup olarak değerlendirmesiyle birlikte Sözleşme’nin amaçlarıyla uygun bir doğrultuda giderek artan oranda mülteci statüsü belirlenmesi uygulamasında kullanılmaktadır. Bu zulüm sebebinin uygulamada zaman içerisinde kazandığı anlam

¹⁴⁴ Safi, **a.g.e.**, s. 116; Odman, **a.g.e.**, s. 160, 161; UNHCR, **Handbook**, 2019, para. 74.

¹⁴⁵ Safi, **a.g.e.**, s. 117.

¹⁴⁶ T. Alexander Aleinikoff, “**Protected characteristics and social perceptions: an analysis of the meaning of ‘membership of a particular social group’**”, ed. Erika Feller, Volker Türk, Frances Nicholson, Refugee Protection in International Law UNHCR’s Global Consultations on International Protection, 2003, s. 266.

ve geçirdiği değişim bütün olarak mülteci kavramının anlamlandırılmasına da ve kavramın geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.¹⁴⁷ Bununla birlikte BMMYK'nin bu konuda yayınladığı “Belli Bir Toplumsal Gruba Mensubiyet” başlıklı 2 numaralı rehberinde¹⁴⁸ her ne kadar kavramın mümkün olduğunca geniş yorumlanması gerektiği ifade olursa da bu yorumlamanın Sözleşme'nin amacıyla uyumlu olması gerektiği ve diğer statü tespit kriterlerini işlevsiz kılacak düzeye varmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu zulüm sebebinin zulüm korkusu yaşayan tüm kişilere teşmilini mümkün kılacak her duruma uygulanabilir bir araç haline getirilmesine sebep olacak şekilde yorumlanmaması gerektiği belirtilmektedir. Bu doğrultuda herhangi bir toplumsal grubun zulme hedef bir grup olduğu vurgusuyla tanımlanmasının uygun olmadığı ifade edilmektedir.¹⁴⁹ Diğer yandan belirli bir ölçüde geniş yorumlamanın da Sözleşme'nin düzenlendiği dönem olan 1951 yılında ön görülmemiş olan ve o tarihten günümüze yaşanan gelişmeler doğrultusunda ortaya çıkan yeni toplumsal grup kategori ve anlayışlarının koruma kapsamına dahil edilebilmesine imkân sağlayacağı göz ardı edilmemelidir.¹⁵⁰

1.2.1.1.2.5. Siyasi Düşünce

Siyasi düşünceler düşünce ve ifade özgürlüğü çerçevesinde telakki edilir ve bu özgürlükler İHEB, MSHS ve İHAS (İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi) gibi temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası hukuk metinlerinde teminat altına alınmışlardır.¹⁵¹ 1951 Cenevre Sözleşmesi bağlamında siyasi düşünce kavramı geniş yorumlanmalıdır. Bu bağlamda siyasi düşünce herhangi bir konuda devlet uygulamaları ve hükümet tarafından izlenen politikalara ilişkin sahip olunan her türden görüş ve düşünceler ve bunların açıklanmasını ifade etmektedir.

El Kitabı'nda siyasi otoriteden farklı siyasi düşüncelere sahip olmanın mülteci statüsüne hak kazanmak için tek başına yeterli olmayacağı, kişinin bu görüşlerinin

¹⁴⁷ UNHCR, “Guidelines on International Protection No. 2: "Membership of a Particular Social Group" Within the Context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or its 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees”, 2002, para. 1. Rehberin metni için bkz: <https://www.refworld.org/policy/legalguidance/unhcr/2002/en/31818> (01.11.2024).

¹⁴⁸ GCIP 2002.

¹⁴⁹ GCIP 2002, para. 2.

¹⁵⁰ Arthur C. Helton, “Persecution on Account of Membership in a Social Group as a Basis for Refugee Status”, Columbia Human Rights Law Review, Vol. 15, No. 1, s. 39-68, 1983, s.41.

¹⁵¹ İHEB md. 19; MSHS md. 19; İHAS md. 10.

siyasi otoritece biliniyor olması ve bu nedenle zulme uğramaktan korktuğunu göstermesi gerektiği ifade olunmaktadır.¹⁵² Siyasi düşünceler nedeniyle zulüm korkusunun oluşabilmesi için kişinin siyasi görüşlerinin siyasi otoritece biliniyor olması ya da siyasi otoritenin kişinin bu şekilde düşünceleri olduğu vehmine kapılmış olması gerekmektedir. Kişinin gerçekte bu tür siyasi düşüncelere sahip olmamasına rağmen siyasi otoritenin bu yönde temelsiz bir kanaate sahip olması durumunda dahi zulüm korkusunun oluşmasının mümkün olduğu var sayılmaktadır. Bu konuya ilişkin BMMYK'nin yorumu da bu yöndedir.¹⁵³

Siyasi düşüncelerin açıklanması eylemi ile bundan kaynaklı zulme uğrama korkusu arasında her zaman doğrudan bir bağlantı kurulması söz konusu olmayabilir. Gerçekten de siyasi otoriteler çoğu durumda kişinin maruz kaldığı yaptırımların devlete karşı işlenen suçlar karşılığında uygulandığını ileri sürmektedirler. Bunun yanında kişinin siyasi düşüncelerini ülkesinden ayrılması öncesinde açıklaması zulüm korkusunun oluşması için mutlak bir gereklilik değildir. Kişi ülkesini terk ettikten sonra iltica talebinde bulunduğu ülkede bu düşüncelerini açıklamış ve bu durum neticesinde zulme uğrama korkusu hasıl olmuş olabilir.¹⁵⁴

Son olarak ifade etmek gerekir ki, siyasi bir suç nedeniyle takibata uğrama veya cezalandırılma durumunda söz konusu takibatın veya cezalandırma işleminin yalnızca siyasi düşüncelerinden kaynaklı mı yoksa bunlara dayalı eylemleri nedeniyle mi olduğunun belirlenmesi gerekmekte, takibatın veya cezalandırmanın genel olarak ülkenin hukuk sisteminde cezayı gerektiren bir düzenlemeye tabi olması durumunda bu durumdan kaynaklanan zulme uğrama korkusunun mülteci statüsüne hak kazanmaya yeterli olmamaktadır.¹⁵⁵

1.2.1.1.3. Vatandaşı Olduğu Ülkenin Dışında Bulunma

Mülteci statüsü tanınmasının koşullarından biri de vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunma yani yabancılık unsurunun yerine getirilmesi durumudur. Bu durumun istisnası bulunmamaktadır. Vatandaşı olunan ülke sınırları içinde

¹⁵² UNHCR, **Handbook**, 2019, para. 80.

¹⁵³ UNHCR, **Interpreting Article 1 of the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees**, 2001, para. 25. bkz: <https://www.refworld.org/reference/research/unhcr/2001/en/29198> (01.11.2024).

¹⁵⁴ Odman, **a.g.e.**, s. 164.

¹⁵⁵ UNHCR, **Handbook**, 2019, para. 84.

bulunulduğu sürece uluslararası koruma talep edilebilmesi mümkün değildir.¹⁵⁶ Zira aksi yönde tutum devletin egemenlik haklarının ihlali ve devletin iç işlerine müdahale anlamına gelecektir. Sözleşme’de bu durumun düzenlendiği md. 1A’da tabiiyeti olanlar için ülkesi dışında bulunma koşulu getirilmişken vatansızlar için de son ikamet ülkesinin dışında bulunma koşulu getirilmiş ve böylece vatansızlar da mülteci tanımının kapsamına dahil edilmişlerdir.

Vatandaşı olunan ülkenin dışında bulunmaya ilişkin değerlendirmede kişinin vatandaşı olduğu ülkenin tespiti gerekmektedir. Buradaki amaç haklı sebebe dayalı zulüm korkusunun vatandaşı olunan ülke kaynaklı olup olmadığının anlaşılmasıdır. Korkunun vatandaşı olunan ülke kaynaklı olmaması durumunda uluslararası koruma ihtiyacı hasıl olmayacak ve mültecilik statüsünün kazanılması da söz konusu olamayacaktır. Vatandaşlığın kesin belirlenemediği durumlarda önceki ikamet ülkesi dikkate alınacaktır.¹⁵⁷

Birden fazla vatandaşlık olması durumunda kişi vatandaşlığını taşıdığı ülkelerden en az birinin korumasından yararlanabiliyorsa mülteci statüsü kapsamı dışında kalmaktadırlar. Bu durumun gerekçesi ulusal korumanın her durumda uluslararası korumadan önce geliyor olmasıdır.¹⁵⁸

Ülke dışında bulunma şartının gerçekleşmesi için kişinin ülkesini yasal olmayan bir şekilde yahut haklı sebeplerden kaynaklı zulüm korkusu nedeniyle terk etmiş olması zorunlu olmayıp, ülke dışında bulunduğu sırada ülkesinde meydana gelen olaylar sonucunda durum ve şartların değişmiş olması sonucu mülteci statüsü kapsamına alınma talebinde bulunmak mümkün olmaktadır. Vatandaşı olduğu ülkeyi terk ettiği anda mülteci durumunda olmayan ve mülteci statüsünü sonradan ülkesi dışında olduğu esnada kazanan kişiler yerinde mülteci olarak adlandırılmaktadır.¹⁵⁹

¹⁵⁶ UNHCR, **Handbook**, 2019, para. 88.

¹⁵⁷ UNHCR, **Handbook**, 2019, para. 89, 90.

¹⁵⁸ UNHCR, **Handbook**, 2019, para. 106.

¹⁵⁹ UNHCR, **Handbook**, 2019, para. 94. Yerinde mülteci kavramı için ayrıca bkz: yuk. 1.

1.2.1.1.4. Vatandaşı Olduğu Ülkenin Korumasından Yoksun Olma yahut Yararlanmak İstememe veya Ülkesine Geri Dönememe yahut Dönmek İstememe

Ulusal koruma her durumda uluslararası korumadan önce gelmektedir.¹⁶⁰ Bu nedenden dolayı kişinin mülteci statüsü kapsamına alınabilmesi, diğer bir deyişle uluslararası korumadan yararlanabilmesi için vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanamıyor yahut haklı zulüm korkusu sebebiyle yararlanmak istemiyor olması ya da söz konusu kişi vatansızsa son ikamet ülkesine geri dönemiyor yahut haklı zulüm korkusu nedeniyle dönmek istemiyor olması gerekmektedir.

Tabiiyeti olanlar açısından ülkesinin korumasından yoksun olma durumu savaş, iç savaş yahut benzeri karışıklıklar gibi kişinin iradesi dışındaki koşullardan kaynaklanmaktadır ve bu durum vatandaşı olunan ülkenin korumasını engelleyebilmekte yahut işlevsiz bir duruma getirmektedir.¹⁶¹ Kimi durumlarda ise ülkeler vatandaşlarını pasaport vermeme, pasaportun süresini uzatmama, ülkeye girişe izin vermeme gibi uygulamalarla kasıtlı olarak korumadan yoksun bırakmaktadır. Bu gibi uygulamaların varlığı kişinin haklı sebeplere dayanan zulüm korkusu iddialarının güçlü kanıtları olmaktadır.¹⁶² Korumadan yararlanmak istememe halinde ise haklı sebeplere dayanan zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olunan ülkenin korumasını reddetme durumu söz konusu olmaktadır. Şayet korumanın reddi haklı bir nedene dayanmıyorsa uluslararası korumaya da ihtiyaç olmayacaktır. Zira haklı nedene dayanmayan koruma reddi halinde esasen ulusal koruma varlığını sürdürmeye devam etmektedir.¹⁶³

Vatansızlar açısından duruma bakıldığında ise bu kişilerin bir tabiiyeti bulunmadığından ve dolayısıyla bu kişiler açısından ülkelerinin ulusal koruması ve ülkelerine dönmeleri gibi bir durum söz konusu olmadığından, son ikamet ülkelerine dönemiyor yahut haklı zulüm korkusu nedeniyle dönmek istemiyor olmaları, kendilerine mülteci statüsü verilmesi için yeterli sayılmaktadır.¹⁶⁴ Haklı zulüm korkusu sebebiyle son ikamet ülkesini terk etmek zorunda kalan vatansız kişilerin bu

¹⁶⁰ UNHCR, **Handbook**, 2019, para. 106.

¹⁶¹ UNHCR, **Handbook**, 2019, para. 98.

¹⁶² UNHCR, **Handbook**, 2019, para. 99.

¹⁶³ UNHCR, **Handbook**, 2019, para. 100.

¹⁶⁴ Öztürk, **a.g.e.**, s. 300.

ülkeye dönerek yeniden korumadan yararlanmaları mümkün olmayacaktır. Zira bu ülkelerin vatandaşları olmayan bu kişileri korumak gibi bir sorumluluğu yasal olarak söz konusu değildir.¹⁶⁵

1.2.2. Türk Hukukunda Mültecilik Statüsünün Kazanılması

Türk hukukunda mülteci statüsü 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) md. 61’de düzenlenmiş bulunmaktadır. Türkiye’nin 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne ve 1967 Protokolü’ne coğrafi sınırlama beyanı ile taraf olması iç hukukta mülteci statüsünün düzenlenme şekline de etki etmiştir. Buna göre Türkiye’nin yalnızca Avrupa’da meydana gelen olaylar sonucu iltica talebinde bulunanlara mülteci statüsü tanınması, Avrupa dışında meydana gelen olaylar sonucu mülteci durumuna gelenleri mülteci statüsü kapsamına almaması sonucunu doğurmuştur. Bu durumun yansıması olarak YUKK md. 61’de mülteci statüsü tanımında yalnızca Avrupa’da meydana gelen olaylar nedeniyle koruma talebinde bulunanlara yer verilmiş, Avrupa dışında meydana gelen olaylar sonucu koruma talebinde bulunanlar ayrı bir maddede düzenlenerek bu kişilere şartlı mülteci statüsü verileceği ifade olunmuştur. YUKK md. 62’de düzenlenen şartlı mültecilik statüsünün 61. maddedeki mültecilik statüsünden farklılaştığı tek nokta koruma talep eden kişilerin geldiği yer bakımından olup statünün kazanılması için gereken diğer şartlar bakımından aralarında bir fark bulunmamakta ve 61. maddedeki coğrafi sınırlama dışında her iki tanım da Sözleşme’deki mülteci tanımıyla tamamen örtüşmektedir.¹⁶⁶

YUKK’da ilgili maddelerin gerekçelerinde mülteci – şartlı mülteci şeklindeki ayrımın Türkiye’nin Sözleşme’ye coğrafi sınırlama ile taraf olmasının bir yansıması olduğu, buna uygun olarak Avrupa dışında meydana gelen olaylar sonucu koruma talebinde bulunanlara üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar verilecek bir statüyle koruma sağlanmasının amaçlandığı ve YUKK öncesi mevcut olan kavram karmaşasını bertaraf etmek için de şartlı mülteci kavramının oluşturulduğu belirtilmiştir.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Odman, **a.g.e.**, s. 147.

¹⁶⁶ bkz: yuk. 1.2.2.

¹⁶⁷ YUKK madde gerekçeleri için bkz: http://www.madde14.org/index.php?title=Yabanc%C4%B1lar_ve_Uluslararası%C4%B1_Koruma_Kanunu_Tasar%C4%B1_Tasla%C4%9F%C4%B1_Madde_Gerek%C3%A7eleri (01.11.2024).

Dikkat edilirse ilgili maddelerin gerekçesinde şartlı mültecilerin ülke içerisinde kalmalarına üçüncü ülkelere yerleştirilinceye kadar müsaade edileceği ifade edilmektedir. Buradan hareketle, kavramın içerisindeki “şartlı” sözcüğüyle, bu kişilere sağlanacak korumanın üçüncü ülkeye yerleştirilmeleri şartıyla mümkün olacağının vurgulanmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır. Burada değinilmesi gereken bir diğer husus da Sözleşme’de şartlı mültecilik şeklinde bir kavram yer almadığından ve bu kavram Türkiye’nin Sözleşme’yi coğrafi sınırlama ile kabul etmiş olmasından kaynaklı olarak yalnızca Türk hukukunda düzenlenmiş olduğundan şartlı mülteci statüsünün sağladığı koruma dayanağını iç hukuktan almaktadır.¹⁶⁸

Mülteci ve şartlı mülteci statüleri dışında YUKK’da düzenlenen bir başka koruma türü de ikincil koruma statüsüdür. AB Vasıf Yönergesi’nin 15. Maddesinde yer alan ikincil koruma kavramı temel alınarak oluşturulmuş olan bu statü, mülteci yahut şartlı mülteci statüsü kapsamına girmeyen ve fakat menşe ülkesi veya ikamet ülkesine geri gönderilmesi durumunda ölüm cezası, işkence veya insanlık dışı muameleye maruz kalma gibi son derece ciddi tehlikelerle yüz yüze kalma durumu söz konusu olan kişilere tanınmaktadır.¹⁶⁹

Belirtmek gerekir ki ikincil koruma statüsü kavramsal muhteviyatı bakımından mülteci ve şartlı mülteci statülerinden önemli ölçüde farklılık arz etse de statü tespitinde izlenecek usul bakımından aralarında bir fark bulunmamaktadır.¹⁷⁰

YUKK md. 91’de düzenlenmiş bulunan ve ülkesinden ayrılmaya zorlanmış ve buraya geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak maksadıyla kitlesel akın halinde sınıra gelen veya sınırı geçen yabancılara sağlanan uluslararası bir koruma türü olan geçici korumada koruma talebi incelemesi grup temelli yapıldığından YUKK bu korumadan yararlananları uluslararası koruma statüsü sahibi saymamaktadır.¹⁷¹

¹⁶⁸ Öztürk, **a.g.e.**, s. 400.

¹⁶⁹ bkz: yuk. 1.2.2.

¹⁷⁰ **A.g.e.**, s. 403.

¹⁷¹ Neşe Baran Çelik, “**Türk Hukukunda Uluslararası Koruma Başvurusunda Bulunan veya Uluslararası Korumadan Yararlanan Yabancıların Hak ve Yükümlülükleri**”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Özel Sayı, C. 1, 2015, s. 73.

İKİNCİ BÖLÜM: KORUMA SORUMLULUĞU VE SORUMLULUĞUN PAYLAŞIMI

2.1. Koruma Sorumluluğunun Temeli Olarak Geri Göndermeme İlkesi

BMMYK Terimler Sözlüğü'nde¹⁷² “devletlerin mültecileri herhangi bir biçimde hayatlarının yahut özgürlüklerinin tehlike altına girebileceği ülkelere veya sınırlara geri göndermelerini yasaklayan mülteci hukukunun temel ilkesi” olarak tanımlanan geri göndermeme ilkesi (*non-refoulement principle*) 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 33. maddesinde düzenlenmiştir. Her ne kadar Sözleşme'nin BMMYK Türkiye Temsilciliği tarafından yapılan çevirisinde, orijinal metinde “*refoulement*” şeklinde kullanılan terimin Türkçe karşılığı “*iade*” olarak verilmiş olsa da, BMMYK Terimler Sözlüğü'nde tercih edilen “*geri gönderme*” şeklindeki ifade hem terimin Sözleşme'nin orijinal metninde amaçlanan kavramın mümkün olduğunca geniş kapsamlı yorumlanması temelli yaklaşıma daha uygun olması hem de Türk hukuk doktrininde “*iade*” teriminin “suçluların iadesi” bağlamında algılanıp “geri verme” şeklinde çevrildiği örnekler de göz önünde bulundurulduğunda bu tür bir kavram karmaşasına son vermesiyle de daha yerinde bir kullanım olarak görünmektedir.¹⁷³

Temel olarak, hiçbir mültecinin zulüm, işkence veya benzeri kötü muameleye maruz kalabileceği bir ülkeye gönderilemeyeceği anlamına gelen¹⁷⁴ ve devletlerin

¹⁷² UNHCR Department of International Protection, Protection Information Section, **UNHCR Master Glossary of Terms**, Rev. 1, Geneva: UNHCR, 2006.

¹⁷³ Ergin Ergül, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Sınır Dışı Etme, Geri Gönderme ve Geri Verme**, Ankara: Yargı Yayınevi, 2012, s. 34.

¹⁷⁴ Guy S. Goodwin-Gill, Jane McAdam, **The Refugee in International Law**, Third Edition, New York: Oxford University Press, 2007, s. 201.

egemenlik hakları üzerinde yasal bir sınırlama oluşturan¹⁷⁵ geri göndermeme ilkesi Sözleşme'nin 33. maddesinde iki fıkra halinde düzenlenmiştir. Söz konusu madde hükmü şöyle buyurmaktadır:

“1. Hiçbir taraf devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade etmeyecektir.

*2. Bununla beraber, bulunduğu ülkenin güvenliği için tehlikeli sayılması yolunda ciddi sebepler bulunan veya özellikle ciddi bir adi suçtan dolayı kesinleşmiş bir hükümle mahkûm olduğu için söz konusu ülkenin halkı açısından bir tehlike oluşturmaya devam eden bir mülteci, işbu hükümden yararlanmayı talep edemez.”*¹⁷⁶

Maddedeki düzenlemenin içeriğine bakıldığında geri göndermeme ilkesinin sağladığı korumadan yararlanacak kişilerin kimler olduğunun ve hangi hallerde geri gönderilemeyeceklerinin sınırlayıcı bir şekilde düzenlenmiş olduğu görülmektedir. Bunda Sözleşme'nin düzenlendiği dönemde geçerli olan zulüm algısı ve Sözleşme'yi düzenleyen devletlerin kaygıları ve çekinceleri etkili olmuştur. Değişen koşullarla birlikte ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar bu sınırlamanın aşılması ihtiyacını doğurmuştur. Zira gelinen noktada Sözleşme'de sayılan zulüm sebepleri yetersiz kalmış, kişiler bunların dışında başkaca sebeplerle de zulüm tehdidi altında kalmıştır. Bunun yanında işkence, zalimane tutum ve kötü muamele gibi sebepler de kişilerin geldikleri ülkelere geri dönmek istememe sebeplerini oluşturmaktadır.¹⁷⁷ Ayrıca madde metninde kişi yönünden kapsamı sınırlayacak biçimde mülteci olanların bu korumadan yararlanacağı düzenlenmiş olsa da maddedeki mülteci ifadesi dar yorumlanır ve yalnızca resmi olarak mültecilik statüsü kazanmış kişiler şeklinde anlaşılırsa, mülteci

¹⁷⁵ Randall Hansen, “State Controls: Borders, Refugees, and Citizenship”, Elena Fiddian-Qasmiyeh et al. (eds.), The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies, Oxford University Press, 2014, s. 253-264.

¹⁷⁶ 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi md.33. bkz: <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/multec%C4%B1ler%C4%B1nhukuk%C4%B1statusune%C4%B1l%C4%B1sk%C4%B1nsozlesme.pdf> (01.11.2024).

¹⁷⁷ Sir Elihu Lauterpacht, Daniel Bethlehem, “The Scope and Content of the Principle of Non-Refoulement: Opinion”, Erika Feller et al. (eds.), Refugee Protection in International Law UNHCR's Global Consultations on International Protection, 2003, s. 89-90.

statüsünün resmen kazanılması öncesi yani uluslararası hukuktaki tanımlamaya göre sığınmacı (*asylum-seeker*) statüsündeki kişilerin (*de facto* mülteciler) durumunun ne olacağı sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu sebeplerden, ilkenin kapsam ve içeriğini daha ayrıntılı incelemek yerinde olacaktır.

2.1.1. Geri Göndermeme İlkesinin Hukuksal Niteliği

Geri göndermeme ilkesinin hukuksal niteliğini belirlemek için ilkenin bir örf ve âdet hukuku kuralı olup olmadığının ve *jus cogens* (emredici) kural olup olmadığının değerlendirilmesi gerekmektedir. Bir uluslararası hukuk kuralının örf ve âdet hukuku kuralı olduğunun kabulü için maddi unsur ve manevi unsur şartlarının gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Maddi unsurun oluşması için aynı durumda aynı davranışın norm yaratacak şekilde genele yayılmış biçimde ve sürekli biçimde tekrarı gereklidir. Manevi unsurun oluşması için ise uyulması yönünde hukuken yükümlülük olduğuna ve aksi durumda bir yaptırıma tabi olunacağına inanılan bir kuralın varlığına inanç söz konusu olmalıdır.¹⁷⁸

Bu şartlar açısından ilke değerlendirildiğinde ilkenin getirdiği yükümlülüğün yalnızca sözleşme bağlamında kalmadığı, uluslararası ve bölgesel çok sayıda sözleşmede ve bildiride yer almasıyla¹⁷⁹ ve BMMYK ve bu alanda faaliyet gösteren uluslararası kuruluşlar tarafından norm niteliğinde kabul edilmesiyle¹⁸⁰ norm yaratma niteliğini haiz olduğu görülmektedir.¹⁸¹ İlkeye 1951 Cenevre Sözleşmesi dışında uluslararası metinlerde de yer verilmiş olması ile resmi olarak mülteci statüsünü haiz olmayan sığınmacılar da ilkenin sağladığı korumadan yararlanma imkanına kavuşmaktadır. Uluslararası hukukta tamamlayıcı koruma olarak adlandırılan bu koruma şekli kaynağını insan hakları hukukundan almakta ve bilhassa bölgesel mülteci sözleşmeleri vasıtasıyla ilkenin tüm sığınmacılar bakımından hayata geçirilmesine zemin oluşturarak bu kişilerin uğrayabilecekleri olası mağduriyetlerin

¹⁷⁸ Melda Sur, **Uluslararası Hukukun Esasları**, 5. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2011, s. 72-75.

¹⁷⁹ İlkeye yer veren uluslararası sözleşme örnekleri: 1984 tarihli İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (ilkeye Sözleşme'nin 3. maddesinde yer verilmektedir), 1969 tarihli ABÖ Mülteci Sözleşmesi (md. 2/3), 1957 tarihli Suçluların İadesine Dair Avrupa Sözleşmesi (md. 3/2, 1984 tarihli Cartagena Deklarasyonu (III/5).

¹⁸⁰ UNHCR, **UNHCR Executive Committee Conclusion No. 25 (XXXIII) General (1982)**, Conclusions Adopted by the Executive Committee on International Protection of Refugees, 1982, para. (b), bkz: <https://www.refworld.org/policy/polcomp/unhcr/2017/en/120301>. (01.11.2024).

¹⁸¹ Lauterpacht, Bethlehem, **a.g.e.**, s. 143-144.

önüne geçilmesi imkanı sağlamaktadır.¹⁸² Geri göndermeme ilkesinin Sözleşme’de düzenlenme biçimi ve amacına uygun olmayan şekilde dar yorumlanması uluslararası insan hakları hukukunun amir hükümlerine de aykırılık teşkil edecektir.¹⁸³ Bunun yanında gerek 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne ve 1967 Protokolü’ne gerekse ilkeyi içeren bölgesel düzeydeki sözleşmelere taraf devletlerin sayısı dikkate alındığında geniş katılımlı, genele yayılmış bir uygulama alanı olmasıyla maddi unsur şartının gerçekleştiği açıktır.¹⁸⁴

Diğer yandan söz konusu sözleşmelere taraf olan devletlerin ilkeye iç hukuk düzenlemelerinde yer vermiş olmasıyla *opinio juris* yani manevi unsur şartının da gerçekleştiği görülmektedir.¹⁸⁵ Çok sayıda devletin taraf olduğu sözleşmeler kimi zaman bir örf ve âdet hukuku kuralına yer vermekte ve onu sözleşme maddesi haline getirmekte ancak bu durum kuralın örf ve âdet hukuku kuralı olarak varlığını sürdürmesine engel teşkil etmemektedir. Benzer şekilde çok sayıda devletin taraf olduğu bir sözleşmede yer alan kural da zaman içerisinde örf ve âdet hukuku kuralına dönüşebilmektedir. Böylece söz konusu kural sözleşmeye taraf olmayan devletler açısından da uyulması gerekli olduğu kabul edilen bir kural halini almaktadır. İşte böyle bir kuralın norm yaratma niteliğini haiz bir kural olduğu söylenebilir.¹⁸⁶

Uluslararası literatürde ilkenin örf ve âdet hukuku kuralı olduğu ağırlıklı kabul olsa da aksi yönde görüşler de mevcuttur. Bu görüşlerin ortak gerekçesi birçok Asya ve Afrika devleti uygulamasında ilkeye uyulmaması ve ilkenin 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin kapsamı dışında kalan kişiler bakımından genele yayılmış yerleşik bir uygulama alanı bulmadığı gerekçesiyle normatiflik koşulunu sağlamadığı yönündeki düşüncedir. Fakat hem Sözleşme’ye taraf devletlerin sayısının hem de ilkeyi bir örf ve âdet hukuku kuralı kabul edip uygulayan devlet sayısının çok fazla oluşu bu görüşe katılmayı zorlaştırmaktadır. Ayrıca günümüzde artık ilkenin *jus cogens* kuralı olduğu görüşü giderek ağırlık kazanmaktadır.¹⁸⁷

¹⁸² Elif Uzun, “Geri Göndermeme (Non-Refoulement) İlkesinin Uluslararası Hukuktaki Konumu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, C: 8, S: 30, 2012, s. 36.

¹⁸³ Beyza Özturanlı Şanda, Nasih Sarp Ergüven, “A Consideration on Legality of Border Barriers: The Principle of Non-Refoulement and Its Extra-Territorial Effect”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C 68, S: 4, 2020, s. 912.

¹⁸⁴ Uzun, *a.g.e.*, s. 43.

¹⁸⁵ *A.g.e.*, s. 44.

¹⁸⁶ Lauterpacht, Bethlehem, *a.g.e.*, s. 141.

¹⁸⁷ Alice Farmer, “Non-Refoulement and Jus Cogens: Limiting Anti-Terror Measures that Threaten Refugee Protection”, *Georgetown Immigration Law Journal*, Vol. 23(1), 2008, s. 2; Nazlı

Bir kuralın *jus cogens* niteliğini haiz olduğunun ileri sürülebilmesi için o kurala devletler tarafından herhangi bir istisnası olmadan bütün olarak uyulması gereklidir.¹⁸⁸ Her ne kadar bazı devletlerce uygulamada geri göndermeme ilkesine riayet edilmeyebiliyor olsa da bu durum ilgili kuralın *jus cogens* niteliğinin ortadan kalktığı şeklinde yorumlanamaz. Zira bir kuralın *jus cogens* niteliğinde olduğunun kabulünün bütün devletlerce değil çok büyük çoğunlukta devletçe kabulü gerekli ve yeterlidir.¹⁸⁹ İlkenin *jus cogens* niteliği yalnızca devletlerin bu kuralın yerine geçecek yeni bir *jus cogens* kuralı kabul etmesiyle sona erebilir.¹⁹⁰ Bu durum 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin (Viyana Sözleşmesi)¹⁹¹ *jus cogens* kurallara ilişkin düzenlemelerinde de açıkça ifade edilmiştir. İlgili sözleşme “*Bir emredici uluslararası hukuk kuralı ile çatışan antlaşmalar*” başlıklı 53. maddesinde¹⁹², Viyana Sözleşmesi bakımından emredici bir kuralın yalnızca kendisinden sonra gelen aynı nitelikte yani *jus cogens* niteliğinde bir emredici hukuk kuralı ile değiştirilebileceğini ifade etmektedir.

Yine Sözleşme'nin “*Uluslararası genel hukukun yeni bir emredici kuralının ortaya çıkması*” başlıklı 64. maddesinde¹⁹³ ise uluslararası hukukta yeni bir *jus cogens* kuralının ortaya çıkması durumunda bu kuralla çatışma halindeki herhangi bir antlaşmanın geçersiz hale gelip sona ereceği düzenlenmiştir. Bu noktada belirtmek gerekir ki Viyana Sözleşmesi her ne kadar *jus cogens* kurallarının varlığından söz etse de kavramın tanımlamasını yapmamıştır. Bir kuralın *jus cogens* kuralı olup

Töre, **Uluslararası Göç Hukuku**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2016, s. 227-229; Karen Parker, “**Jus Cogens: Compelling the Law of Human Rights**”, Hastings International and Comparative Law Review, Vol. 12, No. 2, 1989, s. 436; UNHCR, “**Report of the United Nations High Commissioner for Refugees Supplement No.12 (A/40/12)**”, New York, 1985, s. 436.

¹⁸⁸ Jean Allain, “**The *jus cogens* Nature of non-refoulement**”, International Journal of Refugee Law, Vol. 13, No: 4, October 2001, s. 538.

¹⁸⁹ UN International Law Commission, “**Report of the International Law Commission, 71st session (29 April-7 June and 8 July-9 August 2019) (A/74/10), Chapter V: Peremptory norms of general international law (*jus cogens*)**”, New York: UN, 2019, s. 143. bkz: <https://digitallibrary.un.org/record/3827355?ln=en&v=pdf> (01.11.2024).

¹⁹⁰ Sigit Riyanto, “**The Refoulement Principle and Its Relevance in the International Law System**”, Indonesian Journal of International Law, Vol. 7, No. 4, Jul 2010, s. 748.

¹⁹¹ 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Sözleşmesi'nin İngilizce metni için bkz: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf (01.11.2024).

¹⁹² 1969 Viyana Sözleşmesi md. 53: “*Bir antlaşma yapılması sırasında milletlerarası genel hukukun emredici bir normu ile çatışıyorsa batıldır. Bu sözleşme bakımından milletlerarası genel hukukun emredici bir normu, bir bütün olarak Devletlerin milletlerarası toplumunun, kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir milletlerarası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir normdur.*”

¹⁹³ 1969 Viyana Sözleşmesi md. 64: “*Eğer milletlerarası genel hukukun yeni bir emredici normu ortaya çıkarsa, bu normla çatışan mevcut herhangi bir antlaşma batıl hale gelir ve sona erer.*”

olmadığının tartışmalı olması ve bu konuda farklı görüşler olması bundan kaynaklanmaktadır.¹⁹⁴

1984 tarihli Cartagena Deklarasyonu'nda da geri göndermeme ilkesinin uluslararası mülteci korumasının en temel ilkesi olduğu ve ilkenin *jus cogens* kuralı olduğunun kabulünün gerektiği ifade olunmaktadır.¹⁹⁵ BMMYK İcra Komitesi (*UN Executive Committee*) kararlarında da ilkenin *jus cogens* niteliğine vurgu yapılmıştır. Örnek olarak, İcra Komitesi'nin 1982 tarihli 25 numaralı kararında¹⁹⁶ ilkenin *jus cogens* kuralı olduğu, 1989 tarihli 55 numaralı kararında¹⁹⁷ tüm devletleri bağladığı ve 1996 tarihli 79 numaralı kararında¹⁹⁸ da ilkeye hiçbir şekilde istisna getirilemeyeceği ifade edilmektedir.¹⁹⁹

Bunun yanında geri göndermeme ilkesi 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde çekince koyulamayacak maddeler arasında sayılmış²⁰⁰, maddenin ikinci fıkrasında yer verilen istisnalara da ilgili mültecilerin mutlak olarak ülkeden uzaklaştırılmasını gerektiren çok istisnai durumlar haricinde başvurulmaması gerektiği İcra Komitesi tarafından ifade olunmuştur. Uluslararası hukuk literatüründe bu durum, ilkenin bir *jus cogens* kuralı olması nedeniyle istisnaların olabilecek en dar şekilde yorumlanması gerektiği görüşüyle desteklenmektedir. Bu yaklaşımın uluslararası koruma rejiminin temelini güçlendirmeye katkıda bulunacağına inanılmaktadır.²⁰¹

¹⁹⁴ Mark Klaassen, “The Compatibility of Third Country Nationals Clauses in Readmission Agreements with the Principle of Non-refoulement” (Master Dissertation), Leiden: Leiden University, 2010, s. 25.

¹⁹⁵ Jahid Hossain Bhuiyan, “Protection of Refugees Through the Principle of Non-Refoulement”, An Introduction to International Refugee Law, Rafiqul Islam, Jahid Hossain Bhuiyan (eds.), Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2013, s. 117; 1984 Cartagena Deklarasyonu, md. III/5.

¹⁹⁶ UNHCR Executive Committee Conclusion No. 25 (XXXIII) General (1982), 1982, para. (b). İlgili İcra Komitesi kararının metni için bkz: <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/578371524.pdf> (01.11.2024).

¹⁹⁷ UNHCR Executive Committee Conclusion No. 55 (XL) General (1989), Conclusions Adopted by the Executive Committee on International Protection of Refugees, 1989, para. (d). İlgili İcra Komitesi kararının metni için bkz: <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/578371524.pdf> (01.11.2024).

¹⁹⁸ UNHCR Executive Committee Conclusion No. 79 (XLVII) General (1996), Conclusions Adopted by the Executive Committee on International Protection of Refugees, 1996, para. (i). İlgili İcra Komitesi kararının metni için bkz: <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/578371524.pdf> (01.11.2024).

¹⁹⁹ Allain, *a.g.e.*, s. 539.

²⁰⁰ 1951 Cenevre Sözleşmesi md. 42/1.

²⁰¹ Farmer, *a.g.e.*, s. 38.

İlkenin bir *jus cogens* kuralı olmadığı yönündeki görüşler ise ilkeye istisna getiren düzenlemelerin varlığına ve ilkeyi tanımayan ve uygulamayan devletler olmasına dayandırılmaktadır. Bu görüşte olanlara göre 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin geri göndermeme ilkesini düzenleyen maddenin dahi istisnaları olmasının ilkenin *jus cogens* kuralı olmadığına en temel kanıtını oluşturmaktadır. Ayrıca her ne kadar ilkenin *jus cogens* kuralı olduğuna vurgu yapan geçmiş İcra Komitesi kararları olsa da ilerleyen zamanlarda Komitenin kuralın örf ve âdet hukuku kuralı olduğu yönünde beyanları olduğu ifade olunmaktadır.²⁰² Ancak hem İcra Komitesi'nin yukarıda anılan kararlarında ifade olunduğu üzere kuralın istisnalarının uygulamada son derece istisnai durumlarda ve olabilecek en dar kapsamla uygulanıyor olması hem de yukarıda örf ve âdet hukukuna ilişkin bölümde de ifade olunduğu üzere 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne ve 1967 Protokolüne ve ilkeyi doğrudan içeren yahut ona atıfta bulunan bölgesel sözleşmelere taraf olan devlet sayısının fazlalığı hem de herhangi bir mülteci sözleşmesine taraf olmayan devletlerin dahi çoğu zaman ilkenin uygulanmasına riayet ettiği dikkate alındığında ilkenin *jus cogens* kuralı niteliğini haiz olduğunun kabulü daha doğru bir yaklaşım olarak görünmektedir. Üstelik ilkenin *jus cogens* olduğunun çok sayıda devletçe kabulü ve gerek BMMYK ve diğer uluslararası kuruluşların gerekse devletlerin uygulama ve kararlarının artan oranda bu yaklaşımı esas alıyor olduğu gerçeği dikkate alındığında bu durumun uluslararası koruma rejimini güçlendirici bir etki yarattığı görülmekte ve bu da ilkenin *jus cogens* niteliğinde olduğu konusunda uluslararası düzlemde ısrarcı bir tutumu sürdürmenin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

2.1.2. Geri Göndermeme İlkesinin Kişi Yönünden Kapsamı

1951 Cenevre Sözleşmesi'nin geri göndermeme ilkesine yer veren 33. maddesinde ilkenin sağladığı güvenceden kimlerin yararlanacağı hususuna bakıldığında madde hükmünde “mülteci” ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Bu ifadenin Sözleşme bağlamında karşılığı ise bir önceki bölümde açıklandığı üzere Sözleşme'nin 1A(2) maddesinde “ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut

²⁰² Uzun, a.g.e., s. 52.

tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen” kişi olarak tanımlanmaktadır.²⁰³ Maddenin düzenleniş şekli geri göndermeme ilkesinin yalnızca mülteci statüsünü resmen kazanmış kişileri kapsadığı şeklinde bir ilk izlenim doğursa da durum böyle değildir.

Çalışmanın önceki bölümünde ayrıntılı olarak incelendiği üzere mültecilik statüsünün tespiti işlemi, kurucu nitelikte bir işlem olmayıp beyan edici nitelikte bir işlemdir.²⁰⁴ Diğer bir ifadeyle kişi kendisine mülteci statüsü tanındığı için mülteci olmamakta, baştan mülteci olmanın şartlarını karşılar bir şekilde sığınma amacıyla ülkesini yahut son ikamet yerini terk ettiği andan itibaren *de facto* mülteci olduğu için kendisine mültecilik statüsü tanınmaktadır.²⁰⁵

Sözleşme’nin 33. maddesinde düzenlenmiş olan geri göndermeme ilkesinin, mülteci statüsü talepleri adil ve etkili bir prosedürle resmi olarak incelenip mültecilik statülerine ilişkin karar verilinceye kadar tüm sığınmacıları (*asylum-seeker*) kapsadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durum mültecilik statüsünün tespiti sürecinin doğal bir sonucudur. Bu sayede ülkeye yasal olmayan yollardan da dahil olmak üzere giriş yapmış kişilerin yanında henüz sınırdan bulunan ve ülkeye giriş yapmamış kişiler de sınırdan geri çevrilmeyerek adil ve etkili bir prosedürle yürütülecek mülteci statüsü talebinde bulunma hakkını haiz olmuş olacaklardır.²⁰⁶ Aksi yönde bir uygulama koruma mekanizmasının işlevsiz kılınması sonucunu doğuracaktır.²⁰⁷ Zira iltica talebiyle bir ülkeye sığınan kişiler çoğu zaman o ülkeye yasal olmayan yollardan giriş yapmaktadır. Bu durum, ilticaya yol açan nedenlerin, kişinin ülkesinden ayrılışının da yasal olmayan yollardan olmasına yol açmasının doğal bir sonucu olarak tezahür etmektedir.²⁰⁸ İcra Komitesi’nin 1977 tarihli 6 numaralı kararı da bu durumu onaylar nitelikte olup geri göndermeme ilkesinin kişilerin mülteci statüsünün resmen tanınmış olup olmamasına bakılmaksızın iltica talebinde bulunan herkesi kapsadığını ifade

²⁰³ bkz: yuk. 1.1.1.3.

²⁰⁴ Bkz: yuk. 1.2.

²⁰⁵ UNHCR, **Handbook**, 2019, para. 28.

²⁰⁶ Ruma Mandal, **Legal and Protection Policy Research Series: Protection Mechanisms Outside of the 1951 Convention (“Complementary Protection”)**, Geneva: UNHCR, 2005, s. 10.

²⁰⁷ Goodwin-Gill, McAdam, **a.g.e.**, s. 232.

²⁰⁸ Uzun, **a.g.e.**, s. 29.

etmektedir.²⁰⁹ Ancak buradan hareketle ilkenin kişilere bir sığınma hakkı tanıdığı ve böylece devletlere sığınmacıları kabul etme yükümlülüğü getirdiği şeklinde bir sonuca da varılmamalıdır. Şayet sığınılan devlet bu talebi karşılayamayacak ise geri gönderme yasağının ihlaline sebebiyet vermeyecek şekilde mülteciyi güvenli bir üçüncü ülkeye göndermeli yahut sığınma talebi başka bir ülkeden kabul görene kadar ilgili kişiyi geçici koruma kapsamına almalıdır.²¹⁰

BMGK'nin 1998 tarihli 52/103 sayılı bildirgesinin 5. paragrafında devletlere mültecileri ülkelerine yasal olmayan yollardan girmiş olsalar dahi geri göndermeme ilkesinin korumasından yararlandırımları çağrısında bulunulmakta, aksi yönde bir uygulamanın hayatlarını tehlikeye sokacağı ve bu durumun iltica olgusunun özüne ters bir durum oluşturacağı ifade edilmektedir.²¹¹ Yine BMMYK İcra Komitesi'nin 1979 tarihli ve 15 numaralı kararında sığınmacıların sığınma taleplerini yetkili makamlara belirli bir süre içerisinde yapmaları gerekliliği olsa da buna uyulmamasının yahut diğer resmi gerekliliklerin yerine getirilmemesinin sığınma taleplerinin değerlendirmeye alınmaması sonucunu doğurmaması gerektiği belirtilmiştir²¹², 1988 tarihli ve 53 numaralı kararda ise kaçak yolcuların da diğer sığınmacılar gibi geri gönderme yasağından yararlandırımları gerektiği ifade olunmuştur²¹³. Benzer şekilde 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 70 yılı aşan uygulama geçmişi de devletlerin, kişileri mülteci statüsünü resmen kazanmış olup olmadıklarına veya ülkeye yasal yollardan girip girmediklerine bakmaksızın ilkenin sağladığı korumadan yararlandırımlarını ortaya koymaktadır. Bu durum gerçekten de ilkenin yukarıda da izah olunduğu üzere *jus cogens* kuralı olma özelliği kazanmış olduğunu göstermektedir.

²⁰⁹ UNHCR Executive Committee Conclusion No. 6 (XXVIII) Non-Refoulement (1977), Conclusions Adopted by the Executive Committee on International Protection of Refugees, 1977, para. (c). İlgili İcra Komitesi kararının metni için bkz: <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/578371524.pdf> (01.11.2024).

²¹⁰ Işıl Egemen Demir, "YUKK Kapsamında Uluslararası Koruma Statüsü Sahiplerinin ve Sığınmacıların Ülkeden Uzaklaştırılması", Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S: 2, 2015, s. 52.

²¹¹ İlgili BMGK Bildirgesi için bkz: <https://undocs.org/A/RES/52/103> (01.11.2024).

²¹² UNHCR Executive Committee Conclusion No. 15 (XXX) Refugees without an Asylum Country (1979), Conclusions Adopted by the Executive Committee on International Protection of Refugees, 1979, para. i. İlgili İcra Komitesi kararının metni için bkz: <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/578371524.pdf> (01.11.2024).

²¹³ UNHCR Executive Committee Conclusion No. 53 (XXXIX) Stowaway Asylum-seekers (1988), Conclusions Adopted by the Executive Committee on International Protection of Refugees, 1988, para. 5/1. İlgili İcra Komitesi kararının metni için bkz: <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/578371524.pdf> (01.11.2024).

BMMYK'nin sıklıkla vurguladığı gibi Sözleşme'nin geri göndermeme ilkesini düzenleyen maddesi yalnızca doğrudan geri göndermeyi yasaklamamakta, bunun yanında dolaylı geri göndermeyi de yasaklamaktadır. Şöyle ki iltica talebinde bulunan kişinin kendi ülkesine gönderilmek yerine hayatı veya özgürlüğünün tehlike altına girebileceği üçüncü bir ülkeye gönderilmesi yahut gönderildiği bu üçüncü ülkeden de kendi ülkesine geri gönderilmesi söz konusu olsa dahi geri göndermeme ilkesi ihlal edilmiş olacağından bu şekilde dolaylı geri gönderme de yasaklanmıştır.²¹⁴

Buraya kadar ifade olunanlar toparlanacak olursa, geri göndermeme ilkesinin koruma altına aldığı kişiler, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin mülteci statüsünü tanımlayan 1A(2) maddesindeki şartları taşımak kaydıyla, resmi olarak mültecilik statüsü kazanmış olup olmadığına bakılmaksızın iltica talebinde bulunan herkes olarak ifade edilebilir.

2.1.3. Geri Göndermeme İlkesine Riayet Etmekle Yükümlü Devlet

1951 Cenevre Sözleşmesi'nin geri gönderme ilkesini düzenleyen 33. maddesine bakıldığında ilkeye riayet etmekle yükümlü olan devletin Sözleşme'ye taraf olan tüm devletler olduğu görülmektedir. Zira madde “*hiçbir taraf devlet*” ifadesi ile başlamaktadır. Söz konusu ifadede geçen “*taraf devlet*” tabiri ise hem 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne taraf olan devletler hem de 1967 Protokolü'nün 1(I) maddesi ışığında, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne taraf olsun olmasın 1967 Protokolü'ne taraf olan tüm devletler anlamında anlaşılmalıdır. Zira 1967 Protokolü'nün söz konusu maddesinde “*İşbu Protokole Taraf Devletler, Sözleşme'nin 2 ila 34. maddelerini aşağıda tanımlı yapılan mültecilere uygulamayı taahhüt ederler*” denilmektedir. Sorumluluk açısından “*taraf devlet*” ibaresinden kastın ne olduğuna bakıldığında, ilgili devletlerin eyalet, özerk bölge, federe otorite yahut il benzeri tüm idari alt birimlerinin²¹⁵ ve yönetsel yetki hakkını haiz kişi ve kurumlar dahil tüm devlet organlarının fiilleri de taraf devlet sorumluluğu kapsamında değerlendirilmelidir. Değerlendirmenin dayanağı Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu'nca 2001 yılında düzenlenmiş olan

²¹⁴ Stephen H. Legomsky, **Legal and Protection Policy Research Series: Secondary Refugee Movements and the Return of Asylum Seekers to Third Countries: The Meaning of Effective Protection**, Geneva: UNHCR, 2003, s. 57.

²¹⁵ Neva Övünç Öztürk, **Mültecinin Hukukî Statüsünün Belirlenmesi**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2015, s. 124-125.

“Devletlerin Uluslararası Haksız Fiil Sorumluluğunu Düzenleyen Maddeler”²¹⁶ metninin 4. maddesinde yer almaktadır. Söz konusu maddede yasama, yürütme, yargı yahut diğer tüm faaliyetlerden hangisini yerine getirdiğine, devlet yapılanmasında hangi pozisyonda bulunduğu ve merkezi yönetim yahut yerel yönetim birimi olarak niteliğinin ne olduğuna bakılmaksızın tüm devlet organlarının faaliyetlerinin devlet organı fiili kapsamında telakki olunacağı ifade olunmaktadır. Yine aynı metnin 5. maddesi 4. Madde kapsamında devletin bir organı olmamakla birlikte hukuki olarak yönetsel yetki ile donatılmış kişilerin yahut kurumların eylemlerinin de verili durumda bu yetkiden kaynaklı bir eylemde bulunmaları koşuluyla uluslararası hukuk bağlamında devlet fiili olarak kabul olunacağı belirtilmektedir.

Yine bu çerçevede devletlerin sorumluluğu, bu sorumluluğa temel teşkil eden durum ister kendi eylemlerinden isterse de yönetsel yetki ile donattığı kişi yahut kurumların eylemlerinden kaynaklı olsun, yalnızca kendi sınırları içerisinde meydana gelen olaylarla sınırlı değildir. Bu noktada söz konusu eylemin mutlaka ülke sınırları dahilinde cereyan etmiş olması şart olmayıp, ilgili eylemin taraf devlete yüklenebilir olması yeterlidir. Devletler yargı yetkilerine tabi olan yahut yargısal yetki alanlarında bulunan tüm kişilerin eylemlerinden sorumludurlar. Bu durum sonucunda devlet yetkilisi olan ya da devlet adına hareket etmekle yetkilendirilmiş kişilerin eylemlerinden, eylem ilgili devletin sınırlarının dışında yahut yargı kararlarında ve uygulamada²¹⁷ ülke dışı statüyü haiz olmadıkları kabul olunan “uluslararası bölge” ve “transit bölge” olarak nitelendirilen yerlerde veya sınır kapılarında gerçekleşmiş olsa da ilgili devlet sorumlu olacaktır.²¹⁸

Devletlerin sınırlarının dışında kendileri adına hareket etmekle yetkilendirilmiş kişilerce gerçekleştirilen eylemlerden sorumlu tutulması neticesinde, sınır geçiş noktalarında, uluslararası yahut transit bölgelerde ya da sınır ötesi alanlarda yapılan sığınma başvurularının yetkililerce dikkate alınmaması veya özensiz değerlendirilmesi sonucu sığınma taleplerinin reddi yahut engellenmesi durumları da geri göndermeme ilkesinin ihlali kapsamında değerlendirilebilecektir.

²¹⁶ UNILC, “Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts”, Supplement No. 10 (A/56/10), chp.IV.E.1, November 2001. Söz konusu metin için bkz: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf (01.11.2024).

²¹⁷ Bülent Çiçekli, **6458 Sayılı Kanunla Güncellenmiş Yabancılar ve Mülteci Hukuku**, 6. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, Nisan 2016, s. 273.

²¹⁸ Lauterpacht, Bethlehem, **a.g.e.**, s. 108-110.

2.1.4. Geri Göndermenin Yasak Olduğu Yerler

1951 Cenevre Sözleşmesi'nin geri göndermeme ilkesinin düzenlendiği 33. maddesinde mültecilerin hayatlarının ya da özgürlüklerinin tehdit altında olacağı ülkelerin sınırlarına gönderilemeyeceği ifade olunmaktadır. Bu düzenlemeyle yasaklanan sadece mültecilerin yahut sığınmacıların menşei ülkelerine veya vatansızlarsa önceki ikamet ülkelerine gönderilmesi olmayıp ayrıca geri gönderilmeleri halinde hayatlarının ya da özgürlüklerinin tehdit altında olacağı herhangi bir yere gönderilmeleri de yasaklanmaktadır. Her ne kadar Sözleşme'nin Türkçe çevirisinde “*ülkelerin sınırları*” ibaresi kullanılmış olsa da orijinal metinde gönderilen yerin hukuki statüsünün önem teşkil etmemesi amaçlanarak “herhangi bir yere/yerin sınırlarına” anlamına gelecek şekilde “*frontiers of territories*” ifadesi kullanılmıştır. Dolayısıyla burada geri göndermenin yasaklandığı yer ilgili yerin ülke statüsünü haiz olup olmadığından bağımsız olarak kişinin gönderilmesi halinde hayatının ya da özgürlüğünün tehdit altına gireceği herhangi bir toprak parçası olmaktadır. Maddedeki “*ülkelerin sınırlarına*” kavramının Sözleşme'nin amacına da uygun olarak bu şekilde geniş yorumlanmasıyla sığınmacının menşei ülkesindeyken başka bir ülkenin diplomatik temsilciliğine sığınması yahut menşei ülkesinde barış koruma veya benzer amaçlı bulunan başka bir ülkenin silahlı kuvvetlerinin unsurlarının korumasına girmesi gibi durumların da geri göndermeme ilkesi kapsamında değerlendirilmesi mümkün olacaktır.²¹⁹

Geri göndermeme ilkesinin getirdiği yasak, literatürde dolaylı geri gönderme olarak tarif edilen ve mültecilerin sığındıkları ülkeden hayatlarının ya da özgürlüklerinin tehdit altına girmeyeceği üçüncü bir ülkeye gönderilip sonrasında gönderildikleri bu üçüncü ülkeden tehdit altına girecekleri başka bir üçüncü ülkeye gönderilmeleri şeklinde tezahür eden durumu da kapsamaktadır.²²⁰ Bu yaklaşım 33. maddede kullanılan “*her ne şekilde olursa olsun (geri göndermeyecek veya iade etmeyecek)*” ifadesinin kapsayıcı şekilde yorumlanması temeline dayanmaktadır. Bu nedenle mültecilerin durumu her bir vaka özelinde bireysel olarak değerlendirilmelidir. Zira, ifade olunduğu üzere, aksi yönde yaklaşım mültecilerin

²¹⁹ Lauterpacht, Bethlehem, **a.g.e.**, s. 122.

²²⁰ Dolaylı geri gönderme kavramı için bkz: yuk. 2.1.2.

zincirleme bir şekilde güvenli olmayan ülkelere gönderilmesine yol açacaktır ki bu duruma literatürde “domino etkisi” (*domino effect*) denilmektedir.²²¹

Bununla birlikte söz konusu madde sığınmacıların güvenli üçüncü ülke olduğu tartışmaya açık olmayan ülkelere gönderilmelerini engelleyici şekilde yorumlanamaz. Bu bağlamda, sığınılan ülkenin üçüncü ülkeye gönderme işlemi öncesi söz konusu ülkenin gerçekten güvenli olup olmadığı yönünde titiz bir inceleme gerçekleştirmesi durumunda gönderme işlemi geri göndermeme yasağının ihlali durumunu oluşturmayacaktır.²²²

2.1.5. Geri Göndermeme İlkesinin Yasakladığı Eylemler

İlkenin yasakladığı eylemlerin ne olduğunu 33. maddede geçen “*her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade (refouler) etmeyecektir*” ifadesi ortaya koymaktadır. Buna göre, yasaklanan eylemlerin, Sözleşme’nin orijinal metnindeki “*expulsion*” ve “*return*” tabirleri de dikkate alındığında, “sınır dışı etme” ve “geri gönderme” olduğu görülmektedir. İlgili düzenlemeyle sığınmacının hayatını yahut özgürlüğünü tehdit altına sokacak şekilde sığındığı ülkenin dışına çıkartılması yahut bu ülkeye girişine izin verilmemesi gibi bir durumun önüne geçilmeye çalışılmıştır. Maddenin içeriğinde yer alan “*her ne şekilde olursa olsun*” ifadesi, yapılan işlem sınır dışı, geri gönderme, iade, ülkeye girişe izin vermeme, suçluların iadesi yahut bunlar dışında hangi isimle nitelendiriliyor olursa olsun söz konusu işlem sonucu geri gönderme yasağının ihlal edilmiş olacağını ortaya koymaktadır. Bunun sonucunda ilgili devletin sorumluluğu söz konusu olacaktır.²²³

2.1.5.1. Sınır Dışı Etme

33. maddedeki düzenleme mültecilerin ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğünün tehdit altına gireceği bir ülkeye sınır dışı edilmelerine yasak getirirken, Sözleşme’nin 32. Maddesinde ise bu tür bir gerekçe aranmaksızın sınır dışı yasağı getirilmekte ve sınır

²²¹ Mehdi Rais, “**European Union readmission agreements**”, Forced Migration Review, Iss. 51, January 2016, s. 45.

²²² Lauterpacht, Bethlehem, **a.g.e.**, s. 122.

²²³ **A.g.e.**, s. 112.

dışı işleminin “ulusal güvenlik ve kamu düzeni ile ilgili sebepler dışında” hiçbir surette gerçekleştirilemeyeceği belirtilmektedir. Anılan iki istisna haricinde 32. maddeyle getirilen yasaklama genel nitelikte bir yasaklama olup, 33. maddedeki mültecinin yalnızca fiziksel olarak sınırda yahut sınır dahilinde bulunmasını gerektiren düzenlemeden farklı olarak “mültecinin sığınma ülkesinde yasal bir şekilde bulunması” şartına bağlanmıştır.²²⁴ Sözleşme’de sığınma ülkesinde yasal olarak bulunmanın nasıl yorumlanması gerektiğine ilişkin herhangi bir ifade yer almamakla birlikte kavramın yorumlanması için sadece iç hukukun referans olarak alınması da kavramın kapsamını daraltacak olacağından değerlendirme yapılırken Sözleşmenin genel çerçevesine ve amacına bağlı kalınmalı ve mümkün olduğunca kapsayıcı ve geniş bir yorum yapılmalıdır.²²⁵ Sözleşme hazırlıklarını oluşturan metinlerde (*travaux préparatoires*) yasal olarak bulunmanın yasalara uygun yapılan giriş yahut ikamet iznine sahip olma şeklinde dar anlamda anlaşılmaması gerektiğinin ifade olunduğu ve yasal olarak bulunma yerine, mülteci statüsü tespiti talebinde bulunmamış yahut başvurusu nihai olarak reddedilmiş sığınmacılar şeklinde tanımlanmış olan yasal olmayan bulunma kavramına yer verildiği görülmektedir.²²⁶

Ülkede yasal olarak bulunan kişiler sınır dışı yasağını düzenleyen 32. maddenin 1. fıkrasında belirtilen ulusal güvenlik veya kamu düzeni ile ilgili sebepler dışında sınır dışı edilemeyecek, sınır dışı edilebilenler ise 33. maddedeki geri gönderme yasağına uygun şekilde hayatlarının veya özgürlüklerinin tehdit altında olacağı yerlere gönderilemeyecekler ve gönderilebileceklerin kabul işlemleri için gereken süre kendilerine tanınacaktır. Bu zaviyeden bakıldığında sınır dışı etme yasağını düzenleyen 32. madde ile geri gönderme yasağını düzenleyen 33. madde birbirini tamamlayan bir görünüm arz etmekte ve sığınma ülkesinde fiziksel olarak bulunan *de facto* mülteciler yalnızca 33. maddedeki geri gönderme yasağının korumasından yararlanabilirken, yasal olarak ülkede bulunan *de facto* mülteciler 33. maddenin korumasına ek olarak kapsamı çok daha geniş olan 32. maddenin sınır dışı yasağından da yararlanmaktadır. Böylelikle ülkede yasal olarak bulunan mültecilere ülkeye girişte sağlanan korumada süreklilik sağlanmış olmaktadır.²²⁷

²²⁴ James C. Hathaway, **The Rights of Refugees Under International Law**, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 302.

²²⁵ A.g.e., s. 178.

²²⁶ Öztürk, a.g.e., s. 127.

²²⁷ A.g.e., s. 128.

2.1.5.2. Geri Gönderme

33. maddede düzenlenen bir diğer kavram olan geri göndermeye bakıldığında hem uluslararası mülteci hukuku literatüründe hem de uygulamada sınırdan geri çevirme ve suçluların iadesinin kavramın kapsamına dahil olduğu görülmektedir. Ancak sınırdan geri çevirmenin geri göndermeme ilkesi kapsamında değerlendirilerek kişilerin ülkeye kabulünü gerektiren *de jure* bir yükümlülük oluşturduğu sonucuna varılmamalıdır. Bu bağlamda kişilerin hayatlarının ve özgürlüklerinin tehdit altında olmayacağı bir yere gönderilmeleri önünde bir engel bulunmamaktadır. Bununla birlikte sınırdan geri çevrilme durumunda kişilerin risk altında olması söz konusuysa riskten kurtulmanın tek yolu olacağı için geri göndermeme ilkesi çerçevesinde *de facto* ülkeye kabul sorumluluğu doğacağı kabul edilmektedir.²²⁸

Suçluların iadesi açısından değerlendirme yapılacak olursa bu durumun geri göndermeme ilkesiyle çelişmediği söylenebilir. Suçluların iadesine dair sözleşmelerde geri göndermeme ilkesine doğrudan yahut dolaylı olarak yer verildiği görülmektedir.²²⁹ Bu alanda yapılan sözleşmelerin yapılışında örnek alınan 1957 tarihli Suçluların İadesine Dair Avrupa Sözleşmesi'nde (SİDAS)²³⁰ 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin geri gönderme yasağına ilişkin düzenlemesinin etkisiyle 3. maddesinde ilkeye yer verilmiş ve siyasi suçlar iade kapsamı dışında bırakılmıştır. Mülteciliğin kimi durumlarda siyasi nedenlerden kaynaklanıyor olması ve bu nedenle mültecilerin iade işlemleri karşısında koruma görmeleri gerekliliği bu durumun gerekçesini oluşturmaktadır.

2.1.6. Geri Göndermeme İlkesinin Uygulanmayacağı İstisnai Haller

Her ne kadar geri göndermeme ilkesinin *jus cogens* kural niteliğini haiz olduğu kabul görse de ilkenin sağladığı korumanın mutlak olduğu ileri sürülemez. Bu bağlamda ilkenin düzenlendiği md. 33/2'de bulunduğu ülkenin güvenliği bakımından tehlikeli sayılmasını gerektirecek ciddi sebepler olan yahut bilhassa ciddi bir adi suç nedeniyle kesinleşmiş bir mahkûmiyeti olmasından dolayı bulunduğu ülkenin halkı

²²⁸ Hathaway, **a.g.e.**, s. 301.

²²⁹ Çiçekli, **a.g.e.**, s. 274.

²³⁰ 1957 tarihli Suçluların İadesine Dair Avrupa Sözleşmesi'nin İngilizce metni için bkz: <https://rm.coe.int/1680064587> (01.11.2024).

için tehlike teşkil eden kişilerin ilkenin sağladığı korumadan yararlanmayı talep edemeyecekleri hüküm altına alınmıştır. Bu bağlamda, söz konusu istisnalar bireysel durum göz önüne alınarak oluşturulduğundan kişinin istisna hükümlerine tabi olup olmadığının değerlendirmesi ilgili devlet yetkililerinin takdir edeceği bir husus olmaktadır.²³¹

Ulusal güvenliğe ve kamu güvenliğine ilişkin bu istisna hallerinin söz konusu kişileri geri gönderme yasağının kapsamı dışında bırakmasının bu kişiler açısından ciddi sonuçları olacağından mütevellit mümkün olduğunca dar ve sınırlayıcı biçimde yorumlanmaları gerekmektedir.²³² Zira aksi durumda Sözleşme'nin amacı ile çelişen bir durum ortaya çıkacaktır. Söz konusu istisna hallerinin uygulanması yoluyla ilkenin işlevsiz kılınması riski bulunmaktadır. Bu nedenle de devletler md. 33/2 kapsamına giren kişileri ilkenin ihlaline sebebiyet vermeden ülke dışına çıkarabilmek için güvenli üçüncü ülkelere gönderme yoluna gitmektedirler.²³³ Buna ek olarak nasıl ki geri göndermeme ilkesi mülteci statüsünün resmen tanınmış olup olmadığından bağımsız olarak hem sığınmacıları hem de mültecileri kapsıyorsa, ilkenin istisnaları için de aynı durum söz konusudur.²³⁴

Gerek devletlerin ve BMMYK'nin uygulamalarında ve gerekse de literatürde kimi zaman mültecilerin ya da sığınmacıların ülke dışına çıkarılmalarını yahut ülkeye kabul edilmemelerini gerektirecek meşru temele dayalı durumların gerçekleşebileceği kabul edilmektedir. Bununla birlikte geri gönderme yasağının istisnalarının yorumlanması ve uygulanması bakımından dikkate alınması gereken bazı sınırlamalar olup bunlar:

1. 33. maddenin 2. fıkrasında ifade olunan ulusal güvenliğe ve kamu güvenliğine ilişkin istisnalar, geri göndermeme ilkesine 1951 Cenevre Sözleşmesi bağlamında getirilebilecek tek istisnalardır,

2. Söz konusu istisnalar, işkence, zalimane, insanlık dışı yahut küçük düşürücü muamele ya da cezaya yahut benzeri bir muameleye zemin oluşturacak

²³¹ Goodwin-Gill, McAdam, **a.g.e.**, s. 235.

²³² Lauterpacht, Bethlehem, **a.g.e.**, s. 136.

²³³ Neslihan Özkerim Güner, “**Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Mültecilerin Haklarının Korunmasındaki Rolü**”, Göç Araştırmaları Dergisi, C: 2, S: 2, Temmuz - Aralık 2016, s. 219-220.

²³⁴ Lauterpacht, Bethlehem, **a.g.e.**, s. 134.

veya sınırlandırılması mümkün olmayan diğer insan hakları ilkelerine aykırılık oluşturacak hallerde uygulanmamalıdır,

3. Geri göndermeme ilkesinin haiz olduğu insancıl nitelik ve ilkenin ihlalinin ciddi sonuçlar doğurabileceği dikkate alınarak, istisnalar dar ve ihtiyatla yorumlanmalıdır,

4. İstisnalar adil yargılanma ilkesi gözetilerek uygulanmalıdır,

5. İstisnaların uygulanacağı her durumda ilgili devlet öncelikle kişilerin güvenli bir üçüncü ülkeye kabulü için gereken tüm girişimlerde bulunmalıdır.

şeklinde sıralanabilir.²³⁵

Bu genel açıklamalar çerçevesinde geri gönderme yasağının iki istisna halini daha ayrıntılı incelemek yerinde olacaktır.

2.1.6.1. Ulusal Güvenlik Bakımından Tehlikeli Sayılma Hali

Egemen devletlerin ilişkileri çerçevesinde ele alındığında kavramın doğası gereği ulusal güvenlik kavramının uluslararası hukuk alanında mevcut bir tanımı bulunmamakla birlikte, her egemen devletin kendi siyasal, sosyokültürel, ekonomik yapısını bağımsız olarak tayin etme, münhasıran sahip olduğu ülkesel yargı yetkisini ve meşru müdafaa hakkını kullanma pratiğinden yapılacak çıkarımlar doğrultusunda ulusal güvenliğin ne olduğuna dair bir kavramsal çerçeve oluşturmak mümkündür. Devletler ulusal güvenlik gerekçesiyle sahip olacakları hareket alanlarının gerektiğinde esnetilebilir olmasına duydukları ihtiyaç nedeniyle iç hukuklarında da ulusal güvenliğin ne olduğuna dair bir tanımlama yapma yoluna gitmeyi tercih etmemektedirler. Bununla birlikte gerek devletlerin kimi durumlar vesilesiyle sergiledikleri tutumlar ve eylemler gerekse de devlet adına hareket etme yetkisini haiz kişilerin bu durumlarda yapmış oldukları açıklamalar dikkate alınarak iç hukuk bakımından bu yönde bir çerçeve çizmek mümkündür. Bu bağlamda devletlerin iç hukukları bakımından ulusal güvenlik kavramının ekseriyetle devletin ve milletin

²³⁵ A.g.e., s. 133-134.

çıkarları, ülkenin bölünmez bütünlüğü, anayasal düzen ve idari yapının korunması, dış kaynaklı tehditlerin engellenmesi ve bertaraf edilmesi gibi durumları ifade etmek için kullanıldığı gözlenmektedir. Sözleşme’de ulusal güvenlik açısından tehdit oluşturacak eylemler tanımlanmamış olduğundan bu hususta devletlere takdir yetkisi tanındığı da kabul edilmelidir. Ancak devletlerin geleceğe yönelik tehlike değerlendirmesine ilişkin bu takdir yetkilerinin kullanımı makul nedenler dairesinde olmalı, kanıta dayandırılmalı ve söz konusu tehlike çok ciddi bir tehlikeden daha aşağı nitelikte olmamalıdır.

Mültecinin sığınma ülkesinin ulusal güvenliği açısından oluşturduğu tehdit geçmişteki eylemlerinden değil gelecekteki muhtemel eylemlerinden kaynaklı bir tehdit olarak anlaşılmalıdır. Her ne kadar mültecinin geçmişteki eylemleri gelecekte tehdit oluşturma potansiyeli açısından dikkate alınsa da istisnanın uygulanabilmesinin koşulu mültecinin ülke güvenliğine yönelik gelecekte tehdit oluşturacağına kanaat getirilmesidir.²³⁶

Diğer yandan uygulamada gerek mültecilere gerekse de sığınmacılara ilişkin mevzuatlarda ulusal güvenlik ve ulusal güvenliğe karşı tehdit kavramlarına ilişkin bir tanımlama yapılmamakla birlikte terörizm ve ulusal güvenlik kavramlarını ilişkilendiren ve bunu mülteci statüsünün tespiti ve sığınma hakkı tanınması uygulamalarına yansıtan bazı ülke uygulamaları da olagelmıştır.²³⁷ Belirtmek gerekir ki, 11 Eylül 2001 tarihinde ABD’de gerçekleştirilen terör saldırıları sonrası dünya genelinde ulusal güvenlik kavramının yorumlanmasında benimsenen katı tutum neticesinde geri göndermeme ilkesinin istisnalarının Sözleşme’de öngörülenden ve amaçlanandan daha geniş kapsamlı uygulanması söz konusu olmuştur.

Madde 33/2 hükmü ulusal güvenliğe yönelik tehdidin iltica ülkesine yönelik olması gerektiğini düzenlemektedir. Bu bağlamda tehlikenin başka bir ülkeye yahut genel olarak uluslararası topluma yönelik olması halinde mültecinin geri gönderilmesinin uygun olmayacağı dikkate değer bir görüş olarak ifade olunmaktadır.²³⁸

²³⁶ Çiçekli, **a.g.e.**, s. 283.

²³⁷ Goodwin-Gill, McAdam, **a.g.e.**, s. 236.

²³⁸ **A.g.e.**, s. 236.

Tehlike değerlendirmesi bireysel koşullar dikkate alınarak yapılmalıdır. Bireysel değerlendirme geri göndermenin mutlak bir biçimde yasaklandığı işkence, insanlık dışı yahut küçük düşürücü muamele veya ceza tehlikesinin olduğu durumlarda daha da büyük önem arz etmektedir. Geri gönderme sonucu mültecinin iltica ülkesi için geleceğe yönelik teşkil ettiği tehdit ciddi seviyede azalmıyorsa geri gönderme haklı görülmeyecektir.²³⁹

Ulusal güvenlik bakımından tehlikeli sayılma halinin değerlendirmesi belirtilen tüm bu koşullar dikkate alınarak yapılmalı, sınır dışına çıkarma yahut geri gönderme işleminin mülteci açısından yaratacağı tehdit, kalması durumunda ulusal güvenliğe yönelik oluşturacağı tehditle karşılaştırılıp hangisinin daha ciddi seviyede olduğuna bakılarak geri gönderme işleminin yapılıp yapılmayacağına buna göre karar verilmelidir.²⁴⁰

2.1.6.2. Topluma Yönelik Tehdit Oluşturma Hali

Geri göndermeme ilkesinin bir diğer istisnası ciddi bir adi suçtan kesinleşmiş mahkûmiyeti bulunan mültecinin iltica ülkesinin halkına yönelik tehdit teşkil etmesi halidir. Ulusal güvenliğe yönelik tehdit durumunda olduğu gibi bu halde de topluma yönelik tehdidin geleceğe yönelik olması ve çok ciddi bir tehdit olması²⁴¹ gerekmekte, her ne kadar geçmiş eylemlerin geleceğe yönelik değerlendirmede etkisi söz konusu olsa da önemli olan geleceğe yönelik tehdit değerlendirmesinin varlığıdır. Yine benzer şekilde tehdit iltica ülkesinin halkına yönelik olmalıdır. Başka bir ülkeye yönelik tehdit olmasının bu değerlendirme bakımından önemi olmayıp, asıl önem arz eden potansiyel tehdidin iltica ülkesi halkına yönelik olmasıdır. Değerlendirme bireysel koşullar nazara alınarak gerçekleştirilmeli ve toplumun çıkarı ve bireyin maruz kalması muhtemel tehdidin dengesi orantılılık gözetilerek, kanıta dayalı makul gerekçelerle temellendirilmiş takdir yetkisi çerçevesinde bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. İfade edilmelidir ki ulusal güvenliğe ilişkin değerlendirmeden farklı olarak topluma yönelik tehdidin değerlendirilmesinde mültecinin ciddi bir adi suçtan kesinleşmiş mahkûmiyeti bulunması şartı aranmaktadır.²⁴²

²³⁹ Lauterpacht, Bethlehem, **a.g.e.**, s. 137.

²⁴⁰ Çiçekli, **a.g.e.**, s. 284.

²⁴¹ Lauterpacht, Bethlehem, **a.g.e.**, s. 140.

²⁴² 1951 Cenevre Sözleşmesi md. 33/2.

Topluma yönelik tehdit nedeniyle geri gönderme yasağının istisnasının uygulanabilmesi için kişinin mülteci olarak kabulünden sonra olmak üzere iltica ülkesinde yahut başka bir yerde işlediği ciddi bir suçtan kaynaklı hakkında kesinleşmiş mahkûmiyet kararı olması gerekmekte, mülteci olarak kabulünden önce menşei ülkesinde yahut başka bir yerde işlediği bir suçtan kaynaklı kesinleşmiş mahkûmiyet kararının olması istisnanın uygulanmasına gerekçe yapılamamaktadır. Bu durumun dayanağını Sözleşme'nin 1F(b) maddesi hükmü oluşturmaktadır.²⁴³

Sözleşmenin geri gönderme yasağının istisna hallerini düzenleyen 33. maddesinin ilgili hükmünde “*özellikle ciddi bir adi suçtan*” şeklinde yapılan vurgu, Sözleşme'nin yapılış amacı ve genel yaklaşımı da dikkate alındığında, topluma yönelik tehdit istisna halinin tıpkı ulusal güvenliğe yönelik tehdit istisna hali gibi mümkün olan en dar şekilde yorumlanmasını gerektirmektedir. Bu doğrultuda cinayet, kundaklama, silahlı soygun, tecavüz gibi suçların istisna kapsamında değerlendirilebileceği söylenebilir.²⁴⁴ Önemli olan mültecinin işlemiş olduğu suç ve ona istinaden hakkında verilmiş olan kesinleşmiş mahkûmiyet kararı ışığında topluma yönelik tehdit teşkil edip etmediğidir.²⁴⁵

Geri gönderme yasağına ulusal güvenlik bakımından getirilen istisna geniş bir çerçeveden değerlendirilmek üzere devletin menfaatlerini gözetirken, toplumun güvenliği bakımından getirilen istisna halkın güvenliği ve refahını gözetmektedir.²⁴⁶

2.1.6.3. Kitlel Akın Durumunda Geri Göndermeme İlkesinin Uygulanabilirliği

Geri göndermeme ilkesinin istisnaları bahsinde kitlel akın durumunda ilkenin uygulanıp uygulanmayacağı, diğer bir deyişle kitlel akın durumunun geri göndermeme ilkesi bakımından bir istisna teşkil edip etmediği hususunun açıklığa kavuşturulması yararlı olacaktır. Kitlel akın, dünyada özellikle iç savaş, bölgesel

²⁴³ 1951 Cenevre Sözleşmesi md. 1F(b) hükmü şöyle buyurmaktadır: “*Bu sözleşme hükümleri (...) mülteci sıfatıyla kabul edildiği ülkeye sığınmadan önce, sığındığı ülkenin dışında ağır bir siyasi suç işlediğine (...) dair hakkında ciddi kanaat mevcut olan bir kişi hakkında uygulanmayacaktır.*”

²⁴⁴ UNHCR, *The Refugee Convention, 1951: The Travaux Préparatoires Analysed with a Commentary by Dr. Paul Weis*, Paul Weis (ed.), 1990. bkz: <https://www.unhcr.org/us/media/refugee-convention-1951-travaux-preparatoires-analysed-commentary-dr-paul-weis> (01.11.2024).

²⁴⁵ Lauterpacht, Bethlehem, *a.g.e.*, s. 139.

²⁴⁶ Çiçekli, *a.g.e.*, s. 286.

silahlı çatışmalar yahut belirli topluluklara karşı militer yöntemlere başvuran yönetimler kaynaklı toplu yer değiştirme hareketleri şeklinde günümüzde yaygın örnekleri görülen bir durum olmakla birlikte bu olgunun 1951 Cenevre Sözleşmesi, 1967 Protokolü, 1969 ABÖ Mülteci Sözleşmesi gibi uluslararası mülteci hukukunun belli başlı metinlerinde kavramsal bir tanımını yer almamaktadır. Kavrama ilişkin bir tanıma AB Geçici Koruma Yönergesinde rastlanmaktadır. Buna göre kitlesel akın ani bir şekilde yahut belirli bir tahliye programı çerçevesinde belirli bir ülkeden veya coğrafi bölgeden gelen büyük sayıda yerinden edilmiş insan topluluğu olarak tanımlanmaktadır.²⁴⁷ Bununla birlikte BMMYK'nin de belirttiği üzere kitlesel akının sayısal olarak karşılığının ne olduğunu tam olarak ifade etmek imkansızdır. Zira akının yöneldiği ülkenin kaynakları açısından yapılacak bir değerlendirme dikkate alınmadan yapılacak bir tanım gerçeği yansıtmaktan uzak kalacaktır. Burada belirleyici olan ilgili devletin sığınmacı akınını her bir sığınmacı için bireysel statü değerlendirmesi yapmaya imkân verecek ölçüde yapıp yapamayacağıdır. Eğer ki söz konusu sığınmacı kitlesi bireysel olarak statü tespiti yapmayı o devlet açısından imkânsız kılıyorsa bu durumda kitlesel akından söz edilebilecektir.

BMMYK İcra Komitesi'nin 2004 tarihli ve 100 numaralı kitlesel akın ve uluslararası iş birliğine ilişkin kararında kitlesel akının, kısa sürede bireysel sığınma prosedürlerini yerine getirmeye imkân vermeyecek ölçüde bir insan topluluğunun uluslararası sınıra geldiği ve hedef ülkenin bu kişileri içine almak için yahut bu aciliyet durumuna yanıt vermek için kapasitesinin yetersiz kaldığı durumlarda söz konusu olacağı ifade olunmaktadır.²⁴⁸

Uluslararası hukuk çerçevesinden değerlendirildiğinde, kitlesel akın, ülkenin kaynakları, ekonomisi yahut politik durumu üzerinde ne denli ağır bir yük oluştursa oluştursun bu durum, geri göndermenin mazur görülmesine imkân vermemektedir.²⁴⁹ 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin temel yaklaşımı ve amacı ve aynı zamanda geri göndermeme ilkesinin istisnalara yalnızca çok sınırlı hallerde izin veren niteliği

²⁴⁷ AB Geçici Koruma Yönergesi md. 2/d. bkz: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001L0055>

²⁴⁸ UNHCR Executive Committee Conclusion No. 100 (LV) Conclusion on International Cooperation and Burden and Responsibility Sharing in Mass Influx Situations (2004), Conclusions Adopted by the Executive Committee on International Protection of Refugees, 2004, para. (a). İlgili İcra Komitesi kararının metni için bkz: <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/578371524.pdf> (01.11.2024).

²⁴⁹ Goodwin-Gill, McAdam, a.g.e., s. 335.

dikkate alındığında geri göndermeme ilkesine açık bir istisna getirilmiş durumlar haricinde ilkenin uygulanmamasını gerektirecek bir durum olmayıp, Sözleşme'nin 33. maddesinde de ilkenin kitlesel akın durumlarında uygulanmayacağına dair bir ifade yer almamaktadır. Diğer bir deyişle kitlesel akın durumlarının ilkenin bir istisnası olarak yorumlanması için herhangi bir gerekçe bulunmamaktadır.²⁵⁰ İcra Komitesi'nin 1981 tarihli ve 22 numaralı kararında da ilkenin kitlesel akın durumlarında da uygulanacağı açıkça ifade olunmaktadır.²⁵¹ İlgili kararda kitlesel akın durumlarında sığınmacıların korumadan yararlandırılmasının, temel asgari standartların sağlanmasının, ilk sığındıkları ülkeye kabullerinin ve eğer ki sığınılan ülkenin kalıcı olarak onları kabulü mümkün değilse en azından geçici olarak koruma altına alınmak üzere kabul edilmelerinin bir gereklilik olduğu belirtilmekte ve sınırdan geri çevirmemeyi de kapsayacak şekilde geri göndermeme ilkesinin her durumda göz önünde bulundurulmasının büyük önem arz ettiği vurgulanmaktadır.

Kitlesel akın durumunun sığınılan devletle yüklediği külfetler nedeniyle kimi durumlarda bazı devletlerin sığınma taleplerini olumsuz karşılaması söz konusu olmaktadır. Yine de büyük oranda devletler kitlesel akın durumunda sığınmacıları kabul etmekte ve geri göndermeme ilkesine riayet etmektedirler. Ancak kitlesel akın durumunda sığınmacılar, Sözleşme'nin ister statüleri tanınmış ister tanınmamış olsun mültecilere sağladığı haklardan yalnızca en temel ve zorunlu olanlarından yararlanmaktadırlar.²⁵²

Kitlesel akının devletler üzerinde yarattığı yükün azaltılması için söz konusu yükün uluslararası toplum tarafından paylaşılması gerektiği ifade olunmaktadır. Bunun yanında mülteci statüsünün kazanılması sonucu devletlerin sağlamakla yükümlü olacağı hakların yaratacağı yükü ortadan kaldırmak amacıyla kitlesel akın durumunda uygulanmak üzere geçici koruma kavramı geliştirilmiştir. Böylece az önce ifade olunduğu üzere yalnızca en temel ve zorunlu haklar geçici bir süre için sığınmacılara tanınacak ve bu kişiler kalıcı olarak değil yalnızca yerleştirilebilecekleri

²⁵⁰ Lauterpacht, Bethlehem, *a.g.e.*, s. 119.

²⁵¹ **UNHCR Executive Committee Conclusion No. 22 (XXXII) Conclusion on International Cooperation and Burden and Responsibility Sharing in Mass Influx Situations (1981)**, Conclusions Adopted by the Executive Committee on International Protection of Refugees, 1981, I/3, II(A). İlgili İcra Komitesi kararının metni için bkz: <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/578371524.pdf> (01.11.2024).

²⁵² Goodwin-Gill, McAdam, *a.g.e.*, s. 336.

bir başka ülke bulununcaya yahut ilerleyen zamanda geri dönünceye kadar geçici olarak sığınılan ülkenin koruması altında kalacaklardır.²⁵³

Bu bilgiler ışığında geri göndermeme ilkesinin kitlesel akın durumlarında da geçerli olduğu ve kitlesel akının, ilkenin istisnası olarak değerlendirilemeyeceği ifade olunabilecektir.

2.1.7. Türk Hukukunda Geri Göndermeme İlkesi

Türkiye Cumhuriyeti, coğrafi sınırlama kaydıyla olmak üzere 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne ve 1967 Protokolü’ne ve ayrıca SİDAS, MSHS gibi geri göndermeme ilkesine yer veren uluslararası sözleşmelere taraftır. Bunun yanında, 1982 Anayasası’nın 90. maddesinin 5. fıkrasında “(...) *temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır.*” denmektedir.²⁵⁴ 16. maddede ise “*temel hak ve hürriyetlerin, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabileceği*” ifade olunmaktadır. Bu durum muvacehesinde Türkiye Cumhuriyeti geri göndermeme ilkesine riayet etmekle yükümlü olup, ilke iç hukuk açısından doğrudan uygulama alanı bulmakta ve bağlayıcılık arz etmektedir. Bu bağlamda mültecilerin sınır dışı etme, sınırda geri çevirme yahut başkaca bir yolla geri gönderilmesi de ilke çerçevesinde yasaklanmış bulunmaktadır.²⁵⁵ Bununla birlikte, Türkiye Cumhuriyeti’nin 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne ve 1967 Protokolü’ne coğrafi sınırlama ile taraf olması sonucu yalnızca Avrupa’dan gelenlere mülteci statüsü tanınması nedeniyle geri göndermeme ilkesinin Avrupa dışından gelenler bakımından uygulanması yönünde sözleşmeden kaynaklanan bir yükümlülüğü bulunmamaktadır. Ancak gerek ilkenin *jus cogens* niteliğini haiz oluşu, gerek YUKK md. 4’te temel bir ilke olarak kabul edilmiş oluşu²⁵⁶, gerekse de Anayasa gereği iç hukukun bir parçası olarak kabul edilen 1951 Cenevre

²⁵³ Uzun, a.g.e., s. 34.

²⁵⁴ 1982 Anayasası metni için bkz: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (01.11.2024).

²⁵⁵ Didem Aytekin, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Geri Göndermeme İlkesi” (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s. 160.

²⁵⁶ Nuray Ekşi, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku”, 5. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2018, s. 129.

Sözleşmesi'nin amacı ve genel yaklaşımı dikkate alındığında ilkenin Avrupa dışından gelenler bakımından da uygulanmasının gereklilik arz ettiği açıktır.²⁵⁷

Türk hukukunda mültecilere ilişkin temel kanun olan YUKK'un 4. maddesi geri gönderme yasağını düzenlemektedir. Madde hükmü YUKK *“kapsamındaki hiç kimsenin, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemeyeceğini”* hüküm altına almaktadır.²⁵⁸ Ayrıca YUKK Uygulama Yönetmeliği'nin 4. maddesi de geri göndermeme ilkesini düzenlemektedir.²⁵⁹

Geri göndermeme ilkesi uluslararası hukukta uygulama bulduğu haliyle yalnızca mülteci statüsünü haiz olan kişiler bakımından geçerli olmayıp, tüm sığınmacılar açısından dikkate alınıp riayet edilmesi gereken bir ilkedir. Dolayısıyla Türk hukukundaki uygulamasının da bu yönde olması gerekmektedir.²⁶⁰ Bu doğrultuda YUKK md. 63'te uluslararası hukuktaki tamamlayıcı korumanın Türk hukukuna yansması olarak düzenlenmiş olan ikincil koruma statüsü de geri göndermeme ilkesinin mülteci ve şartlı mülteci statüleri dışında kalmakla birlikte menşe ülkesi veya ikamet ülkesine geri gönderilmesi durumunda ölüm cezası, işkence veya insanlık dışı muameleye maruz kalma gibi son derece ciddi tehlikelerle yüz yüze kalacak olan sığınmacılar bakımından uygulama alanı bulmasını sağlamaktadır.²⁶¹ Yine sınır dışı etme kararı alınacak kişilere ilişkin YUKK md. 54'teki düzenlemenin istisna hallerinin

²⁵⁷ Sibel Yılmaz, *“Kitlesel Akın (Sığınma) Durumunda Geçici Koruma Rejimi ve Asgari Muamele Standardı”*, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016, s. 165.

²⁵⁸ YUKK md. 4: *“Bu Kanun kapsamındaki hiç kimse, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemez.”*

²⁵⁹ International Commission of Jurists (ICJ), *“Geri Göndermeme, Sınır Dışı Etme ve Uluslararası Koruma, Modül 1 ‘Sığınmacılar, Mülteciler ve Göçmenlerin Adalet Erişimine Destek’ Projesi”*, 2019, s. 23-24. bkz: <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2019/02/MODULE1-Non-Refoulement-Deportation-and-International-Protection-2019-TUR.pdf> (01.11.2024). Yönetmelik metni için bkz: <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=21460&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeli&mevzuatTertip=5> (01.11.2024).

²⁶⁰ Gökhan Taneri, *“Uluslararası Hukukta Mülteci ve Sığınmacıların Geri Gönderilmemesi (Non-Refoulement) İlkesi”* (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 358.

²⁶¹ YUKK md. 63: *“(1) Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir.”*

düzenlendiği YUKK md. 55/1(a)'da “sınır dışı edileceği ülkede ölüm cezasına, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacağı konusunda ciddi emare bulunanlar” hakkında sınır dışı kararı alınamayacağı ifade olunarak²⁶² sınır dışı işlemi açısından geri göndermeme ilkesine yer verilmiştir.²⁶³ Ayrıca YUKK'da kitlesel akın durumuna ilişkin olarak düzenlenmiş bir koruma türü olan geçici koruma bakımından 2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği'nin (GKY) 6. maddesinde geri göndermeme ilkesine yer verilmiş olup ilkenin söz konusu Yönetmelik kapsamında olan herkes açısından bağlayıcı olduğu ifade edilmektedir.²⁶⁴

Tüm bu bilgiler dikkate alındığında YUKK kapsamına giren tüm yabancıların geri göndermeme ilkesinin korumasından yararlanacakları ifade olunmalıdır. Bununla birlikte gerek YUKK md. 63'teki ikincil korumaya ve md. 55'teki sınır dışı yasağına ve gerekse GKY md. 6'daki geçici korumaya ilişkin düzenlemelerde geri gönderme yasağına yer verilmiş olmasaydı dahi ilkenin bu durumlar açısından da uygulama alanı bulacağını belirtmek gerekir. Zira YUKK md. 4 çerçevesinde geri göndermeme ilkesi Türk yabancılar hukuku bakımından temel bir ilke olarak düzenlenmiş bulunmaktadır. Maddedeki düzenlemenin içeriğine bakıldığında dayanağını insan hakları sözleşmelerindeki işkence yasağına ilişkin düzenlemelerden ve 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 33. maddesinden aldığı görülmektedir. Dolayısıyla geri göndermeme ilkesinin Türk hukukunda yasal dayanaklarıyla açık bir şekilde düzenlenmiş olduğu söylenebilir.²⁶⁵ Geri göndermeme ilkesinin YUKK'da ayrı bir maddeyle düzenlenmiş olması dikkate alındığında, kanunun yabancıların ülkeye girişlerini ve sınır dışı edilmelerini düzenleyen hükümlerinin tatbikinde geri göndermeme ilkesinin göz önünde bulundurulmasının bir gereklilik arz ettiği ifade olunmalıdır.²⁶⁶

²⁶² YUKK md. 55: “(1) 54'üncü madde kapsamında olsalar dahi, aşağıdaki yabancılar hakkında sınır dışı etme kararı alınmaz: a) Sınır dışı edileceği ülkede ölüm cezasına, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacağı konusunda ciddi emare bulunanlar (...).”

²⁶³ Aslı Bayata Canyaş, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Kapsamındaki Geri Gönderme Yasağının Uygulanma Koşullarının AİHM Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, C:5, S: 1, 2015, s. 73-90.

²⁶⁴ 2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği md. 6: “(1) Bu Yönetmelik kapsamındaki hiç kimse, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemez.” Geçici Koruma Yönetmeliği metni için bkz: <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/evraklar/mevzuat/Gecici-Koruma.pdf> (01.11.2024).

²⁶⁵ Balay Sütüoğlu, “Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türk Hukukunda Sığınma Sistemi”, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021, s. 182, 185.

²⁶⁶ Öztürk, a.g.e., s. 412.

YUKK md. 4'te geri gönderme yasağına herhangi bir istisna getirilmemiş olmakla birlikte haklarında sınır dışı kararı alınacak kişileri düzenleyen md. 54/2'nin geri gönderme yasağına bir istisna teşkil edip etmediği hususu üzerinde durmak yararlı olacaktır. Madde 54/2'de ülke güvenliği açısından tehlike teşkil ettiği yönünde ciddi emareler olan yahut kamu düzenine yönelik tehlike oluşturan bir suçtan mahkûm olmuş kişiler hakkında, bu kişiler uluslararası koruma başvurusu yahut statüsü sahibi olsalar dahi her aşamada sınır dışı kararı alınabileceği hüküm altına alınmıştır. Ancak söz konusu bu hüküm 4. maddedeki düzenleme göz önüne alınarak değerlendirildiğinde bu durumdaki kişilerin ne olursa olsun 4. maddede ifade olunan şartların olduğu yerlere gönderilemeyeceği sonucuna varılması doğru olacaktır. Zira YUKK md. 4 hükmü herhangi bir istisna durumu öngörmemiş olduğundan, md. 54/2'nin yorumlanması yoluyla ilkeye bir istisna yaratmak, hem temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının geniş yorumlanmaması gerekliliğiyle hem de kanunun amacıyla çelişen bir durum yaratacaktır.²⁶⁷ Bu doğrultuda md. 54/2 hükmünün md. 4'ün bir istisnasını oluşturmadığını ifade etmek doğru bir yaklaşım olacaktır.

Son olarak, YUKK'da insani gerekçeler göz önünde bulundurularak kimi özel durumları haiz kişilerin de belirli şartlar çerçevesinde geri gönderilemeyecekleri de hüküm altına alınmıştır. Şöyle ki, YUKK'un 55. maddesinin ilk fıkrasının b ile d bentleri arasında²⁶⁸ ifade olunduğu üzere, sağlık sorunları, yaş, hamilelik gibi nedenlerle seyahat etmesi sakıncalı görülenler, sınır dışı edilmesi durumunda tedaviden mahrum kalacak hayati tehlike arz eden hastalıkları olanlar, destek süreci devam eden insan ticareti mağdurları ve tedavileri süren psikolojik, fiziksel yahut cinsel şiddet mağdurları hakkında söz konusu özel durumları sürdüğü müddetçe sınır dışı kararı alınamayacaktır.²⁶⁹

²⁶⁷ A.g.e., s. 417-419.

²⁶⁸ YUKK md. 55/1: "(1) 54'üncü madde kapsamında olsalar dahi, aşağıdaki yabancılar hakkında sınır dışı etme kararı alınmaz: (...) b) Ciddi sağlık sorunları, yaş ve hamilelik durumu nedeniyle seyahat etmesi riskli görülenler c) Hayati tehlike arz eden hastalıkları için tedavisi devam etmekte iken sınır dışı edileceği ülkede tedavi imkânı bulunmayanlar ç) Mağdur destek sürecinden yararlanmakta olan insan ticareti mağdurları d) Tedavileri tamamlanıncaya kadar, psikolojik, fiziksel veya cinsel şiddet mağdurları".

²⁶⁹ Çiçekli, a.g.e., s. 302.

2.2. Koruma Sorumluluğunun Paylaşımı

2.2.1. Koruma Sorumluluğunun Paylaşımının Kavramsal Dayanakları

1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü mülteci statüsünün belirlenmesini bir başka deyişle bu statünün kimlere nasıl tanınacağı hususunu devletlerin takdirine bırakmıştır. Devletler de statü belirleme işlemine ilişkin bu takdir yetkilerini iç hukukları çerçevesinde kullanmaktadırlar. Bu durum da statü belirleme usullerinde devletlerin uygulamaları arasında farklılıklar doğmasına yol açmaktadır. İşte bu noktada devletler birtakım uygulamalara başvurmakta ve sığınma talebinde bulunan kişinin daha önce başka bir ülkede etkin korumadan yararlanıp yararlanmadığını yahut kendi ülkesine varmadan önce geçtiği başka bir ülke var ise bu ülkeye sığınma başvurusu yapıp yapamayacağını belirleyerek bu kişileri o ülkelere göndermektedirler. Bu şekilde sığınmacıların iltica başvurularını sığındıkları ülkeden başka bir ülkede yapmalarına ve sorumluluğun paylaşılmasına imkân tanınmış olmaktadır. Sığınmacının başka bir ülkede etkin koruma bulmuş olması durumunda bu ülkeye ilk sığınma ülkesi denilmektedir. Başvurucu sığınma talebinde bulunduğu ülkeye güvenli bir ülkeden geçerek gelmesi durumunda sığınma başvurusunu aslen yapması gereken transit geçtiği bu ülkeye de güvenli üçüncü ülke denilmektedir.²⁷⁰ Bu kavramların üzerinde biraz daha ayrıntılı durmakta fayda vardır.

2.2.1.1. İlk Sığınma Ülkesi

Devletler çoğunlukla hali hazırda başka bir ülkede koruma imkânı bulan kişilerin sığınma taleplerini reddetmekte, incelemeye almamaktadır. Öyle ki çoğu durumda bu ret kararı henüz sınırdan giriş yapmadan verilmekte ve kişiler hemen koruma imkânına sahip oldukları ilk sığınma ülkesi olarak adlandırılan bu ülkeye gönderilmektedirler. Kural olarak kişinin ihtiyaç duyduğu koruma erişilebilir olduğu durumda bu durum herhangi bir sorun teşkil etmemekte ve hatta bu durum geri göndermeme ilkesinin ihlaline sebep olmamaktadır. Ancak burada bu korumanın gerçekten erişilebilir ve etkin olup olmadığının araştırması yapılmalıdır.²⁷¹ Bu inceleme her vakada kişilerin

²⁷⁰ A.g.e., s. 326-327.

²⁷¹ UNHCR, “Global Consultations on International Protection/Third Track: Asylum Processes (Fair and Efficient Asylum Procedures), EC/GC/01/12, 31 May 2001”, 2001, para. 10. İlgili metin için bkz: <https://www.refworld.org/policy/strategy/unhcr/2001/en/13248> (01.11.2024).

durumları dikkate alınarak yapılmalıdır. Zira bir kişi başka bir ülkede koruma imkânına sahip olsa da fiziksel güvenliği yahut özgürlüğünün o ülkede tehdit altında olduğuna dair haklı korkusu olduğunu ileri sürebileceği gibi etkin bir korumadan yararlanamıyor ve korumanın sağladığı tüm haklarını tam olarak kullanmıyor olabilir. Bu durumda kişi haklı olarak koruma talebinde bulunmak için başka bir ülkeye başvuruda bulunabilir.²⁷²

Özetle ilk sığınma ülkesi, sığınma başvurusunda bulunan kişinin, o ülkeye geri gönderilmesi halinde kabul edilecek olması şartıyla, mültecilik statüsünün kabul edildiği ve uluslararası korumadan yararlandığı ülke veya geri göndermeme ilkesi kapsamına girmek de dahil olmak üzere yeterli korumadan yararlandığı ülke olarak ifade edilebilir.²⁷³

1951 Cenevre Sözleşmesi'nde iltica talebinde bulunacak sığınmacıların bu taleplerini hangi ülke yetkili makamlarına yönelteceğine dair herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Bununla birlikte Sözleşme'nin 31. maddesinin 1. fıkrasındaki²⁷⁴ topraklarına izinsiz girilen veya topraklarında izinsiz bulunan devletin yetkili makamlarına izinsiz giriş veya bulunuşun haklı sebeplerini gecikmeden bildiren sığınmacılara bu izinsiz giriş veya bulunuştan dolayı ceza verilmeyeceğine ilişkin düzenlemede yer alan “*tehdit altında bulunduğu bir ülkeden doğrudan gelerek*” ifadesi dikkate alındığında bu durumun iltica başvurusunun doğrudan gelinen, diğer bir deyişle ilk varılan ülke makamlarına yapılması gerektiğinin dolaylı ifadesi olduğu sonucuna varmak yanlış olmayacaktır.²⁷⁵

²⁷² GCIP 2001, para. 11.

²⁷³ bkz: **Uluslararası Koruma Sağlama ve Geri Çekmeye İlişkin Ortak Prosedürler Hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin 26.06.2013 tarihli ve 2013/32/EU sayılı Direktifi**, md. 35. Direktif metni için bkz: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0032%20> (01.11.2024).

²⁷⁴ 1951 Cenevre Sözleşmesi md. 31/1: “*Taraf Devletler, hayatlarının veya özgürlüklerinin, madde 1'de gösterilen şekilde tehdit altında bulunduğu bir ülkeden doğrudan gelerek izinsizce kendi topraklarına giren veya bu topraklarda bulunan mültecilere, gecikmeden yetkili makamlara başvurarak yasadışı girişlerinin veya bulunuşlarının geçerli nedenlerini göstermeleri koşuluyla, yasadışı yollardan girişleri veya bulunuşlarından dolayı ceza vermeyeceklerdir.*”

²⁷⁵ Kerem Batır, “**Avrupa Birliği'nin Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye İle AB Arasında İmzalanan Geri Kabul Anlaşması Çerçevesinde Hukuki Bir Değerlendirme**”, Yönetim Bilimleri Dergisi, C: 15, S: 30, 2017, s. 588.

2.2.1.2. Güvenli Üçüncü Ülke

Sığınma başvurusunda bulunan kişi başvuruda bulunduğu ülkeye gelirken güvenli bir ülke üzerinden geçmişse sığınma başvurusunu o ülkede yapabileceği ve hatta yapması gerektiği gerekçesiyle sığınma başvurusu değerlendirmeye alınmayacak ve kişi söz konusu güvenli ülkeye gönderilecektir. İşte bu ülkeye güvenli üçüncü ülke denilmektedir. Bu uygulamayla sığınmacılar hem geçtikleri güvenli üçüncü ülkelere hem de sığınma talep ettikleri ülkeye menşe ülkelerinden direkt gelmiş olmaları halinde dahi başka bir güvenli ülkeye giriş için vize yahut orada ikamet iznine sahiplerse o ülkeye gönderilebilmektedirler.

Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki güvenli üçüncü ülke kavramı ile güvenli ülke kavramı birbirinden farklıdır. Sığınmacının güvenli bir menşe ülkeden yahut bir vatansızın güvenli bir ikamet ülkesinden gelmesi durumunda sığınma başvurusu kabul edilemez olarak değerlendirilecektir. Bir ülkenin güvenli ülke addedilmesi o ülkenin otomatikman güvenli üçüncü ülke addolunacağı anlamına gelmemektedir. Aynı şekilde bir ülkenin güvenli üçüncü ülke olarak kabul edilmesi de o ülkenin otomatikman güvenli ülke olarak kabul edileceği anlamına gelmemektedir. Gerçekten de Türkiye, AB ile imzaladığı GKA çerçevesinde Birlik açısından güvenli üçüncü ülke olarak kabul edilmekteyken, Birlik ülkelerinin pek çoğu tarafından güvenli ülke kategorisinde değerlendirilmemektedir.²⁷⁶

Ne 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde, ne 1967 Protokolü'nde bir tanımı olan güvenli üçüncü ülke kavramının uygulaması, iltica prosedürüne başvurunun direkt sınırda olacak şekilde dahil olmak üzere engellenmesi, başvuruların hızlandırılmış usulle yani sınırda incelenip karara bağlanması yahut ret kararına ilişkin temyiz başvurusu hakkının sınırlandırılması veya tanınmaması şeklinde gerçekleşebilmektedir. Kimi devletler güvenli üçüncü ülkeleri ilan ettikleri resmi listeler yayınlamayı tercih ederlerken diğer devletler kamuyu bilgilendirmeden bir değerlendirme yapmayı tercih etmektedirler.²⁷⁷ Bu konuda en doğru yaklaşım ülkelerin güvenli olup olmadıklarının uluslararası koruma ilkeleri ve geri göndermeme

²⁷⁶ Hüseyin Özcan, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 74. Maddesinin “Güvenli Üçüncü Ülke” Kavramı Bağlamında Genel Değerlendirilmesi”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 28, S: 2, 2020, s. 823-824.

²⁷⁷ GCIP 2001, para. 12.

ilkesine riayet edilip edilmediği de dikkate alınarak vaka bazında değerlendirilmesidir. Bu yaklaşım sığınmacının kişisel durumunun da dikkate alınmasına imkân vermektedir. Böylece sığınmacıların, statü belirlemede üçüncü ülkenin hali hazırda başvurduğu ülkeden daha sınırlayıcı bir yaklaşıma sahip olması gibi durumlara ilişkin iddialarını ileri sürebilmesine imkân tanınmış olacaktır.²⁷⁸

Yeri gelmişken güvenli üçüncü ülke kavramındaki “güvenli” ifadesinin tam olarak ne ifade ettiğinin üzerinde durmak da yararlı olacaktır. Güvenli üçüncü ülke yalnızca 1951 Sözleşmesi’ne, 1967 Protokolü’ne yahut ilgili insan hakları sözleşmelerine taraf olan ülke anlamına gelmemektedir. Üçüncü ülkenin güvenli olarak nitelenebilmesi için uygun ve adil bir sığınma prosedürüne ve sistemine sahip olması gerekmektedir. Güvenli üçüncü ülkelerin bir liste aracılığıyla ilan olunduğu ülkelerde de her bir vaka için ilgili ülkenin başvuran kişi bakımından güvenli olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği araştırılmalıdır.²⁷⁹ Bu durumda sığınmacı güvenli üçüncü ülke tarafından kabul edilecek ve burada adil sığınma prosedürlerine erişebilecekse ve etkin korumadan yararlanabilecekse gönderilmeli ve gönderen devlet güvenli üçüncü ülkeye kişinin sığınma başvurusu olduğunu ve başvurusunun esastan incelenmediğini açıkça bildirmelidir.²⁸⁰

İlk uygulanmaya başladığı dönemde iki veya çok taraflı olarak gerçekleştirilen bir iş birliğine dayanmayıp devletlerin tek taraflı değerlendirmeleriyle yapılan güvenli üçüncü ülke uygulamaları kişilerin gönderen devletçe güvenli addedilen ülkeler tarafından reddedilmesi nedeniyle statü belirlemede sorumluluğun sahibi devletin belirlenmesinde belirsizliğe neden olmuş, bu nedenle sorumluluğun paylaşımına bir standart getirilmesi gerektiği yönünde BMMYK İcra Komitesi’nce tavsiye kararları alınmıştır. Bu doğrultuda devletler birbirleriyle “Geri Kabul Anlaşması” (GKA) denen anlaşmalar yapmaya başlamışlardır.²⁸¹ İşte bu noktada GKA’ların uygulanmasına ilişkin birtakım sorunlar ve hassasiyetler oraya çıkmıştır. Zira özellikle AB ülkeleri bu anlaşmaları iltica başvurularını kolayca reddetmenin bir aracı olarak kullanmaya başlamışlardır. Çoğu zaman sığınmacıların başvuruları ya güvenli üçüncü ülkeden geldikleri gerekçesiyle yahut da hızlandırılmış usulle başvurularının kabul edilebilir

²⁷⁸ GCIP 2001, para. 13.

²⁷⁹ GCIP 2001, para. 14.

²⁸⁰ GCIP 2001, para. 15.

²⁸¹ Öztürk, a.g.e., s. 153.

olmadığı değerlendirilmesi yapılarak sınırda değerlendirilerek reddedilmekte ve sığınmacıların etkin bir sığınma başvurusu yapabilmesi engellenmiş olmaktadır. 20. Yüzyılın ikinci yarısından bu yana esnek ve toleranslı bir mülteci kabul politikası izleyen AB ülkeleri bilhassa 2011 yılında patlak veren Suriye iç savaşı sonrası dünya genelinde yaşanan kitlesel yer değiştirme hareketleri sonrası iltica başvurularının değerlendirmesinde çok katı uygulamalar benimseme yoluna girmişlerdir. Modern çağların en büyük kitlesel yer değiştirme hareketliliklerinden birinin yaşandığı bu dönemde GKA'ların AB açısından önemi giderek artmış ve Birlik, üçüncü ülkelerle yeni GKA'lar yapma girişimlerini arttırmıştır. Zira GKA'lar normalde uzun ve ayrıntılı prosedürlere tabi olan sınır dışı etme yahut geri gönderme işlemlerini basitleştirme ve hızlandırma imkânı sunmakta, devletler anlaşma kapsamında belirledikleri kategorilere dahil olan kişileri başkaca bir prosedür uygulamaya gerek kalmadan hızlıca gönderme ve kabul etme imkânına kavuşmaktadır. İşte bu nedenlerle her ne kadar GKA'lar düzensiz göçmen addedilen kişilere yönelik olarak ortaya çıksa ve mültecilerin kapsam dışı bırakılması gerekiyor olsa da dünya genelindeki mülteci akışının hedef ülkeleri konumunda olan AB ülkeleri bu yükü kabul etmek istemedikleri için sığınmacıların başvurularını incelemeye almayarak yahut esastan inceleme yapmadan reddederek bu kişileri düzensiz göçmen kategorisine sokmakta ve böylece GKA'ların kapsamına alarak oradan da güvenli olmayan başka üçüncü ülkelere yahut menşe ülkelerine gönderilebilecekleri üçüncü ülkelere yollamaktadırlar.²⁸² Gelişmiş ülkeler güvenli üçüncü ülkeden geçerek gelen kişilerin sığınma başvurularını bu temelden hareketle kabul edilemez olarak değerlendirip bu kişileri güvenli üçüncü ülkelere geri göndermektedirler.²⁸³ Bunun için de sığınmacıların menşe ülkeleri dışında güvenli bir üçüncü ülkeden gelmelerinin sığınma talep edilen devletin sığınma başvurusunu değerlendirme sorumluluğunu ortadan kaldırdığı temelinden hareket etmektedirler.²⁸⁴

Kimi sığınmacılar etkin korumadan yararlanamamak, adil sığınma prosedürlerine erişimin olmaması gibi gerekçeler olmadan sığınma hakkı elde ettikleri

²⁸² Nuray Ekşi, “Türkiye Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması”, 1. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2016, s. 109.

²⁸³ Gamze Ovacık, “**Turkish Judicial Practices on International Protection, Removal and Administrative Detention in Connection with the Safe Third Country Concept**”, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021, s. 41.

²⁸⁴ Agnès G. Hurwitz, “**The Collective Responsibility of States to Protect Refugees**”, New York: Oxford University Press, 2009, s. 45.

ilk ülkeden daha iyi imkanlara sahip olacakları ülkelere gitmektedirler. Literatürde “*forum shopping*” olarak adlandırılmakta olan ve koruma sisteminin suiistimalini oluşturan bu durum sığınmacı yükünün ülkeler arasında dengesiz bir şekilde dağılmasına yol açabilmektedir. Bundan kaynaklı olarak devletler de sığınmacıları ülkelerine gelmeden önce bulundukları etkin korumaya erişebilecekleri güvenli üçüncü ülkelere göndermeyi tercih etmektedirler. Böylelikle hem koruma sisteminin suiistimali önlenmekte hem de uluslararası dayanışma sağlanarak sorumluluk eşit paylaşılmış olmaktadır.²⁸⁵

AB ülkeleri için ortak bir sığınma politikasının belirlenmesi, sığınma hakkının “*forum shopping*” veya benzeri yollarla suiistimal edilmesinin önlenmesi ve korumaya gerçekten muhtaç sığınmacıların etkin bir şekilde koruma prosedürlerine erişiminin sağlanması amaçlarıyla 1992 tarihinde Avrupa Konseyi tarafından Londra İlke Kararları alınmıştır. Bu kararlar açıkça mesnetsiz iltica başvurularına ilişkin, genel anlamda esaslı zulüm riski olmayan ülkelere ilişkin ve ev sahibi üçüncü ülkelere dair meselelere uyumlaştırılmış yaklaşıma ilişkin olmak üzere üç karar metninden oluşmaktadır.²⁸⁶ Genel anlamda esaslı zulüm riski olmayan ülkelere ilişkin ve ev sahibi üçüncü ülkelere dair meselelere uyumlaştırılmış yaklaşıma ilişkin kararlarda güvenli üçüncü ülke kavramına ilişkin düzenlemelere yer verilmiş olması nedeniyle bu iki karar üzerinde durulacaktır.

Ev sahibi üçüncü ülkelere dair meselelere uyumlaştırılmış yaklaşıma ilişkin ilke kararında başvurucunun hâlihazırda bulunduğu Birlik ülkesine gelirken geçtiği veya kaldığı ülkenin kendisi için zulme maruz kalma tehdidi taşımadığının belirlenmesi halinde bu ülkenin güvenli üçüncü ülke olarak addedileceği ve iltica başvurusunu bu ülkeye yapması için oraya gönderileceği belirtilmiştir.²⁸⁷

Genel anlamda esaslı zulüm riski olmayan ülkelere ilişkin ilke kararında ise Birlik dışı ülkelerin hangi hallerde güvenli addolunacağına dair şartlar belirtilmiştir. Koruma gerektirecek şekilde genel olarak bir zulüm riski içermeyen Birlik dışı ülkeler

²⁸⁵ Violeta Moreno-Lax, “The Legality of the ‘Safe Third Country’ Notion Contested: Insights from the Law of Treaties”, Migration and Refugee Protection in the 21st Century: Legal Aspects, Guy S. Goodwin-Gill, Philippe Weckel (eds.), Leiden: Martinus Nijhoff, 2015, s. 672.

²⁸⁶ Tülay Yıldırım, *Güvenlik Ekseninde Avrupa Birliği Mülteci Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları, 2016, s. 52.

²⁸⁷ A.g.e., s. 53-54.

güvenli menşe ülke kavramı adı altında düzenlenmiştir. Güvenli menşe ülke, mülteci yahut sığınmacı oluşturmayacağının objektif dayanakları bulunan ülke şeklinde tanımlanmış olup, bu tanıma uygunluğun kriterleri de, zaman içinde değişebileceği kaydıyla, ülkeye giriş yapan daha önceki mülteci sayısı ve kabul oranı, demokratik kurumların mevcudiyeti, insan haklarına saygılı devlet uygulamaları ve stabilite olarak sayılmıştır.²⁸⁸ Bu ülkelerden gelen başvuru sahiplerinin başvurularının açıkça mesnetsiz başvuru olarak kabul edilip hızlandırılmış prosedürle sonuca bağlanacağı ifade olunmuştur.²⁸⁹

Bununla birlikte Londra İlke Kararlarının herhangi bir bağlayıcılığının bulunmaması nedeniyle güvenli üçüncü ülkelerin belirlenmesi hususunda standart bir Birlik politikasının oluşturulabildiğini söylemek güçtür. Ancak bu kararlarda ifade olunan yaklaşımlar ve uygulamalar yoluyla “*Avrupa Kalesi*” tabiriyle ifade olunan Birliğin çok sıkı iltica politikaları yoluyla mülteci akınının önünün kesilmesinde büyük oranda başarılı olduğu da belirtilmelidir.²⁹⁰ Birlik izlediği bu politikalarla mültecileri daha Birliğin sınırlarına varamadan ve başvurularını değerlendirmeye dahi almadan güvenli üçüncü ülke olarak belirlediği ülkelere toplu olarak göndermektedir.²⁹¹ Böylelikle uluslararası işbirliğiyle mülteci yükünün paylaşımının bir aracı olarak tasarlanmış olan güvenli üçüncü ülke uygulaması fiiliyatta mültecilerin, Birliğin sınırları dışında oluşturulmuş tampon bölgelere gönderilmesine ve mültecilerin kabulü halinde sahip olacakları hakların Birlik ülkelerine yükleyeceği sorumluluktan ve yükten de kurtulmalarına zemin oluşturmaktadır.²⁹²

Güvenli üçüncü ülke kavramının kriterleri esasen “Mülteci Statüsünün Tanınmasına ve Geri Alınmasına İlişkin Asgari Usul Standartları Hakkında 2005/85/EC sayılı Konsey Yönergesi”nin 27. maddesinde belirlenmiş olmakla birlikte aynı kriterler daha sonra bu yönergenin yerini alan 2013 tarihli “Uluslararası Koruma Sağlama ve Geri Çekmeye İlişkin Ortak Prosedürler Hakkında Avrupa Parlamentosu

²⁸⁸ Türkan Melis Parlak, *Avrupa Birliği Göç Hukuku Reformunda Düzensiz Göçmenlerin Statüleri*, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022, s. 54.

²⁸⁹ A.g.e., s. 55-56.

²⁹⁰ A.g.e., s. 57.

²⁹¹ Yıldırım Turan, Osman Şaşkın, “AB’ye İltica Başvurularının Değerlendirilmesinde Geri Kabul ve Güvenli Üçüncü Ülke Tartışmaları”, PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C: 3, S: 1, Şubat 2017, s. 52.

²⁹² Jacqueline Lewis, “Buying Your Way Out of the Convention: Examining Three Decades of Safe Third Country Agreements in Practice”, Georgetown Immigration Law Journal, Vol. 35, Iss. 3, 2021, s. 884.

ve Konseyi'nin 26.06.2013 tarihli ve 2013/32/EU sayılı Usul Direktifi'nin 38. maddesinde²⁹³ düzenlenmektedir. Buna göre güvenli üçüncü ülkede, sığınma başvurusunda bulunan kişinin hayatı ve özgürlüğü ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir toplumsal gruba mensubiyeti yahut siyasi görüşü nedeniyle tehdit altında olmayacak, 2011/95/EU sayılı AB Vasıf Yönergesinin 15. maddesinde tanımlanan ciddi zarar riski olmayacak²⁹⁴, Cenevre Sözleşmesi'ne uygun şekilde geri göndermeme ilkesine riayet edilecek, uluslararası hukukta düzenlendiği üzere işkence, zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye maruz kalacağı bir ülkeye gönderilmesi yasak olacak ve mülteci statüsüne başvuru ve mülteci olduğunun tespiti halinde Cenevre Sözleşmesi'ne uygun şekilde korumadan yararlanma imkânı olacaktır.

2013/32/EU sayılı Usul Direktifinin 39. maddesinde yüksek insan hakları ve mülteci koruma standartlarına sahip olan belirli Avrupa üçüncü ülkeleri anlamına gelmek üzere "Avrupa güvenli üçüncü ülkesi" kavramı tarif edilmiştir. Maddenin 1. fıkrasında sığınmacının ülkesine güvenli bir üçüncü ülkeden geçerek yasal olmayan şekilde girmek istemesi yahut girmesi durumunda uluslararası koruma başvurusunun incelemeye alınmayacağı ifade olunmaktadır. Üçüncü bir ülkenin 1. fıkarda belirtilen anlamda güvenli üçüncü ülke sayılabilmesi için 1951 Cenevre Sözleşmesi'ni herhangi bir coğrafi sınırlama olmadan onaylamış olması, bir sığınma usulü hukukunun mevcut olması, etkin bir uygulama mevcut olacak şekilde İHAS'a taraf olması gerekmektedir.²⁹⁵

Güvenli üçüncü ülke incelemesi uluslararası koruma başvurusunun kabul edilebilirlik açısından değerlendirilmesi sırasında yapılmaktadır. Başvurunun kabul edilebilir olmadığına karar verilmesi durumunda esasa girmeden başvuru reddedilmektedir. İşte bu inceleme sırasında başvuru yapılan başvuruyu inceleme yükümlülüğünün kendisinde mi yoksa üçüncü bir ülkede mi olduğu incelemesini de yapmaktadır. Yapılacak inceleme sonucunda başvuru kişinin güvenli

²⁹³ Direktif metni için bkz: yuk. 2.2.1.1, dn. 102.

²⁹⁴ 2011/95/EU sayılı AB Vasıf Yönergesi md. 15: "*Aşağıdaki haller ciddi zarardır:*

a) Ölüm cezası yahut idam, b) Başvurucunun menşe ülkesinde işkence veya insanlık dışı yahut aşağılayıcı muameleye veya cezaya tabi olması, c) Uluslararası veya iç silahlı çatışma durumlarında ayırım gözetmeyen şiddet sebebiyle bir sivilin hayatına yahut bir kişiye yönelik ciddi ve bireysel tehdit."

Vasıf Yönergesi metni için bkz: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:337:0009:0026:en:PDF> (01.11.2024).

²⁹⁵ bkz: yuk. 2.2.1.1., dn. 97.

bir üçüncü ülke üzerinden geçerek geldiğinin anlaşılması durumunda başvuru kabul edilemez addedilecek ve başvurucu bu ülkeye gönderilecektir.

Başvurulan ülke tarafından bir ülkenin güvenli üçüncü ülke olup olmadığına ilişkin değerlendirmenin gerçekten isabetli olmasına ilişkin zorluk, başvurunun başvuru ülkesine gelirken geçtiği ülkelerin tam olarak tespitinin zorluğu ve başvurunun gönderileceği güvenli üçüncü ülkeden dolayı geri gönderme yoluyla risk altında olacağı bir ülkeye gönderilmesi ihtimalinin varlığı gibi hususlar güvenli üçüncü ülke uygulamalarına getirilen haklı eleştiriler olarak ifade edilebilir.²⁹⁶

AB ülkeleri açısından bir sığınmacının başvurusunu değerlendirme sorumluluğunun hangi devlete ait olduğu konusu Dublin III tüzüğü ile belirlenmektedir. İlk olarak Schengen Konvansiyonu ile çerçevesi belirlenen bu husus, sonrasında 1990 tarihli Dublin Konvansiyonu, daha sonra da sırasıyla Dublin II tüzüğü ve Dublin III tüzüğü ile düzenlenmiş bulunmaktadır. BMMYK tarafından söz konusu tüzüklerle getirilen düzenlemeler olumlu karşılanmış ve destek görmüştür. Üçüncü bir ülkenin vatandaşı yahut vatansız olan kişinin başvurusunu hangi Birlik devletinin değerlendireceğine ilişkin kriterler tüzüğün üçüncü bölümünde düzenlenmiştir. Buna göre ilk kriterde ifade olunduğu üzere başvurunun yapıldığı ülkede başvurunun yakın aile mensuplarının bulunması halinde başvuruyu inceleme yükümlülüğü bu devletin üzerinde olacaktır. İkinci kriterde ise bir üye devletin uluslararası koruma statüsünü haiz bir kişiye vize yahut ikamet izni vermiş yahut vize istisnası uygulamış olması halinde başvuruyu değerlendirme sorumluluğunun bu devlette olacağı ifade olunmaktadır. İlk iki kriterde düzenlenen hususların dışındaki hallerde geçerli olacak olan üçüncü kritere göre ise Birlik devletlerinden birine kara, deniz yahut hava yoluyla hukuka aykırı biçimde giriş yapmış olan kişinin başvurusunu değerlendirme sorumluluğu 12 aylık süre boyunca girişin yapıldığı bu devlete ait olacaktır. Havalimanından transit geçiş esnasında başvuru yapılması söz konusu olursa başvuru yapılan devlet değerlendirmeden sorumlu olacaktır.²⁹⁷

²⁹⁶ Esen Aydın, “Avrupa Birliği Mevzuatında Güvenli Üçüncü Ülke Kavramı ve Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşmasına Yansımaları”, Public and Private International Law Bulletin, Vol: 38, No: 1, 2018, s. 15.

²⁹⁷ A.g.e., s. 22-24.

Birliğe hukuka aykırı girişlerin Türkiye yahut Ege Denizi üzerinden Yunanistan'dan veya yine deniz yoluyla İtalya ve İspanya'dan gerçekleşiyor olması sebebiyle fiiliyatta sığınmacı yükünün çok büyük kısmı bu ülkelerin üzerine yüklenmekte ve bu durum da yükün Birlik ülkeleri arasında dengeli dağılmasına yönelik yaklaşım ve çabaların kâğıt üzerinde kalmasına neden olmaktadır.²⁹⁸

Dublin III tüzüğüne dayanan sitem çerçevesinde Birlik ülkeleri arasında sığınmacı yükünün dengeli bir şekilde dağıtılması uygulamada beklenen etkiyi sağlamamış ve Yunanistan, İtalya, İspanya gibi sığınmacı yükünün en fazla olduğu ülkelerden diğer Birlik ülkelerine transfer oranları son derece düşük kalmıştır. Hem söz konusu transfer oranlarının düşüklüğü hem de AB hukukunun mültecilere ve ikincil korumadan yararlanan kişilere birkaç yıl hukuka uygun bir şekilde sığınma ülkesinde ikamet etmeleri durumunda tanıdığı serbest dolaşım ve uzun süreli ikamet hakları dikkate alındığında Dublin sisteminin fiiliyatta işlevsiz kaldığı söylenebilir.²⁹⁹

2.2.1.3. Türk Hukukunda Güvenli Üçüncü Ülke Kavramı

Güvenli üçüncü ülke kavramının Türk hukukunda YUKK md. 74'te düzenlendiği görülmektedir.³⁰⁰ Maddenin 1. fıkrasında iltica başvurusunda bulunan kişinin halihazırda uluslararası koruma başvurusu yaptığı yahut yapma imkanının olduğu bir güvenli üçüncü ülkeden geliyor olması durumunda başvurusunun kabul edilemez addedileceği ve kişinin güvenli üçüncü ülkeye gönderilmesi için gerekli

²⁹⁸ Mehmet Arif Türkdogan, “Mülteci Hukuku Bağlamında Avrupa Birliğinde Mülteci ve Sığınmacı Politikaları” (Yüksek Lisans Tezi), Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 62.

²⁹⁹ María-Teresa Gil-Bazo, "The Safe Third Country Concept in International Agreements on Refugee Protection: Assessing State Practice", Netherlands Quarterly of Human Rights, Vol. 33, No. 1, 2015, s. 76.

³⁰⁰ YUKK md. 74: “(1) Başvuru sahibinin, Sözleşmeye uygun korumayla sonuçlanabilecek bir uluslararası koruma başvurusu yaptığı veya başvurma imkânının olduğu güvenli üçüncü bir ülkeden geldiğinin ortaya çıkması durumunda başvuru kabul edilemez olarak değerlendirilir ve güvenli üçüncü ülkeye gönderilmesi için işlemler başlatılır. Ancak geri gönderme işlemi gerçekleşinceye kadar ülkede kalışına izin verilir. Bu durum ilgiliye tebliğ edilir. İlginin, güvenli üçüncü ülke olarak nitelenen ülke tarafından kabul edilmemesi hâlinde, başvuruya ilişkin işlemler devam ettirilir. (2) Aşağıdaki şartları taşıyan ülkeler güvenli üçüncü ülke olarak nitelendirilir: a) Kişilerin hayatının veya hürriyetinin, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle tehdit altında olmaması b) Kişilerin işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı ülkelere geri gönderilmemesi ilkesinin uygulanıyor olması c) Kişinin mülteci statüsü talep etme ve mülteci olarak nitelendirilmesi durumunda Sözleşmeye uygun olarak koruma elde etme imkânının bulunması ç) Kişinin ciddi zarar görme riskinin olmaması (3) Bir ülkenin başvuru sahibi için güvenli üçüncü ülke olup olmadığı, başvuru sahibinin ilgili üçüncü ülkeye gönderilmesini makul kılacak bu kişi ve ülke arasındaki bağlantılar da dâhil olmak üzere, her başvuru sahibi için ayrı olarak değerlendirilir.”

işlemlerin başlatılacağı, bu işlem gerçekleşene kadar ülkede kalmasına izin verileceği ve güvenli üçüncü ülke tarafından kabul edilmemesi durumunda başvuru işlemlerinin devam ettirileceği hüküm altına alınmıştır. Söz konusu düzenleme amir hüküm olup, güvenli üçüncü ülkeye gönderilmeyi gerektirdiği ifade olunan durumların varlığı halinde gönderme işleminin uygulanıp uygulanmayacağı bakımından yetkili makamlara herhangi bir takdir yetkisi tanınmamıştır.

YUKK açısından güvenli üçüncü ülke olarak kabul edilmenin kriterleri ise 2. fıkra düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemede *“kişilerin hayatının veya özgürlüğünün ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle tehdit altında olmadığı; işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı cezaya veya muameleye tabi tutulacağı ülkelere geri gönderilmemesi ilkesinin uygulandığı; mülteci statüsü talep etme ve mülteci olarak nitelendirilmesi durumunda Sözleşme’ye uygun şekilde koruma elde etme imkânının bulunduğu; ciddi zarar görme riskinin olmadığı”* ülkelerin güvenli üçüncü ülke olarak kabul edileceği hüküm altına alınmıştır.

Maddenin üçüncü ve son fıkrasında ise liste bazlı değerlendirme yapılan AB uygulamasından farklı olarak güvenli üçüncü ülke değerlendirmesinin her bir birey için ayrı olarak vaka bazında yapılacağı, toplu değerlendirme yoluna gidilmeyeceği ve kişinin gönderileceği güvenli üçüncü ülke ile arasında makul bir bağlantının mevcudiyetinin aranacağı belirtilmektedir. Makul bir bağlantının varlığının değerlendirilmesine ilişkin kriterlerin neler olduğu sorusunun cevabı için ise Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik'e³⁰¹ bakılması icap etmektedir. Söz konusu kriterler yönetmeliğin *“Güvenli üçüncü ülke”* başlıklı 77. maddesinin 2. fıkrasında³⁰² düzenlenmiştir. Buna göre, makul bağlantının söz konusu olması için *“başvuru sahibinin güvenli üçüncü ülkede yerleşik aile üyelerinin bulunması; daha önce çalışma, öğrenim, yerleşme gibi*

³⁰¹ Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik için bkz: <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=21460&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5> (01.11.2024).

³⁰² YUKK'un Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik md. 77/2: *“Kanunun 74'üncü maddesinde belirtilen makul bağlantının varlığının değerlendirilmesi için aşağıdaki durumlardan birinin mevcut olması şartı aranır: a) Başvuru sahibinin güvenli üçüncü ülkede yerleşik aile üyelerinin bulunması. b) Başvuru sahibinin daha önce çalışma, öğrenim, yerleşme gibi amaçlarla güvenli üçüncü ülkede uzun süreli bulunmuş olması. c) Başvuru sahibinin güvenli üçüncü ülkenin dilini temel düzeyde biliyor olması gibi bu ülke ile sağlam kültürel bağlarının bulunması. ç) Başvuru sahibinin güvenli üçüncü ülkeye, sadece transit amaçlı değil, kalmak amacıyla giriş yapmış olması.”*

amaçlarla güvenli üçüncü ülkede uzun süreli bulunmuş olması; güvenli üçüncü ülkenin dilini temel düzeyde biliyor olması gibi bu ülke ile sağlam kültürel bağlarının bulunması; güvenli üçüncü ülkeye, sadece transit amaçlı değil, kalmak amacıyla giriş yapmış olması” şartlarından birinin varlığı aranacaktır.

Uluslararası hukuk ve AB uygulaması açısından Türkiye’nin güvenli üçüncü ülke olarak kabul edilip edilemeyeceği hususuna bakmakta da yarar vardır. Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne ve 1967 Protokolü’ne coğrafi sınırlama şartıyla taraftır ve sadece Avrupa ülkelerinden gelen kişilere mülteci statüsü tanımaktadır. YUKK’daki mülteciliğe ilişkin düzenlemeler de bu çerçevede olup Avrupa dışından gelen kişiler şartlı mülteci sayılmaktadır. Şartlı mülteci statüsü 1951 Cenevre Sözleşmesi anlamında uluslararası koruma sağlayan bir statü olmayıp ilgili kişiler üçüncü bir ülkeye gönderilene kadar bir koruma sağlamaktadır. Bu durumun AB güvenli üçüncü ülke uygulaması bakımından güvenli üçüncü ülke kriterlerini belirleyen 2013/32/EU sayılı Usul Direktifi’nin³⁰³ 38. maddesindeki kriterlere, özellikle de maddenin e bendinde ifade olunan mülteci statüsü talep edebilme ve statü tanınması durumunda 1951 Cenevre Sözleşmesi’yle uyumlu bir şekilde korumadan yararlanma imkânının olması gerekliliğine aykırılık teşkil ettiği yönünde görüşler mevcuttur.³⁰⁴

Uluslararası hukuk literatüründe Türkiye’nin güvenli üçüncü ülke olma şartlarını karşılayıp karşılamadığına ilişkin farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre Türkiye güvenli üçüncü ülke olmanın “gönderilecek ülkenin Sözleşme’ye taraf olması, mülteci statüsünü tam olarak tanınması ve mültecilere haklarını eksiksiz sağlaması” şeklindeki üç kriterine uymamaktadır. Diğer bir görüşe göre Usul Direktifi’nin 38. maddesi dikkate alındığında Türkiye’nin güvenli üçüncü ülke sayılması önünde bir engel yoktur. Bir başka görüşe göre ise Türkiye’nin güvenli üçüncü ülke sayılması için coğrafi sınırlamayı kaldırması gerekli değildir.³⁰⁵ Bu noktada, Usul Direktifi’nin 39. maddesine bakmak durumu açıklığa kavuşturmak bakımından yararlı olacaktır. Zira yüksek insan hakları ve mülteci koruma standartlarına sahip olan belirli Avrupa

³⁰³ Direktif metni için bkz: yuk. 2.2.1.1, dn. 102.

³⁰⁴ Aydın, a.g.e., s. 29-30.

³⁰⁵ Işıl Özkan, **Göç ve Vatandaşlık Hukuku**, 1. Baskı, İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2022, s.267-268; Kay Hailbronner, “**Legal Requirements for the EU-Turkey Refugee Agreement: A Reply to J. Hathaway**”, VerfBlog, March 11, 2016, <https://verfassungsblog.de/legal-requirements-for-the-eu-turkey-refugee-agreement-a-reply-to-j-hathaway/> (01.11.2024).

üçüncü ülkeleri anlamına gelmek üzere “Avrupa güvenli üçüncü ülkesi” kavramını düzenleyen söz konusu maddenin 2. fıkrasının a bendinde bir üçüncü ülkenin, Birlik ülkeleri açısından güvenli üçüncü ülke olarak kabul edilebilmesi için 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne herhangi bir coğrafi sınırlama olmadan taraf olması şartı getirilmiştir. Hâlbuki 38. maddede düzenlenen güvenli üçüncü ülke kavramı açısından bu türde bir şart getirilmemiştir. Hatta, 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne taraf olunması, AB mevzuatında sığınmacıların gönderileceği ülkeler bakımından güvenli üçüncü ülke olmanın şartı olarak aranmamaktadır. Avrupa Komisyonu’nun 2016 tarihli bir bildirgesinde de bu yönde görüş belirtilmiş ve AB Usul Direktifi’nin güvenli üçüncü ülke kriterleri bakımından Sözleşme’ye uygun bir koruma sağlanıyor olmasının yeterli olduğu ifade edilmiştir.³⁰⁶

Bu bilgiler ışığında Türkiye’nin Sözleşme’ye uygun koruma sağlamasının en kestirme ve etkili yolu Sözleşme’ye ilişkin coğrafi sınırlamayı kaldırması olacaktır. Böylelikle yalnızca Avrupa ülkelerinden gelen kişilere değil Avrupa dışından gelen kişilere de mülteci statüsü tanınabilecek ve bu kişiler de Sözleşme’nin ön gördüğü anlamda uluslararası korumadan tam anlamıyla yararlanabileceklerdir. Fakat az önce ifade olunduğu üzere Sözleşme’ye coğrafi sınırlama olmaksızın taraf olmanın mutlak bir gereklilik olmaması nedeniyle Türkiye coğrafi sınırlamayı kaldırmasa dahi Sözleşme’nin uluslararası hukuk anlamında sağladığı korumayı Avrupa dışından gelen kişiler için fiilen sağlaması durumunda güvenli üçüncü ülke olarak kabul edilmesi açısından hiçbir sorun kalmayacaktır.³⁰⁷

Belirtmek gerekir ki, YUKK md. 74’te yer verilen güvenli üçüncü ülke düzenlemesinin içeriğinde 1951 Cenevre Sözleşmesi’ndeki kapsamıyla geri göndermeme ilkesinin uygulanma şartına yer verilmemiş olması önemli bir eksiklikler. YUKK Uygulama Yönetmelik’inde de bu hususta bir düzenleme yer almamaktadır. Mevcut haliyle ilgili maddede yalnızca temel insan hakları hukuku eksenli “*işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı ülkelere geri gönderilmeme*” şeklinde bir düzenlemeye yer verilmiş olup, Sözleşme’nin 33. maddesinde yer alan “*hayatın ya da özgürlüğün tehdit altında olacağı ülkelere*

³⁰⁶ Aydın, **a.g.e.**, s. 30-31.

³⁰⁷ **A.g.e.**, s. 34.

gönderilmeme” hususu es geçilmiştir. Bu durum YUKK’da düzenlenen güvenli üçüncü ülke uygulamasının kapsamını daraltmıştır.³⁰⁸

2.2.2. Koruma Sorumluluğunun Paylaşımında Temel Araç: Geri Kabul Anlaşmaları

Uluslararası hukukta devletler GKA düzenlemelerinde AB’nin üçüncü ülkelerle yaptığı GKA’ların yapısını esas almakta ve bu GKA’ları bir nevi şablon olarak kullanmaktadırlar. Bu nedenle uygulamada tüm GKA’lar az çok birbirine benzer bir yapı arz etmektedirler. Kuşkusuz her bir GKA örneğinde farklılık arz eden özel düzenlemeler bulunabilir ancak ana yapının her birinde ortak olması nedeniyle GKA’ların tümü bakımından geçerli temel hususları belirli başlıklar altında toplamak mümkün olmaktadır.

2.2.2.1. Kavramsal Çerçeve ve GKA’ların Yapılış Amacı

GKA’lar tarihsel süreçte üç nesle ayrılabilir. GKA’ların ilk örneklerini oluşturan birinci nesil GKA’lar 19. yıl başlarında Prusya ile henüz ulusal birliğini sağlayıp ulus devlet formuna kavuşmamış olan Alman devletleri arasında yapılmıştır. Günümüzdeki formuna en yakın birinci nesil GKA’lara örnek olarak ise 1906 tarihli Almanya – Hollanda GKA’sı gösterilebilir. Yine 2. Dünya Savaşı sonrasında bugünkü AB’yi oluşturan Birlik ülkeleri arasında ve Benelux ülkeleri ile Almanya, Fransa ve Hollanda arasında GKA’lar yapılmıştır. Birinci nesil GKA’lar düzenli göçmenlere ilişkin olup devletlerin sınır dışı işlemlerinde yaşanan sorunları aşmak için bir iş birliğine giderek ülkelerinde istemedikleri kişileri çıkarma amaçlı yaptıkları anlaşmalardır. İkinci nesil GKA’lar ise Demir Perde ülkelerinin çöküşünü müteakip ortaya çıkan düzensiz göç akışına karşı AB ülkeleri ile kaynak ülke ve transit ülke konumundaki Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında ikili anlaşmalar şeklinde 90’ların ilk yarısında imzalanmışlardır. İkinci nesil anlaşmalar taraf devlet vatandaşlarının yanında üçüncü devlet vatandaşlarını ve vatansızları da kapsamaktadır. Üçüncü nesil GKA’lar ise AB kurumlarına üçüncü ülkelerle göç ve sığınma konularına ilişkin anlaşma yetkisi veren 1997 imza ve 1999 yürürlük tarihli Amsterdam Anlaşması’nı müteakip yapılmaya başlanmış, 2009 tarihli AB’nin İşleyişine İlişkin Lizbon Anlaşması ise AB’ye üye

³⁰⁸ Öztürk, **a.g.e.**, s. 483-484.

devletler ve Birlik kurumları açısından bağlayıcı olacak şekilde üçüncü ülkelerle veya uluslararası kuruluşlarla anlaşmalar akdetme, diğer bir ifadeyle üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızların geldikleri ve transit geçiş yaptıkları ülkelerle GKA akdetme yetkisi vermiştir ve bu tarih itibarıyla GKA'lar AB'nin düzensiz göçe yönelik birincil ve en işlevsel aracı halini almıştır.³⁰⁹ Günümüzde AB dışındaki üçüncü ülkelerin kendi aralarında yaptıkları GKA'larda da AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı GKA'ların yapısı esas alınmaktadır. Bu nedenle bu bölümde GKA'lara ilişkin verilecek olan bilgiler çalışma kapsamında değerlendirilen tüm GKA'lar açısından geçerlilik arz etmektedir.

Devletlerin koruma sorumluluğunun paylaşımının temel aracı olan Geri Kabul Anlaşmaları (GKA)'nın merkezinde yer alan geri kabul işleminin kavramsal tanımına GKA'ların içeriğinde yer verilmemektedir. UGÖ, geri kabul işlemini “*bir devletin, kendi vatandaşı yahut üçüncü bir ülkenin vatandaşı yahut da vatansız olan bir kişinin topraklarına yeniden girmesini kabul etmesi*” şeklinde tanımlamaktadır.³¹⁰ Bir diğer tanıma göre ise geri kabul “*bir devletin, topraklarına hukuka uygun olmayan şekilde giriş yapmış yahut ülkesinde kalış kurallarına aykırı şekilde bulunan yabancıları ve vatansız kişileri, yazılı bir anlaşmayla belirlenmiş usul ve şartlar çerçevesinde, vatandaşı olduğu yahut geldiği ülkeye göndermesi ve bu kişilerin gönderilen ülke tarafından da kabul edilmesi*”ni ifade etmektedir.³¹¹ Tanım çerçevesinde geri kabul işleminin düzensiz göçmen konumunda bulunan kişilere ilişkin olduğu görülmektedir. Bu meyanda GKA'lar da “*düzensiz göçmenlerin, belirlenmiş olan usul ve esaslar çerçevesinde anlaşmaya taraf bir devletten diğerine gönderilmesi amacıyla yapılan anlaşmalar*” olarak tanımlanmaktadır.³¹² GKA metinlerinde anlaşmaların yapılış amacı ekseriyetle düzensiz göçün, göçmen kaçakçılığının ve insan ticaretinin önlenmesi şeklinde ifade olunmaktadır. Düzensiz göçmen kategorisinde değerlendirilen kişiler söz konusu anlaşmalarla kaynak yahut transit ülke olan akit devlete gönderilmektedir. Böylelikle GKA'lar yalnızca düzensiz göçün hedefi olan ülkelerin düzensiz göçmenleri geldikleri ülkelere hızlıca ve kolay bir şekilde

³⁰⁹ Türkan Melis Parlak, a.g.e., s. 207-210.

³¹⁰ **UMÖ Göç Terimleri Sözlüğü** s. 35. bkz: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf (01.11.2024).

³¹¹ Aydoğan Asar, “**Yabancılar Hukuku (Temel Konular)**”, 8. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2023, s. 240.

³¹² Ekşi, **Türkiye**, s. 3.

göndermelerini sağlamakla kalmamakta ayrıca transit konumdaki ülkeleri düzensiz göçe karşı daha sıkı tedbirler almaya itmektedir.³¹³

GKA'larla gerçekleştirilen ülkeden çıkarma (*removal*) işlemi özünde bir sınır dışı işlemi olmakla birlikte bilinen anlamıyla sınır dışı işleminden bazı farklılıklar arz etmektedir. Standart sınır dışı işleminde düzensiz göçmen hakkında sınır dışı kararı alan ülke tek taraflı olarak ve kendi imkanlarıyla ilgili kişiyi ülkesine göndermekteyken, GKA ile gerçekleştirilen sınır dışı işlemi ise anlaşmaya taraf iki ülkenin iş birliğinde ve her iki ülkenin bilgisi dahilinde, standart sınır dışı prosedürlerinin gerektirdiği formaliteleri uygulamaya gerek kalmadan, hızlıca sonuç alınmaktadır. GKA'lar düzensiz göçle mücadele alanında devletlerin elini güçlendiren bir aygıt işlevi görmektedir. Devletler kamu düzeni, güvenliği veya sağlığı bakımından tehdit gördükleri kişileri sınır dışı yoluyla ülkelerinden uzaklaştırmak isterler. Ancak sınır dışı kararının uygulanmasında sınır dışı edilecek kişinin kimliğinin ve tabiiyetinin belirlenmesi ve seyahat belgeleriyle ilgili karşılaşılan sorunlar, kişinin sınır dışı işleminden kaçınmaya çalışması, vatandaşı olduğu yahut geldiği ülkenin bu kişinin gönderilmesi hususunda iş birliğine yanaşmaması gibi nedenlerle süreç uzayabilmektedir. İşte GKA'lar bu tür geciktirici nedenleri minimize edici bir işlev de görmektedir.³¹⁴ Yine farkları açısından, geri kabul işlemi bir uluslararası anlaşmaya binaen yapılmaktayken, sınır dışı işlemi dayanağını işlemi yapan ülkenin iç hukukundan almaktadır. Daha da önemlisi bir devletin sınır dışı edilen kendi vatandaşını kabul yükümlülüğü olsa da sınır dışı edilen üçüncü devlet vatandaşı yahut vatansız kişiyi kabul etmek zorunluluğu bulunmamaktadır. Ancak GKA'ya taraf olan bir devlet eğer ki anlaşmanın kapsamına dahil ise üçüncü devlet vatandaşı yahut vatansız olan kişileri de kabulle yükümlü olacaktır.³¹⁵

GKA'lar iki devlet arasında yapılabileceği gibi AB ile üçüncü devletler arasında yapılan GKA örneklerinde olduğu gibi çok taraflı da olabilmektedirler. İkili GKA'larda anlaşmanın uygulanmasına ilişkin bazı hususlar devletler arasında GKA'ya ilişkin yapılacak protokollerle düzenlenmektedir. Genel olarak GKA'larda genel çerçevesi belirlenen hususların idari ve teknik ayrıntıları, uygulama usulleri,

³¹³ Esin Küçük, “Türkiye’nin Taraf Olduğu Geri Kabul Anlaşmaları”, İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: VII, S: 2, Haziran 2008, s. 104.

³¹⁴ Aydoğan Asar, İbrahim Murat Ögüdü, “Yabancılar Hukukunda Geri Kabul: Türkiye’nin Geri Kabul Anlaşmaları ve Açıklamalı Uygulama İlkeleri”, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 43-44.

³¹⁵ Ekşi, a.g.e., s. 4-5.

ispata ilişkin belgelerin belirlenmesi gibi usule ilişkin konular söz konusu protokollerle düzenlenmektedir. AB ile yapılan GKA'lar bakımından ise anlaşmanın bir tarafı olan AB bir devlet değil tüzel kişiliği haiz bir uluslararası kuruluştur. Anlaşmanın diğer tarafı olan üçüncü ülke anlaşmanın işleyişine ilişkin uygulama protokollerini tek tek Birlik üyesi devletlerle yapmaktadır ve bu protokoller de uluslararası anlaşma niteliğini haizdirler.³¹⁶

2.2.2.2. GKA'ların Kişi Yönünden Kapsamı

GKA'lar Türkiye – Kırgızistan GKA örneğinde olduğu gibi yalnızca taraf devletlerin kendi vatandaşlarının geri kabulüne ilişkin olabileceği gibi Türkiye – Romanya ve Türkiye – AB GKA'ları örneklerinde olduğu gibi üçüncü ülke vatandaşlarının ve vatansızların kabulünü kapsamına alacak şekilde de yapılabilmektedir.

Uluslararası örf ve âdet hukukunda devletlerin kendi vatandaşlarını kabul etme yükümlülüğü olduğundan³¹⁷, devletlerin başka bir devletin sınır dışı ettiği vatandaşı kabul etmemeleri gibi bir durum söz konusu olmayacaktır. İkili anlaşmalar yani bu bahiste GKA'lar bu örf ve âdet hukuku kuralının yalnızca birer yansımalarıdır. Bu anlamda, bir devletin kendi vatandaşını GKA kapsamında kabulü de uluslararası hukuktan kaynaklı söz konusu yükümlülüğün bir yansımasıdır.

Uluslararası hukukta, devletlerin, üçüncü ülke vatandaşlarını yahut vatansızları geri kabul yükümlülüğü bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu kişilerin kabulüne ilişkin yükümlülük tamamıyla iki devlet arasında yapılan anlaşmadan kaynaklı olmaktadır. Bunun yanında bir devlete vatandaşlık bağı ile bağlıyken sonradan vatandaşlıktan çıkarılan veya çıkan kişiler açısından da devletlerin uluslararası hukuktan kaynaklı geri

³¹⁶ A.g.e., s. 5.

³¹⁷ Jean-Pierre Cassarino, “Readmission Policy in the European Union”, Brussels: European Parliament, 2010, s. 13. bkz: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2010/425632/IPOL-LIBE_ET\(2010\)425632_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2010/425632/IPOL-LIBE_ET(2010)425632_EN.pdf) (01.11.2024); Söz konusu bu örf ve âdet hukukundan kaynaklı yükümlülüğün temeli İHEB md. 13'te yer alan “kendi ülkesine dönme hakkı”nın doğal bir sonucudur. GKA'lar devletlerin kendi vatandaşlarını geri kabul yükümlülüğü konusunda bir kural koymamakta yalnızca uluslararası hukuktaki bu durumu metinlerine yansıtmaktadır. Söz konusu hakka BMMSHS md. 12/4'te ve İHAS 4 Numaralı Ek Protokol md. 3/2'de de yer verilmiştir. İHAS 4 Numaralı Ek Protokol metni için bkz: https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/07/20/AIHS_4.protokol.pdf (01.11.2024)

kabul yükümlülüğü bulunmayıp, vatansızlar GKA kapsamına dahil edilmişlerse anlaşmadan kaynaklı olarak geri kabul yükümlülüğü söz konusu olacaktır.³¹⁸ Bir devletin kendi vatandaşları dışındaki kişileri kabul yükümlülüğünün olmaması bu durumun egemenlik hakkından kaynaklı mahfuz bir yetki olmasından ileri gelmektedir.

Bir görüşe göre uluslararası hukukun temel ilkeleri ve düzensiz göçün önlenmesine yönelik iş birliği çerçevesinde devletlerin komşu bir devlete giriş yapan üçüncü ülke vatandaşlarını, özellikle de bu kişilerin komşu ülkeye geçişini engellemek için gerekli tedbirleri almaması halinde, geri kabulü, “iyi komşuluk” (*good neighbourliness*) ilkesi gereği bir yükümlülük olarak ortaya çıkmaktadır.³¹⁹ Ancak uluslararası hukukta bu görüşe haklılık zemini oluşturacak bir ilkenin bulunduğunu söylemek güçtür.

GKA’lar genel olarak üçüncü ülke vatandaşlarının geri kabul yükümlülüğüne dahil olmasını bazı şartların varlığına bağlamaktadır. Buna göre, üçüncü ülke vatandaşı, 1) GKA kapsamında kendisini kabul edecek olan ülke tarafından verilmiş geçerli bir vizeye sahip olup talepte bulunan devletin sınırlarına direkt olarak bu ülke üzerinden giriş yapmış olmalı, 2) kendisini kabul edecek ülke tarafından düzenlenmiş geçerli bir ikamet iznine sahip olmalı, 3) talepte bulunan devletin ülkesine, kendisini kabul edecek ülkenin topraklarında kaldıktan yahut transit geçiş yaptıktan sonra yasal olmayan bir şekilde ve direkt olarak giriş yapmış olmalıdır.

Belirtmek gerekir ki, devletlerin kendi vatandaşlarını geri kabulü için bir süre sınırı bulunmazken üçüncü ülke vatandaşlarının ve vatansızların geri kabulü bakımından GKA’larda bir süre sınırı belirlenmektedir. AB’nin üçüncü ülkelerle imzaladığı GKA’larda, üçüncü ülke vatandaşı olan yahut vatansız kişiler bakımından, bu kişilerin talepte bulunulan devletin ülkesinden ayrılışından talepte bulunan devletin söz konusu kişinin varlığından haberdar olmasına kadar geçen sürenin 5 yıldan fazla olması halinde geri kabul yükümlülüğünün sona ereceği düzenlemesi yer almaktadır. Ancak bu kapsamdaki kişiler için geri kabul şartlarının GKA’nın kesin deliller

³¹⁸ Küçük, **a.g.e.**, s. 105-106.

³¹⁹ Parlak, **a.g.e.**, s. 220.

listesindeki delillerden birisi ile kanıtlanması durumunda³²⁰ 5 yıllık süre sınırı aşılmış olsa da bu kişiler GKA kapsamında sayılacaklardır.³²¹

2.2.2.3. GKA'ların Uygulanmasına İlişkin Usuller

Bu kısımda GKA'ların tümünde ortak bir şekilde genel olarak yer verilen kanıtlar, süre sınırlamaları ve uygulama prosedürleri gibi hususlardan bahsedilecektir.

2.2.2.3.1. Kanıtlar

Standart sınır dışı işlemlerinde sınır dışı edilecek kişilerin kimliklerinin ve tabiiyetlerinin belirlenmesi için gereken belgelerin eksikliği nedeniyle yaşanan sorunlar yahut kişinin bu bilgi ve belgeleri vermekten kaçınması gibi durumlar nedeniyle işlemin uzaması hatta gerçekleştirilememesi gibi durumlarla karşılaşmaktadır. GKA'ların yapılış amaçlarından biri de bu gibi engelleri bertaraf etmek ve yaşanan bu tür sorunları prosedürlerle uğraşmaya gerek kalmaksızın hızlıca çözüme kavuşturmadır. İşte bu nedenle GKA'larda kimlik tespitinde kullanılacak kanıtlar genel olarak oldukça kapsamlı belirlenmektedir. Pasaport, geçici olanlar da dahil her türlü kimlik, vatandaşlık sertifikası, askeri hizmet kartları gibi belgeler vatandaşlığa ilişkin kesin kanıt olarak kabul olunmaktadır. Eğer bu belgeler mevcut değilse bu durumda *prima facie* yani ilk bakışta kanıt, bir diğer deyişle karine niteliğinde kanıt olan sürücü belgesi, doğum belgesi, kurumsal kimlik kartları yahut bunların fotokopisi, yazılı tanık ifadeleri, ilgili kişinin yazılı ifadesi gibi belgeler esas alınmaktadır.³²²

³²⁰ Söz konusu kesin deliller AB -Türkiye GKA'sı Ek 3'te şu şekilde sayılmıştır: “- *Talepte Bulunulan Ülke tarafından verilen vize ve/veya ikamet izni, - ilgili kişinin tahrif edilmiş bir seyahat belgesindeki veya giriş/çıkışın diğer kanıtı (örneğin: fotoğraf) dahil olmak üzere giriş/çıkış damgaları veya seyahat belgesindeki benzer tasdikler, - ilgili kişinin Talepte Bulunulan Devletin topraklarında kaldığını açıkça gösteren belgeler, sertifikalar ve her türlü fatura (örnek: otel faturaları, doktor/dışçı randevu kartları, kamu/özel kurumlara giriş kartları, araba kira sözleşmeleri, kredi kartı faturaları, vb.), - ilgili kişinin Talepte Bulunulan Devletin topraklarında bulunduğunu ve yaptığı yolculukları gösteren hava, tren, otobüs veya gemi seferlerinin üzerinde kişinin ismi geçen biletleri ve/veya yolcu listesi, - ilgili kişinin bir kargo veya seyahat acentesi hizmeti kullandığını gösterir bilgi, - ilgili kişinin sınırı geçtiğini doğrulayabilecek, özellikle, sınır yetkili personeli ve diğer tanıklar tarafından verilen ifadelerin yazılı resmi beyanı, - ilgili kişinin adli veya idari davalarda verdiği bir ifadenin resmi yazılı beyanı*”. AB – Türkiye GKA Ek 3 metni için bkz: https://www.setav.org/assets/uploads/2016/07/tu%CC%88rkiye-ab_gka.pdf (01.11.2024).

³²¹ İlke Göçmen, “Türkiye ile Avrupa Birliği Arasındaki Geri Kabul Anlaşmasının Hukuki Yönden Analizi”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, C: 13, No: 2, 2014, s. 29.

³²² A.g.e., s. 44-45.

Üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızlar açısından ise öncelikle bu kişilerin talepte bulunulan devletin ülkesine hukuka uygun olmayan şekilde giriş, bulunma veya ikametleri ispat olunmalıdır. Bunun için ilgili kişiye talepte bulunulan devlet tarafından verilmiş vize veya ikamet izni, pasaport veya seyahat belgelerindeki giriş – çıkış damgaları, kişinin talepte bulunulan ülkede kaldığını gösteren otel faturası, doktor randevu kartı, kamu veya özel kurumlara giriş kartı, kredi kartı faturası gibi her türlü belge veya fatura gibi belgeler kesin delil kabul edilir. Bu türden kanıtlar yoksa bu durumda *prima facie* niteliğinde olan kişinin yazılı beyanı, aile üyeleri yahut seyahat arkadaşları tarafından verilen bilgi teyidi ve raporlar, kişinin talep edilen devletin ülkesindeyken tutulduğu yer ve koşullara ilişkin o devletin makamlarınca düzenlenen bilgi raporları gibi kanıtlara başvurulmaktadır. Özü itibarıyla hem vatandaşlar hem de üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızlar açısından belgeli yahut kâğıda dökülmüş kanıtlar çoğu zaman ilgili kişilerin yanında olmayacağından hatta bu kişilerce bunlar ortadan kaldırılmış olabileceğinden GKA'ların sınır dışı işlemlerinde kanıt bakımından karşılaşılan sorunları elimine etmekten ziyade minimize edici etkisi olduğu vurgulanmalıdır.³²³

2.2.2.3.2. Süre Sınırlamaları

GKA'larda taraf devletlerin vatandaşları bakımından geri kabul talebi yönünden herhangi bir süre sınırına yer verilmemektedir. Üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızlar bakımından ise geri kabul talebi için genel olarak süre sınırı belirlenmektedir. Örnek olarak, Türkiye – AB GKA'sında üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızların geri kabulü için bu kişilerin talepte bulunan devletin ülkesine hukuka uygun olmayan şekilde girişin gerçekleştiği yahut hukuka uygun giriş yapılmakla birlikte orada bulunma veya ikamet için yürürlükte olan şartları artık karşılamadığı tarihten değil de söz konusu devletin bu durumdan haberdar olduğu tarihten başlamak üzere 6 aylık süre belirlenmiştir. Bunun yanında talepte bulunulan devletin talebe cevap vermesi ve geri kabul işlemini gerçekleştirmesine ilişkin de süre sınırları belirlenebilmektedir.³²⁴ Örnek olarak Türkiye – AB GKA'sında Türkiye topraklarından doğrudan AB'ye sınırdan geçiş sırasında yakalamalarda hızlandırılmış prosedür çerçevesinde 3 iş günü içinde talep ve bu talebe 5 iş günü içinde cevap verilmesi esası belirlenmiştir.³²⁵

³²³ A.g.e., s. 46-48.

³²⁴ A.g.e., s. 48-49.

³²⁵ Asar, Ögdü, a.g.e., s. 91, 93.

2.2.2.3.3. Geri Kabul Uygulaması Usulleri

GKA’larda basit usul, hızlandırılmış usul, olağanüstü usul gibi farklı usul türleri belirlenmektedir. Örnek olarak Türkiye – Suriye GKA’sında basit usul ve olağanüstü usul ayırımına yer verilmiştir. Basit usulde taraf devlet sınır bölgelerinde yakalanan kişiler için sözlü olarak ya da telefon veya faks yoluyla talep edilen devlete ilgili kişilerin yakalandığı bildirilerek geri kabul edilmeleri talebinde bulunulmakta³²⁶, talepte bulunulan devletin ise bu talebi müteakip en geç 1 hafta içinde ilgili kişiyi geri kabul etmesi gerekmektedir.³²⁷ Basit usulde geri kabul sınır kapılarındaki yetkililerce sınırda gerçekleştirilmektedir.³²⁸ Basit usul için ön görülmüş olan şartların bulunmaması halinde geri kabul talebi anlaşmanın 2. Ekine uygun şekilde olağanüstü usul yoluyla yapılmakta, geri kabule ilişkin karar gecikmeden ve her halde en geç 15 gün içinde verilerek geri kabul işlemi belirlenen sınır kapılarında, havaalanlarında veya limanlarda yapılmaktadır.³²⁹ Türkiye – Romanya GKA’sında ise basit usul ve normal usul şeklinde bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Açıkça hukuka uygun olmayan şekilde ülkeye giriş yaptığı belirlenen ve ayrıca detaylı bir araştırma yapılması gerekmeyen, yani bilgi ve belgelerin kesin kanıta dayandığı durumlardaki kişiler basit usulle geri gönderilecektir.³³⁰ Tabiiyetleri yahut ülkeye girişlerine ilişkin bilgiler kesin kanıtlara dayanmayan kişiler ise normal usulle geri gönderilecektir.³³¹ Basit usul daha hızlı ve zahmetsiz olması ve daha az prosedür gerektirmesi hasebiyle çok daha hızlı sonuç vermektedir.

2.2.2.3.4. Hatalı Geri Kabul

GKA uygulamalarında kimi durumlarda hatalı geri kabul işlemleri gerçekleştirilebilmektedir. Hem üçüncü ülke vatandaşları hem de vatansızlar bakımından geri kabul işleminin GKA’da belirlenen şartlara uygun olmadığı

³²⁶ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Yasadışı Göçmenlerin Geri Kabulüne Dair Anlaşma, md. 5/1/A/a.

³²⁷ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Yasadışı Göçmenlerin Geri Kabulüne Dair Anlaşma, md. 5/1/A/b.

³²⁸ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Yasadışı Göçmenlerin Geri Kabulüne Dair Anlaşma, md. 5/1/A/c.

³²⁹ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Yasadışı Göçmenlerin Geri Kabulüne Dair Anlaşma, md. 5/1/B.

³³⁰ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya Hükümeti Arasında Kendi Vatandaşlarının ve Ülkelerinde Yasadışı Konumda Bulunan Yabancıların Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma, md. 8/2.

³³¹ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya Hükümeti Arasında Kendi Vatandaşlarının ve Ülkelerinde Yasadışı Konumda Bulunan Yabancıların Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma, md. 8/3.

sonradan anlaşılması durumunda gönderen devlet gecikmeksizin kişinin geri gönderilmesini talep etmelidir.³³² Bu işlem için GKA'larda bir süre sınırı belirlenmektedir. Örnek olarak Türkiye'nin taraf olduğu GKA'larda bu süre 3 ay olarak belirlenmiştir.

2.2.2.4. Transit Geçiş

Transit geçiş, geri gönderilecek üçüncü ülke vatandaşı yahut vatansız kişinin transit geçiş ülkesi kullanılarak menşe ülkesine veya üçüncü bir ülkeye gönderilmesi durumunu ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle transit geçişte geri gönderilecek kişi transit geçiş ülkesinde kalmayacak, başka bir ülkeye gönderilecektir. Transit geçiş tanımı itibarıyla yalnızca üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızlar bakımından uygulama alanı bulacaktır. Transit geçiş yalnızca, üçüncü ülke vatandaşı yahut vatansız kişinin menşe ülkesine yahut ikamet ülkesine doğrudan gönderiminin mümkün olmadığı durumlarda söz konusu olacaktır.³³³ Doğrudan gönderimin mümkün olmaması, transit geçişi talep eden ülkeden kişinin hava yoluyla gönderileceği ülkeye doğrudan sefer olmaması yahut kara veya deniz yoluyla talep eden devletten üçüncü ülkeye doğrudan gidiş imkânı olmaması gibi durumlarda ortaya çıkmaktadır.³³⁴

GKA'larda, transit geçiş ülkesi, eğer varsa takip eden diğer transit geçiş ülkelerindeki seyahatleri de kapsayacak şekilde nihai varış ülkesine geri kabul bakımından güvence sağlanmış olması şartıyla transit geçişe izin vermektedir. Diğer yandan, kişinin hedef veya transit ülkede geri göndermeme ilkesine aykırılık teşkil edecek şekilde bir riskle karşı karşıya kalması ihtimalinin varlığı halinde yahut hedef veya transit geçiş ülkesinin güvenli bir ülke olmaması durumunda transit geçişin reddi mümkün olmaktadır. Bununla birlikte, baştan var olsaydı bu iznin verilmesine engel olacak şartların sonradan ortaya çıkması veya bunlardan sonradan haberdar olunması hallerinde transit geçiş izni geri alınabilecek ve gönderilen kişi gecikmeksizin geri alınacaktır.³³⁵

³³² A.g.e., s. 214.

³³³ A.g.e., s. 99-100; Göçmen, a.g.e., s. 54.

³³⁴ Ekşi, a.g.e., s. 94; Asar, Ögdü, a.g.e., s. 103.

³³⁵ Göçmen, a.g.e., s. 56-57; Asar, Ögdü, a.g.e., s. 103.

Belirtmeye gerek yoktur ki, transit geçişin gerçekleşebilmesi, üçüncü ülke vatandaşı yahut vatansız kişilerin nihai olarak gönderilecekleri ülke tarafından kabul edilmelerine bağlıdır. Transit geçiş talebinde bulunan devletin bu talebini, transit geçiş ülkesinin yetkili makamlarına transit geçişe dair tüm detayları içerecek şekilde yazılı olarak iletmesi gerekmektedir.

2.2.2.5. GKA’larda Yer Verilen Saklı Hükümler

GKA’lar bulundukları ülkeye yasal olmayan yollarla giriş yapan yahut yasal yollarla giriş yapmış olmakla birlikte orada yasal olarak bulunma veya kalma hakkını sonradan kaybeden kişilerin menşe ülkelerine yahut geldikleri ülkeye gönderilmeleri amacıyla yapılan anlaşmalar olmaları nedeniyle başta seyahat ve yerleşme özgürlüğü olmak üzere temel hak ve özgürlükleri yakından etkileyen metinlerdir. Bununla birlikte, GKA’lar bahsi geçen kişilerin hiçbir istisna olmadan her durum ve şartta gönderilmelerinin aracı olarak kullanılabilecek anlaşmalar değildir. Zira GKA’ların tatbikinde uluslararası hukuktan ve anlaşmalardan kaynaklanan haklara riayet edilmek durumundadır. Günümüzde akdedilen GKA’larda standart bir uygulama haline gelen saklı kalan hükümlere ilişkin klozlarla (*non-affected clause*) GKA’ların uluslararası hukuktan kaynaklanan haklara, yükümlülüklerle ve sorumluluklara herhangi bir hanel getirmeyeceği ve bu anlaşmalarda temel insan hakları ve uluslararası standartlara saygı gösterileceği açıkça ifade olunmaktadır.³³⁶ Öyle ki artık akdedilen GKA’ların giriş kısımlarında ve saklı kalan hükümlere ilişkin klozlarında 1951 Cenevre Sözleşmesi, 1967 Protokolü ve İHAS gibi saklı tutulan bu anlaşmalara isimleriyle yer verilmektedir.³³⁷ Belirtmek gerekir ki İHAS ve ek protokollerinde sığınma hakkına yer verilmemiş olmakla birlikte İHAM, İHAS’ın yaşam hakkı, işkence yasağı gibi bazı maddelerinin içeriğinin ülkeden çıkarılmaya sınırlama getirdiğinden hareketle geri göndermeme ilkesinin sözleşmede içkin olduğunu ifade etmektedir.³³⁸

GKA’ların saklı kalan hükümlere ilişkin klozlarında aynı zamanda, mutabakat zabıtları, sınırlarda görevli yetkililer yahut diplomatik personeller arasındaki resmi

³³⁶ European Parliament, **Briefing April 2015**, EU: European Parliamentary Research Service, 2015, s. 3. bkz: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/554212/EPRS_BRI\(2015\)554212_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/554212/EPRS_BRI(2015)554212_EN.pdf) (01.11.2024).

³³⁷ Ekşi, **a.g.e.**, s. 103.

³³⁸ **A.g.e.**, s. 104.

olmayan iş birliği veya mektup teatileri gibi GKA'nın dışında başkaca resmi ya da resmi olmayan araçlar kullanılarak yapılacak geri göndermelerin de engellenmeyeceğine ilişkin hükümlere de yer verilebilmektedir. Ancak bu türden araçlar GKA'ların sağladığı güvenceleri sağlamaması, şeffaf ve kamu denetimine açık olmaması gibi nedenlerle uluslararası hukuktan kaynaklı temel hakların ve özellikle de temel insan haklarının ihlaline zemin oluşturma potansiyeli taşımaktadır ve bu yönde haklı eleştirilere hedef olmaktadır. Dolayısıyla geri gönderme işlemi sırasında temel hakların ihlalini usulen önleyici bir işlev görmeleri nedeniyle geri gönderme işlemlerinde GKA'ların tercih edilmesi çok daha isabetli bir uygulama olacaktır.³³⁹ Geri gönderme işlemleri sırasında temel hakların ihlal edilip edilmediğinin denetimi GKA'larda yer verilen ve taraf devletlerin yetkililerinden oluşan geri kabul komiteleri aracılığıyla yapılmaktadır. Böylelikle bu tür durumlarda anlaşmanın askıya alınması yahut sonlandırılması imkânı doğmaktadır.

İfade etmek gerekir ki, saklı kalan hükümler bakımından yapılacak değerlendirme geri kabul işleminin yerine getirilişi bakımından değil, geri kabul işlemi çerçevesinde gönderilecek kişinin söz konusu ülkede hukuka uygun bir şekilde bulunup bulunmadığının tespiti ve hukuka aykırı olarak bulunuyorsa gönderme işleminin nasıl yerine getirileceği bakımından ve bu aşamalarda önem arz edecektir. Şöyle ki, hukuka aykırı bulunmanın tespiti ve bu tespit neticesinde gönderme kararının alınması iç hukuk çerçevesinde cereyan ettiğinden saklı kalan hükümlerde atıf yapılan maddi ve usuli teminatlar zaten iç hukuk gereği göz önünde bulundurulmak durumunda olacaktır ve söz konusu teminatlara GKA'da hiçbir şekilde yer verilmemiş olsa dahi bu teminatlar GKA çerçevesinde gönderme işlemine etki etmiş olacaklardır. Dolayısıyla GKA kapsamında uygulanacak bir gönderme işlemi zaten her durumda saklı kalan hükümlere riayet edilerek icra edilmiş olacaktır. Bu sebeplerden, saklı kalan hükümlerde yahut giriş kısmında teminat getiren uluslararası hukuk ilkelerine ve kaynaklara yer verilmesinin amacının söz konusu ilkelerin ve kaynakların haiz olduğu ehemmiyeti vurgulama niyeti olduğu söylenebilecektir.³⁴⁰

³³⁹ Göçmen, **a.g.e.**, s. 64-65.

³⁴⁰ **A.g.e.**, s. 65.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: GERİ GÖNDERMEME İLKESİ AÇISINDAN TÜRKİYE’NİN GERİ KABUL ANLAŞMALARI

Türkiye’nin 2024 yılı itibarıyla tarafı olduğu on altı adet GKA bulunmaktadır. Bu anlaşmalardan Kırgızistan ve Nijerya ile akdedilmiş olan iki tanesi yalnızca taraf ülke vatandaşlarının geri kabulüne ilişkin iken, geri kalan on dördü ise hem taraf ülke vatandaşlarının hem de üçüncü ülke vatandaşlarının ve vatansızların geri kabulünü düzenleyen anlaşmalardır. Her ne kadar Türkiye kamuoyu GKA kavramıyla gerek akdedilmesi öncesinde gerekse sonrasında çokça tartışılmış olan ve oldukça uzun süren bir müzakere sürecinin ardından 16 Aralık 2013 tarihinde Ankara’da imzalanmış olan Türkiye – AB GKA’sı ile tanışmış olsa da bu anlaşma Türkiye’nin akdetmiş olduğu ilk GKA değildir. 20 Ocak 2000 tarihinde Türkiye ile Yunanistan arasında Ankara’da imzalanmış olan “Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Arasında Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı ile Yunanistan Cumhuriyeti Kamu Düzeni Bakanlığı Suç ile, Özellikle Terörizm, Örgütlü Suçlar, Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı ve Yasadışı Göç ile Mücadelede İşbirliği Anlaşması”nın³⁴¹ 8. maddesinin uygulanmasına ilişkin iki ülke arasında Atina’da imzalanan ve uluslararası anlaşma statüsünde olan 8 Kasım 2001 tarihli Türkiye – Yunanistan Geri Kabul Protokolü, Türkiye’nin tarafı olduğu ilk GKA olarak nitelendirilebilir. Türkiye, bu protokolün yapılışını izleyen yıllarda imza edilme tarihlerine göre sırasıyla Suriye, Kırgızistan, Romanya, Ukrayna, Pakistan, Rusya, Nijerya, Bosna-Hersek, Yemen, Moldova, Belarus, AB, Karadağ, Kosova ve Norveç ile GKA’lar akdetmiştir. Çalışmanın bu bölümünde, imzalanma sırasına göre her bir GKA’nın geri göndermeme ilkesi bakımından değerlendirmesi yapılacaktır. Kosova ve Norveç ile olan GKA’lar ise

³⁴¹ Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Arasında Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı ile Yunanistan Cumhuriyeti Kamu Düzeni Bakanlığı Suç ile, Özellikle Terörizm, Örgütlü Suçlar, Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı ve Yasadışı Göç ile Mücadelede İşbirliği Anlaşması’nın metni için bkz: https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc085/kanuntbmmc085/kanuntbmmc08504654.pdf (01.11.2024).

anlaşmaların onaylanmasına ilişkin kanun teklifleri halen TBMM’de komisyon onayı bekliyor olduğundan inceleme dışı bırakılmışlardır.

3.1. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Suç ile, Özellikle Terörizm, Örgütlü Suçlar, Yasadışı Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı ve Yasadışı Göç ile Mücadele Anlaşmasının 8. Maddesinin Uygulanmasına Dair Protokol

3.1.1. Genel Olarak

Türkiye ile Yunanistan arasında 20 Ocak 2000 tarihinde Ankara’da imzalanmış olan “Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Arasında Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı ile Yunanistan Cumhuriyeti Kamu Düzeni Bakanlığı Suç ile, Özellikle Terörizm, Örgütlü Suçlar, Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı ve Yasadışı Göç ile Mücadelede İşbirliği Anlaşması”nın 8. maddesinde, iki ülke arasında yasadışı göçle mücadele amacıyla bir GKA imzalanana kadar geçerli olmak üzere, taraflardan birinin ülkesinden gelerek diğer tarafın ülkesine yasa dışı sınır geçişi yapmış yahut yapacak hem kendi vatandaşlarının hem de üçüncü ülke vatandaşlarının geri kabul yükümlülüğü olacağı ve en kısa sürede geri kabulün esas ve usullerini düzenleyen bir protokol yapılacağı düzenlenmiştir.³⁴²

Söz konusu protokol “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Suç ile, Özellikle Terörizm, Örgütlü Suçlar, Yasadışı Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı ve Yasadışı Göç ile Mücadele Anlaşmasının 8. Maddesinin Uygulanmasına Dair Protokol”³⁴³ adıyla 8 Kasım 2001 tarihinde imzalanarak uluslararası anlaşma statüsünde hayata geçirilmiştir. Protokol kapsamında, taraf ülkelerden birine girişe yahut orada ikamete veya kalmaya ilişkin yasal şartları karşılamayan yahut başlangıçta karşılamakla birlikte artık karşılamayan

³⁴² Anlaşma, md. 8: “Taraflar yasadışı göçle mücadelede iş birliği yapacaklardır. Geri Kabul Anlaşması sonuçlandırılıncaya kadar, Taraflar diğer tarafın vatandaşlarının yanı sıra, Taraflardan birinin topraklarından gelerek diğer tarafın sınırlarını yasadışı olarak geçmiş veya geçecek üçüncü ülke vatandaşlarını da geri kabul edeceklerdir. Yukarıdaki hükümlerin uygulanması için, Taraflar, mümkün olan en kısa zamanda, söz konusu kişilerin geri kabulüne ilişkin ilke ve yöntemleri bir belge ile saptayacaklardır. (...)”

³⁴³ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Suç ile, Özellikle Terörizm, Örgütlü Suçlar, Yasadışı Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı ve Yasadışı Göç ile Mücadele Anlaşmasının 8. Maddesinin Uygulanmasına Dair Protokol’ün metni için bkz: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/04/20020424.htm#2> (01.11.2024).

kendi vatandaşlarının ve üçüncü ülke vatandaşlarının geri kabul işlemlerine ilişkin prosedürler ve bunların teknik ayrıntıları düzenlenmiştir.³⁴⁴ Protokol içeriğinde vatansızlara ilişkin herhangi bir hükme yer verilmemiştir. Bu durum muvacehesinde vatansızlara ilişkin işlemlerde üçüncü ülke vatandaşlarına ilişkin işlemlerde uygulanan prosedürlerin kıyasen uygulanması yerinde olacaktır.

Belirtmek gerekir ki, bu protokolün, kendisine kaynaklık eden anlaşmanın 8. maddesinde taraflar arasında bir GKA akdedilinceye kadar geçerli olacak şekilde düzenleneceği ifade olunmuş olsa da sonrasında her iki ülkenin de Türkiye – AB GKA’sının tarafı olması nedeniyle ayrıca bir GKA imzalanması ihtiyacı ortadan kalkmıştır.

Ayrıca Türkiye – AB GKA’sının³⁴⁵ üye devletlerin ikili GKA’larına ilişkin 21. maddesinde, üye devletlerin Türkiye ile olan diğer ikili GKA’larının hükümleri ile çatışma durumunda Türkiye – AB GKA’sının hükümlerinin geçerli olacağı hüküm altına alınmıştır. Dolayısıyla Türkiye – AB GKA’sı tam olarak uygulamaya girmiş olduğu için fiilen Türkiye – Yunanistan protokolünün yerini almış olduğu söylenebilir.

3.1.2. Protokol’ün Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi

Protokol’ün giriş kısmının ikinci paragrafında yer verilen “*Uluslararası sözleşmeler ve anlaşmalar ile yürürlükteki kanunlar ve kararlar tarafından ön görülen hak ve teminatlara saygı çerçevesinde*” ifadeleriyle Protokol’ün, her iki ülkenin tarafı oldukları diğer uluslararası anlaşmalardan ve iç hukuktaki bu alana ilişkin düzenlemelerden kaynaklı hak ve yükümlülöklere hâlel getirmeyeceği ifade olunmuş, 11. maddesinde ise Protokol’ün tarafları bağlayan diğer uluslararası anlaşmalardan doğan hak ve yükümlölükleri etkilemeyeceği açık bir şekilde ifade olunmuştur. Bu çerçevede hem Türkiye’nin hem de Yunanistan’ın 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne ve 1967 Protokolü’ne taraf oldukları, Türk iç hukuku bakımından YUKK kapsamında geri göndermeme ilkesine açıkça yer verildiği ve Yunanistan’ın AB üyesi olması nedeniyle İHAM’ın geri göndermeme ilkesinin İHAS’ta içkin olduğu yönündeki görüşüyle bağlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda Protokol’de geri göndermeme

³⁴⁴ bkz: Protokol’ün dibacesi, para. 2.

³⁴⁵ bkz: aşı. 3.14.

ilkesi açıkça zikredilmemiş olsa dahi mezkur nedenlerle Protokol uygulamasında ilkenin dikkate alınmasının gerektiği söylenebilecektir. Ancak Yunanistan ve Bulgaristan gibi AB'nin kara sınırını ve İspanya, İtalya gibi deniz sınırını oluşturan ülkelerin coğrafi konumları nedeniyle diğer Birlik ülkelerine kıyasla asıl sığınmacı yüküne doğrudan maruz kalmaları, AB kararları ve açıklamalarında bu yükün Birlik ülkeleri arasında dengeli dağılımını sağlamaya yönelik uygulamaları teşvik edici söylemler kullanılmasına rağmen bu durumun fiiliyata yansımaması gibi nedenlerle Yunanistan'ın özellikle sınırda yakalanan kişiler bakımından aralarında gerçekten sığınma ihtiyacı olanlar olup olmadığını tespiti yönelik gerekli incelemeyi yapmaksızın tümünü düzensiz göçmen kategorisinde değerlendirerek GKA kapsamına dahil etmeye çalışması sığınmacılar bakımından geri göndermeme ilkesinin ihlal edilmesi sonucunu doğurabilmektedir.

3.2. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Yasadışı Göçmenlerin Geri Kabulüne Dair Anlaşma

3.2.1. Genel Olarak

Türkiye'nin uluslararası göç yolları üzerinde bulunan hem hedef hem de transit göç ülkesi olduğu ve GKA'ların birincil hedefinin düzensiz göçle mücadele olduğu gerçekleri göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu bu transit göçün hedefi olan ülkelere biri olan Yunanistan ile GKA akdedilmiş olmasının yanında, Türkiye'nin en uzun kara sınırına sahip olduğu komşusu olan ve Türkiye'ye yönelen düzensiz göç bakımından hem kaynak hem transit göç ülkesi olan Suriye ile de GKA akdedilmiş olması bahsi geçen bu uluslararası düzensiz göç akışının kontrolü bakımından önem arz etmektedir. Zira Yunanistan ile yapılmış olan GKA uyarınca Türkiye'den Yunanistan'a geçiş yapmış olan üçüncü ülke vatandaşı düzensiz göçmenlerin büyük kısmı Türkiye – Suriye GKA'sının akdedildiği dönemde Suriye üzerinden Türkiye'ye giriş yapmaktaydı. Bu nedenle hedef ülke olan Yunanistan'ın Türkiye ile arasındaki GKA çerçevesinde Türkiye'ye gönderdiği bu kişilerin ülkeye giriş kaynağı olan Suriye'ye gönderilmesi uygulaması GKA ile hedeflenen amacın gerçekleşmesi anlamına gelmektedir.³⁴⁶

³⁴⁶ Aydoğan Asar, İbrahim Murat Ögdü, “Yabancılar Hukukunda Geri Kabul: Türkiye'nin Geri Kabul Anlaşmaları ve Açıklamalı Uygulama İlkeleri”, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 139-140.

10 Eylül 2011 tarihinde imzalanmış olan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Yasadışı Göçmenlerin Geri Kabulüne Dair Anlaşma³⁴⁷ 17.06.2003 tarih ve 4901 sayılı Kanunla uygun bulunmuş ve 19.03.2007 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla da onaylanmıştır. Türkiye – Yunanistan GKA'sına benzer şekilde yalnızca kendi vatandaşlarının³⁴⁸ ve üçüncü ülke vatandaşlarının³⁴⁹ geri kabulüne ilişkin düzenleme içeren anlaşmada vatansızlara ilişkin herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Bunun yanında anlaşmada üçüncü ülke vatandaşlarının transit geçişleri de düzenlenmiştir.³⁵⁰

Belirtmek gerekir ki, Suriye'de iç savaşın başladığı tarihe kadar işlevini yerine getiren bu GKA, savaşın başlaması sonrası Suriye'den kitlesel akın şeklinde sığınmacı akışının başlamasını müteakip akamete uğramıştır ve söz konusu kitlesel akın çerçevesinde Türkiye'ye gelen Suriyeliler geçici koruma kapsamına alındığından GKA'ya konu olan düzensiz göçmen hareketliliğinden söz etmek bu tarih itibarıyla mümkün olmadığından anlaşmanın fiili olarak işlevsiz bir halde olduğunu ifade etmek gerekir. Bununla birlikte durma noktasındaki Türkiye – Suriye ikili ilişkilerinde 2024 yılı itibarıyla yeniden başlayan görüşmelerle bir canlanma gözlemlenmektedir. Bu durum neticesinde ilerleyen zamanda GKA'nın yeniden işlevine kavuşması ihtimal dahilindedir.

3.2.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi

Türkiye – Suriye GKA'sının ne giriş kısmında ne de anlaşma maddelerinde açık veya örtülü bir şekilde geri göndermeme ilkesine bir atıf mevcuttur. Her ne kadar Suriye 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne taraf olmasa da Türkiye Sözleşme'nin tarafı olduğundan ve Sözleşme'de geri göndermeme ilkesi açık bir şekilde yer aldığından ve ayrıca iç hukukunda YUKK'da söz konusu ilkeye yer verildiğinden Türkiye bu ilkeyle bağlı durumdadır. Bununla birlikte çalışmanın önceki bölümünde ifade olunduğu üzere³⁵¹ anlaşma metninde uluslararası anlaşmalara ve uluslararası hukukun ilkelerine

³⁴⁷ Anlaşma metni için bkz: https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc087/kanuntbmmc087/kanuntbmmc08704901.pdf (01.11.2024).

³⁴⁸ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Yasadışı Göçmenlerin Geri Kabulüne Dair Anlaşma, md. 1, 2.

³⁴⁹ GKA, md. 3, 4.

³⁵⁰ GKA, md. 7.

³⁵¹ bkz: yuk. 2.2.2.5.

açık ya da örtülü bir atıf yahut yer verme söz konusu olmasa dahi ifade olunan nedenlerle tarafların geri göndermeme ilkesi ile bağlı olduğu yönünde bir yorum yapılabilecektir. Ancak taraflar bu durumu anlaşmada açıkça belirterek ilkenin önemini ve anlaşmanın uygulanması bağlamında ilkeye bağlılıklarını vurgulamış olsalardı, bu durumda anlaşmanın uygulanmasında ilkenin dikkate alınacağı hususunda herhangi bir şüphe oluşmayacaktı. Diğer yandan geri göndermeme ilkesinin günümüzde hem örf ve âdet hukuku kuralı olması hem de *jus cogens* niteliğini haiz olması nedeniyle³⁵² her iki ülkenin de anlaşmanın uygulanmasında bu ilkeye riayet etme yükümlülüğüyle bağlı olacağı genel bir kural olarak ifade edilebilir.

3.3. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kendi Vatandaşlarının Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma

3.3.1. Genel Olarak

Türkiye – Kırgızistan GKA’sı³⁵³ Türkiye’nin taraf olduğu diğer GKA’lardan farklı olarak yalnızca tarafların kendi vatandaşlarının geri kabulüne ilişkin iki GKA’dan biri olup 6 Mayıs 2003 tarihinde Ankara’da imzalanmış, 12.02.2004 tarih ve 5097 sayılı Kanunla uygun bulunmuş ve 13. maddesinin a bendinde belirtilen şekilde yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın giriş kısmında yasa dışı göçle mücadele çerçevesinde tarafların birbirlerinin ülkesinde ikamet izni olmadan düzensiz göçmen statüsünde bulunan vatandaşlarını geri kabul amacıyla bu anlaşmayı akdettikleri belirtilmiştir. Anlaşma bağlamında ikamet izni kavramından ne anlaşılması gerektiği ise anlaşmanın 1. maddesinde izah olunmuştur. Şöyle ki, söz konusu maddede ikamet izni “*bir âkit tarafın ülkesine tekrar girme ve ikamet hakkı tanıyan ve bu âkit tarafın yetkili birimleri tarafından verilen her türlü izin*” olarak tanımlanmış ve sığınma hakkı talebiyle yapılan başvurunun yargısal incelemesi, sınır dışı prosedürü yahut ikamet hakkı için yapılan başkaca bir müracaata istinaden verilen geçici iznin ikamet izni sayılmayacağı belirtilmiştir.³⁵⁴ Belirtmek gerekir ki sığınma talebi başvurusunun

³⁵² bkz: yuk. 2.1.1.

³⁵³ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kendi Vatandaşlarının Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma metni için bkz: https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc088/kanuntbmmc088/kanuntbmmc08805097.pdf (01.11.2024).

³⁵⁴ GKA, md. 1: “*İşbu Anlaşmada: (...) İkamet İzni- Bir Âkit Tarafın ülkesine tekrar girme ve ikamet hakkını tanıyan ve bu Âkit Tarafın yetkili birimleri tarafından verilen her türlü izindir: Sığınma hakkı talebiyle yapılan müracaatın incelenmesine ilişkin mahkeme süreci, sınır dışı prosedürü veya ikamet*

yargısal incelemesi süresince verilen geçici iznin ikamet izni sayılmaması uluslararası mülteci hukukunun temel ilkelerine aykırılık teşkil etmektedir. Zira uluslararası korumadan yararlanmak amacıyla yapılan sığınma başvuruları uluslararası mülteci hukukunun kurallarına tabi olup bu bağlamda bu kişilerin GKA kapsamına sokulması bu ilke ve kuralların ihlali anlamına gelecektir.

3.3.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi

Türkiye – Kırgızistan GKA’sının 10. maddesinin 1. fıkrasında anlaşma hükümlerinin, imzacı devletlerin tarafı oldukları diğer uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan hak ve yükümlülüklerine hâlel getirmeyeceği ifade olunmuştur. Bu durumda her iki ülkenin de tarafı olduğu 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin 33. maddesinde düzenlenmiş bulunan geri göndermeme ilkesiyle bağlı olmaları nedeniyle bu kapsamdaki kişileri GKA çerçevesinde geri göndermemeyi taahhüt ettikleri ve anlaşmanın uygulamasının bu çerçevede olacağı, aksi yönde bir uygulamanın tarafların uluslararası anlaşmalardan kaynaklı yükümlülüklerinin ihlali sonucunu doğuracağı söylenebilecektir. Bununla birlikte 10. maddenin 2. fıkrasında ise anlaşmanın, taraf devletlerin kendi aralarındaki yahut üçüncü bir ülkeyle aralarındaki bir başka anlaşma çerçevesinde yapılan sınır dışı, transit sınır dışı veya mahkumların iadesi işlemlerini etkilemeyeceği ve bunları engellemeyeceği de ifade olunmuştur.

3.4. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya Hükümeti Arasında Kendi Vatandaşlarının ve Ülkelerinde Yasadışı Konumda Bulunan Yabancıların Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma

3.4.1. Genel Olarak

19 Ocak 2004 tarihinde Bükreş’te akdedilmiş olan Türkiye – Romanya GKA’sı³⁵⁵ ile âkit tarafların ülkelerine giriş ve ülkede bulunmaya ilişkin yürürlükteki mevzuatlarının belirlediği yasal şartları yerine getirmeyen kendi vatandaşları ile

hakkı için yapılan diğer belirli bir müracaat sebebiyle kişiye verilen geçici izin" ikamet izni" olarak değerlendirilemez.”

³⁵⁵ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya Hükümeti Arasında Kendi Vatandaşlarının ve Ülkelerinde Yasadışı Konumda Bulunan Yabancıların Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma metni için bkz: https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc089/kanuntbmmc089/kanuntbmmc08905249.pdf (01.11.2024).

yabancıların geri kabulü hususları düzenlenmektedir. Anlaşmada üçüncü ülke vatandaşı ve vatansız kavramları yabancı kelimesi ile karşılanmıştır.³⁵⁶

Türkiye ile Romanya arasında kara sınırı bulunmasa da Karadeniz'den deniz yoluyla düzensiz göçmen geçişi söz konusu olmaktadır. Tarafların kendi vatandaşlarının ve üçüncü ülke vatandaşları ile vatansızların geri kabulünden başka üçüncü ülke vatandaşlarının ve vatansızların transit geçişlerine de anlaşma kapsamında yer verilmiştir. Transit geçiş yalnızca söz konusu kişilerin hava yoluyla gönderileceği ülkeye doğrudan sefer olmaması yahut kara veya deniz yoluyla talep eden devletten üçüncü ülkeye doğrudan gidiş imkânı olmaması durumlarında söz konusu olacaktır.³⁵⁷

3.4.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi

Anlaşmanın giriş kısmında GKA'nın tatbikinde âkit tarafların taraf oldukları uluslararası anlaşmaların ve sözleşmelerin dikkate alınacağı ifade olunmaktadır. Buradan hareketle her iki taraf devlet de 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin tarafı olduğundan GKA'nın uygulanması hususunda geri göndermeme ilkesine riayet etmeyi dolaylı olarak da olsa taahhüt ettikleri ifade olunabilir.

Anlaşmanın transit geçiş usulünü düzenleyen 9. maddesinin 5. fıkrasında *“Transit geçiş talebine konu olan şahsın, gideceği Devlette, ırk, renk, din, uyrukluk, belirli sosyal gruba aidiyet veya siyasi düşüncelerinden ötürü ölüm cezasına çarptırılması; işkenceye, kötü muameleye, insanlık dışı veya aşağılayıcı davranış veya cezai müeyyideye maruz kalma riskiyle karşılaşabileceği yolunda sarih belirtiler olması (...) halinde talep edilen Devlet söz konusu talebi reddetme hakkını saklı tutar.”* denilmek suretiyle doğrudan ve açık olarak geri göndermeme ilkesine yer verilmiştir. Bu durum tarafların anlaşmanın tatbikinde transit geçiş usulü bakımından geri göndermeme ilkesine riayet etme hususunda niyetlerini ve kararlılıklarını tartışmaya yer bırakmayacak şekilde ortaya koymaktadır. Fakat aynı hassasiyetin transit geçiş dışındaki geri kabuller açısından gösterilmeyerek bunlar açısından geri göndermeme ilkesinin zikredilmemiş olması anlaşmanın geri göndermeme ilkesine ilişkin tutumu

³⁵⁶ GKA, md. 1/a.

³⁵⁷ GKA, md. 9/3.

bakımından mazur görülmesi mümkün olmayan bir eksikliktir. Zira geri göndermeme ilkesi dikkate alınmadan yapılacak geri kabul işlemleri sonucunda telafisi mümkün olmayan çok ciddi zararların ortaya çıkması söz konusu olabilecektir.

Bu düzenlemelere ek olarak anlaşmanın 16. maddesinin 1. fıkrasında GKA'nın, âkit tarafları bağlayan diğer uluslararası anlaşmalardan doğan haklarını ve yükümlülüklerini etkilemeyeceği ifade edilerek saklı kalan hükümler klotuna yer verilmiştir. Söz konusu maddenin 2. fıkrasında ise GKA'nın tarafların kendi aralarında yahut üçüncü bir ülke ile akdettikleri anlaşmalar çerçevesinde yerine getirilen hükümlülerin iadesine, geçişine veya transferine ilişkin işlemleri etkilemeyeceği de hüküm altına alınmıştır.

Tüm bu bilgiler dikkate alındığında Türkiye - Romanya GKA'sının geri göndermeme ilkesine tam riayet eden bir geri kabul anlaşması olduğu rahatlıkla söylenebilecektir.

3.5. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Ukrayna Bakanlar Kurulu Arasında Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma

3.5.1. Genel Olarak

7 Haziran 2005 tarihinde Ankara'da imzalanan ve 24.06.2008 tarih ve 5778 sayılı Kanunla uygun bulunarak anlaşmanın 18. maddesinin 1. fıkrasında belirtilen şekilde yürürlüğe giren Türkiye – Ukrayna GKA'sı³⁵⁸ talep eden taraf devletin ülkesinde kalma koşullarını taşımayan yahut artık taşımayan kendi vatandaşlarının ve talep eden taraf devletin ülkesine giriş için gerekli yasal koşulları yerine getirmediği halde bir taraf devletin ülkesinden diğer taraf devletin ülkesine giriş yapan üçüncü ülke vatandaşı ve vatansız kişilerin geri kabulü ve üçüncü ülke vatandaşı ve yabancıların transit geçişi hususlarını düzenlemektedir. Anlaşmada üçüncü ülke vatandaşları için yabancı tabiri kullanılmaktadır.³⁵⁹

³⁵⁸ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Ukrayna Bakanlar Kurulu Arasında Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma metni için bkz: https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc092/kanuntbmmc092/kanuntbmmc09205778.pdf (01.11.2024).

³⁵⁹ GKA, md. 1.

Türkiye-Ukrayna GKA'sı ile asıl amaçlananın taraf devletlerin ülkesine yasal yollarla giriş yapmakla birlikte sonradan bu ülkede kalışları yahut bulunuşları vizelerinin yahut ikamet izinlerinin sona ermesi nedeniyle yasa dışı hale gelen veya çalışma izni olmamasına yahut varsa da sonradan sona ermesine rağmen taraf devletlerin ülkelerinde çalışan çok sayıda düzensiz göçmenle mücadele olduğu söylenebilir. Zira iki ülke arasında kara sınırı olmaması nedeniyle aralarında doğrudan bir düzensiz göçmen akışı söz konusu değildir.³⁶⁰

3.5.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi

Anlaşmanın giriş kısmında GKA'nın taraf devletlerin bağlı bulundukları uluslararası anlaşmalar ve sözleşmeler hatırd tutularak tatbik edileceği belirtilmektedir. Buradan hareketle, her iki devletin de imzalayıcısı oldukları 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne ilişkin taahhütlerine atıfta bulundukları ve Sözleşme'nin 33. maddesinde yer verilen geri göndermeme ilkesinin bu çerçevede GKA'nın tatbiki açısından uygulama alanı bulacağı söylenebilir. Daha da önemlisi, transit geçiş usulüne ilişkin 10. maddenin 4. fıkrasında transit geçişi için izin talep edilen kişinin varış ülkesinde ölüm cezasına, işkenceye, insanlık dışı, kötü yahut aşağılayıcı muameleye maruz kalma veya cezalandırılma riski bulunması halinde transit geçiş izninin reddedilebileceği düzenlenmiştir.

Bu ifadeler transit geçiş usulü bakımından geri göndermeme ilkesine hem Sözleşme hem de YUKK çerçevesinde açık şekilde bir referans niteliğindedir. Ancak taraf ülke vatandaşlarının geri kabulleri ile üçüncü ülke vatandaşlarının ve vatansızların transit geçiş dışındaki geri kabulleri bakımından bu referansın yapılmamış olması GKA'nın tatbikinde geri göndermeme ilkesinin gözetilmesi açısından büyük bir eksiklik oluşturmaktadır.

Bundan başka anlaşmanın 17. maddesinin 1. fıkrasında GKA'nın hiçbir hükmünün her iki ülkenin de taraf olduğu diğer uluslararası anlaşmalardan kaynaklı haklarına ve yükümlülüklerine hanel getirmeyeceği şeklinde saklı kalan hükümler

³⁶⁰ A.g.e., s. 188.

klozuna yer verilmiştir.³⁶¹ Bu da tarafların ilkeyle bağlı olma durumlarını perçinleyen bir husus olmaktadır. Aynı maddenin 2. fıkrasında ise her iki ülkenin kendi aralarında ve üçüncü ülkelerle yaptıkları uluslararası anlaşmalar çerçevesinde gerçekleştirilecek suçluların iadesi, suçluların iadesinde transit geçiş ve mahkumların nakilleri işlemlerinin GKA hükümlerinden etkilenmeyeceği hükme bağlanmıştır.³⁶²

3.6. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Pakistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İzinsiz İkamet Eden Şahısların Geri Kabulüne Dair Anlaşma

3.6.1. Genel Olarak

7 Aralık 2010 tarihinde Ankara’da imzalanan Türkiye – Pakistan GKA’sı³⁶³ anlaşmanın 23. maddesinin 1. fıkrasında belirtilen şekilde yürürlüğe girmiştir. Anlaşma metninin giriş kısmına bakıldığında anlaşmanın taraf devletlerin ülkesine giriş, ülkesinde kalış veya ikamet şartlarını taşımayan yahut artık taşımayan kişilerin kimlik tespitlerinin yapılarak güvenli bir şekilde geri dönüşlerinin sağlanması ile transit geçiş söz konusu olan kişilerin geçiş işlemlerinin kolaylaştırılması amacıyla akdedildiğinin belirtildiği görülmektedir. Anlaşma kapsamında geri kabul işlemi ile geri gönderileceği ifade olunan kişilerin kapsamına taraf ülkelerin kendi vatandaşları³⁶⁴ ve üçüncü ülke vatandaşları ile vatansız kişiler³⁶⁵ girmektedir. Ayrıca üçüncü ülke vatandaşları ve vatansız kişilerin üçüncü bir ülkeye gönderilmeleri söz konusu olduğunda doğrudan göndermenin mümkün olmaması durumunda aktarma işlemi adı altında transit geçişlerinin sağlanacağı da hükme bağlanmıştır.³⁶⁶

Pakistan’ın önemli ölçüde düzensiz göçe kaynaklık eden bir ülke olması nedeniyle bu ülke ile GKA yapılmış olması olumlu bir durumdur. Ancak Türkiye’de yıllık yakalanan düzensiz göçmenlerin uyruklarına göre dağılım istatistikleri

³⁶¹ GKA, md. 17/1: “Bu Anlaşmadaki hiçbir hüküm Akit Tarafların, bağlı bulundukları diğer uluslararası hukuki belgelerden kaynaklanan kazanılan hakları ve üstlenilen yükümlülükleri hiçbir şekilde etkilemeyecektir.”

³⁶² GKA, md. 17/2: “Bu Anlaşma, Akit Taraflar arasında ya da bir Akit Taraf ile üçüncü Taraflar arasında mutabakat sağlanan çerçevedeki suçluların iadesi ile ilgili işlemlere tabi kişilere, suçluların iadesinde transit geçişlere veya mahkumların nakillerine uygulanmayacaktır.”

³⁶³ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Pakistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İzinsiz İkamet Eden Şahısların Geri Kabulüne Dair Anlaşma metni için bkz: <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss186.pdf> (01.11.2024).

³⁶⁴ GKA, md. 2.

³⁶⁵ GKA, md. 3.

³⁶⁶ GKA, md. 13.

incelendiğinde Pakistan uyrukluların düzenli olarak her yıla ait verilerde ilk beş içerisinde yer aldığı görülmekle birlikte³⁶⁷ bu kişilerin çok büyük kısmının transit düzensiz göçmen olup asıl hedeflerinin Türkiye’yi transit geçiş noktası olarak kullanıp Avrupa ülkelerine geçiş yapmak olduğu anlaşılmaktadır. Zira Türkiye’de ikamet izni ile bulunan yabancılara ilişkin istatistikler incelendiğinde düzenli göçmen statüsündeki Pakistanlıların sayısının düzensiz statüde olanlara kıyasla son derece düşük seviyede kaldığı dikkati çekmektedir.³⁶⁸ Bu sebeple Türkiye – Pakistan GKA’sı aslen Türkiye’ye yasal olmayan şekilde giriş yapmış olan Pakistan vatandaşı düzensiz göçmenlerin ülkelere gönderilmesi bakımından önem arz etmektedir.

Belirtmek gerekir ki, Türkiye ile Pakistan arasında bir kara sınırı bulunmadığından Pakistan uyruklular Türkiye’ye İran üzerinden geçerek Türkiye – İran sınırından yasal olmayan yollarla giriş yapmaktadırlar. İran sınır görevlileri ve yetkili makamları da kendi ülkelerinde çok fazla düzensiz göçmen yükü olduğu gerekçesini ileri sürerek Pakistan uyrukluların Türkiye’ye giriş yapmalarını görmezden gelmekte hatta çoğu durumda kolaylaştırmaktadırlar. Bu durum muvacehesinde Türkiye’nin gerek Türkiye -AB GKA’sı çerçevesinde AB ülkelerinden Türkiye’ye geri gönderilen Pakistan uyruklu düzensiz göçmenlerin gerekse İran üzerinden Türkiye’ye yasal olmayan yollardan giriş yapan Pakistan uyruklu düzensiz göçmenlerin GKA’ların temelinde yatan güvenli üçüncü ülke kavramı ve uygulamasından hareketle İran ile bir GKA akdetmesi çok önemli ve yerinde bir adım olacaktır. Her ne kadar ilk değerlendirmede bu kişilerin bir kısmı sığınma amacıyla ve iltica talebinde bulunmak için Türkiye’ye giriş yapıyor olsalar ve sığınmacı ve mültecilerin iltica şartlarını sağlamaları durumunda GKA kapsamı dışında olmalarından hareketle geri göndermeye tabi tutulmamaları gerektiği izlenimi doğsa da doğrudan menşe ülkeleri olan Pakistan’dan Türkiye’ye gelmeyip üçüncü bir ülke olan İran üzerinden Türkiye’ye giriş yaptıkları için son tahlilde ilk sığınma

³⁶⁷ Bu konuda Göç İdaresi Başkanlığı’nca yayınlanmış yıllık raporların sonuncusu 2016 yılına ait olup daha sonraki yıllara ilişkin yıllık rapor bilgisi bulunmamaktadır. T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı 2014 Türkiye Göç Raporu bkz: https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2014_yillik_goc_raporu.pdf (01.11.2024); T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı 2015 Türkiye Göç Raporu bkz: https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2015_yillik_goc_raporu.pdf (01.11.2024); T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı 2016 Türkiye Göç Raporu bkz: https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf (01.11.2024).

³⁶⁸ Türkiye’de ikamet izni ile bulunan yabancılara sayısına ilişkin istatistik verileri için bkz: <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri#> (01.11.2024).

ülkesi³⁶⁹ ve güvenli üçüncü ülke³⁷⁰ olarak addedilecek İran'a GKA ile geri gönderilmelerinin önünde bir engel bulunmayacaktır.

Bu mesele ile bağlantılı olarak üzerinde durulması gereken bir husus da Türkiye ile İran arasında 1937 yılında imzalanmış olan sınır anlaşmasıdır. İki ülke arasındaki sınır olaylarının idaresine ilişkin ilkeler belirleyen ve halen yürürlükte olan bu anlaşma içerdiği bazı hükümler itibarıyla hem kısmen bir GKA işlevi görebilecek hem de yapılması muhtemel bir GKA için temel oluşturacak bir potansiyel barındırmaktadır. Şöyle ki anlaşmada sınır bölgesinde yakalanan düzensiz göçmenlerin sınır yetkililerince basit usulle diğer taraf devletin sınır yetkililerine teslim edilmesi hususu düzenlenmektedir. Ayrıca GKA'larda yer verilen ortak komisyona benzer şekilde birinci ve ikinci derece sınır makamları (kaymakamlıklar ve valilikler) ve taraf devletlerin eşit sayıda yetkilisinden oluşan yüksek sınır komisyonu oluşturulması ön görülmüş olup bunlar anlaşmanın işleyişini sağlamak ve ortaya çıkan sorunları çözüme kavuşturmakla görevlidirler.³⁷¹ Buradan hareketle gerek bu anlaşmanın fiiliyatta İran üzerinden Türkiye'ye geçiş yapan düzensiz göçmenler açısından bir tür GKA işlevi görecektir şekilde uygulanmasının zorlanması gerekse bu anlaşma temel alınarak iki ülke arasında bir GKA akdedilmesi için çaba gösterilmesi yerinde olacaktır.

3.6.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi

GKA'nın giriş kısmında anlaşmanın Türkiye'nin ve Pakistan'ın uluslararası hukuktan doğan hak, ödev ve sorumluluklarına hâlel getirmeyeceği ifade edilmiştir. Her ne kadar Pakistan 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne ve 1967 Protokolü'ne taraf olmasa da Türkiye her ikisine de taraftır ve buradan hareketle bu ifadelerin Sözleşme'de yer verilen geri göndermeme ilkesine riayet açısından Türkiye'nin özen yükümlülüğü bulunduğu dolaylı bir atıf olduğu söylenebilir. Ayrıca uluslararası hukuk bakımından hem örf ve âdet hukuku hem de *jus cogens* niteliğini haiz bir kural haline gelmiş olan geri göndermeme ilkesinin giriş kısmında yapılan uluslararası hukuka atıfların kapsamında olduğu düşünüldüğünde bu bakımdan da her iki taraf devletin ilke ile bağlı olduğu ileri sürülebilecektir. Bununla birlikte transit geçiş işlemleri bakımından uluslararası hukukun ilkelerine yahut uluslararası anlaşmalara ilişkin

³⁶⁹ bkz: yuk. 2.2.1.1.

³⁷⁰ bkz: yuk. 2.2.1.2.

³⁷¹ A.g.e., s. 38-41.

herhangi bir atfa yer verilmediği görülmektedir. Ancak anlaşmanın giriş bölümündeki atıfların bu tür geçiş işlemlerine de teşmilinin mümkün olması gerektiği ifade edilebilir.

Bundan başka, anlaşmanın “*Sair Hukuki Yükümlülüklerle Tutarlılık*” başlıklı 17. maddesinin 1. fıkrasının a bendinde bu kez daha açık bir şekilde GKA’nın taraf devletlerin uluslararası hukuktan veya taraf oldukları diğer uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan hak ve yükümlülüklerine hanel getirmeyeceği ifade edilmiş olmakla birlikte aynı fıkranın b bendinde daha da ileri gidilerek, GKA’nın kişilerin uluslararası hukuk dahil tarafların iç hukuklarından kaynaklanan hak ve başvuru olanaklarına hanel getirmeyeceği ifade olunmakla kişilerin uluslararası koruma talebine ilişkin hakları saklı tutulmuş olmakta ve taraf devletlere açıkça bu taleplere ilişkin başvuruları kabul ve değerlendirme yükümlülüğü getirilmiş olmaktadır.³⁷² Belirtmek gerekir ki, anlaşmada bu yönde düzenlemelere yer verilmiş olması sığınma ihtiyacı içerisindeki kişilerin haklarının korunması bakımından son derece olumlu bir adımdır.

Yine aynı maddenin 2. fıkrasında ise kişilerin GKA dışındaki suçluların iadesine dair anlaşmalar gibi diğer düzenlemeler kapsamında geri gönderilmesine engel teşkil etmeyeceği şeklinde bir düzenlemeye yer verildiği görülmektedir.

3.7. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Geri Kabul Anlaşması

3.7.1. Genel Olarak

Türkiye – Rusya GKA’sı³⁷³ ve bu anlaşmanın uygulama protokolü 18 Ocak 2011 tarihinde imzalanmış, anlaşmanın “*Nihai hükümler*” başlıklı 15. maddesinin 1. fıkrasında belirtilen şekilde yürürlüğe girmişlerdir. Anlaşmanın içeriğine bakıldığında

³⁷² GKA, md. 17: “1. İşbu anlaşma; (a) Türkiye ve Pakistan’ın uluslararası hukuktan veya taraf oldukları uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan hak ve yükümlülüklerine hanel getirmez. (b) kişilerin uluslararası hukuk dahil ev sahibi ülkenin hukukundan kaynaklanan hak ve başvuru olanaklarına hanel getirmez. (...)”

³⁷³ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Geri Kabul Anlaşması metni için bkz: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c095/tbmm23095075ss0649.pdf> (01.11.2024).

taraf devletlerin vatandaşlarının³⁷⁴, üçüncü ülke vatandaşlarının ve vatansızların³⁷⁵ geri kabulünü kapsadığı görülmektedir. Ayrıca anlaşmanın içeriğinde üçüncü ülke vatandaşlarının ve vatansızların transit geçişine ilişkin düzenlemelere de yer verilmiştir.³⁷⁶

Anlaşma çerçevesinde taraf devletlerin vatandaşlarının geri kabul işlemini talep eden devletin ülkesine giriş, çıkış ve ülkesinde bulunmaya dair yürürlükteki mevzuatı ihlal eden şekilde talep eden devletin ülkesine giriş yapmaları yahut ülkesinde bulunmaları halinde geri kabule konu olacakları ifade olunmuştur.³⁷⁷ Üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızlar açısından ise talep eden devletin ülkesine giriş, çıkış ve ülkesinde bulunmaya dair yürürlükteki mevzuatı ihlal ederek giriş yapılması yahut ülkesinde halen bulunulması halinde bu kişilerin geri kabul kapsamında olacağı belirtilmiştir.³⁷⁸

Belirtmek gerekir ki Türkiye ile Rusya'nın ortak kara sınırı bulunmamasına rağmen özellikle Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırısını müteakip ülkelerinden kaçan çok sayıda Rusya vatandaşının hedef ülkelerinden biri de Türkiye olmuştur. Bu çerçevede Türkiye ile Rusya arasında geçerli olan ve 30 gün süreyle taraf ülkelerde kalışa izin veren vize muafiyetinden yararlanarak Türkiye'ye giriş yapmış olan ve geçerli ikamet izni bulunmayan bir kısım Rusya vatandaşı 30 günlük yasal kalış süreleri dolmasına rağmen Türkiye'den çıkış yapmayıp yasal olmayan şekilde ülkede kalmaya devam etmektedirler. Bu kişilerin tamamı şüphesiz ki GKA kapsamına dahil edilerek ülkelerine geri gönderilebilecek kişilerdir. Zira ülkelerinde 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında iltica talebinde bulunmayı gerektiren şartlar da bulunmamaktadır.

3.7.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi

Türkiye – Rusya GKA'sının transit geçişleri düzenleyen 7. maddesinin 6. fıkrasında transit geçiş usulüyle gönderilmesi söz konusu olan üçüncü ülke vatandaşı

³⁷⁴ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Geri Kabul Anlaşması, md. 2.

³⁷⁵ GKA, md. 3.

³⁷⁶ GKA, md. 7.

³⁷⁷ GKA, md. 2/1.

³⁷⁸ GKA, md. 3/1.

yahut vatansızların, gönderilecekleri yahut transit geçiş yapacakları üçüncü ülkede dilleri, dinleri, ırkları, tabiiyetleri veya mensubu oldukları sosyal grup yahut siyasi görüşleri nedeniyle işkenceye, insanlık dışı veya onur kırıcı muameleye uğrama yahut ölüm cezasına çarptırılma risklerinin bulunması veya gönderilecekleri yahut transit geçiş yapacakları üçüncü ülkede cezai takibata veya yaptırımlara maruz kalması ihtimali söz konusuysa transit geçiş işleminin talepte bulunulan devletçe reddedilebileceği düzenlenmiştir. İlgili maddenin 7. fıkrasında ise 6. Fıkrafta zikredilen durumların sonradan ortaya çıkması yahut talep edilen devletçe sonradan bunlara vakıf olunması halinde veya varış ülkelerine ya da varsa diğer transit geçiş ülkelerin girişlerinin temin edilemediği durumlarda transit geçiş izninin iptal edilerek şahısların talep eden devletin ülkesine geri gönderileceği hüküm altına alınmıştır.

Transit geçiş işlemleri bakımından bu düzenlemelerin yapılarak geçiş işlemine konu üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızların geri göndermeme ilkesinin sağladığı güvenceden yararlanılacaklarının açık olarak ifade edilmiş olması olumlu olsa da aynı güvencenin söz konusu şahısların taraf devletler arasında geri kabulü açısından ve kendi vatandaşlarının geri kabulü açısından getirilmemiş olması büyük bir eksikliktir.

Anlaşmanın “*Diğer uluslararası anlaşmaların etkisi*” başlıklı 14. maddesinde GKA’nın tarafların bağlı oldukları diğer uluslararası anlaşmalardan doğan hak ve yükümlülükler hâle getirmeyeceği ifade olunmaktadır. Dolayısıyla az önce bahsedilen tarafların kendi vatandaşları ve transit geçiş hali dışında normal geri kabul kapsamında üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızlar açısından söz konusu olan eksikliğin 14. maddedeki bu düzenlemeye dayanılarak bertaraf edilmesinin mümkün olduğu sonucuna biraz zorlama yoluyla da olsa varılabilecektir.

3.8. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Nijerya Federal Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Göç Konularına Dair Anlaşma

3.8.1. Genel Olarak

Türkiye – Kırgızistan GKA’sı ile birlikte Türkiye’nin taraf olduğu ve sadece taraf ülkelerin kendi vatandaşlarının geri kabulünü düzenleyen iki anlaşmadan bir

diğeri olan 2 Şubat 2011 imza tarihli Türkiye – Nijerya GKA'sı³⁷⁹ üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızlar açısından herhangi bir düzenleme içermemektedir. Dolayısıyla anlaşmanın içeriğinde transit geçişe ilişkin herhangi bir düzenleme de yer almamaktadır. Buna göre anlaşmada, geri kabul talebinde bulunan devletin ülkesine giriş, o ülkede bulunuş ve ikamet etmeye ilişkin yürürlükteki mevzuatta bulunan şartları yahut gereklilikleri yerine getirmeyen veya artık sağlamayan diğer taraf ülke vatandaşlarının talepte bulunulan devletçe geri kabulleri düzenlenmektedir.³⁸⁰

Türkiye – Nijerya GKA'sının daha çok Türkiye'ye yasal olmayan yollarla giriş yapmış yahut yasal yollarla giriş yapmış olmakla birlikte sonradan Türkiye'de bulunuşları yasal olmayan hale gelmiş olan ve düzensiz göçmen statüsünde bulunan Nijerya vatandaşlarının ülkelerine geri gönderilmesi bakımından anlam taşımaktadır. Zira pratikte Türkiye'den Nijerya'ya yasal olmayan şekilde giriş yapan yahut Nijerya'da bulunuşu sonradan yasal olmayan hale gelen Türk vatandaşlarının olması oldukça düşük bir ihtimal olarak görünmektedir.

3.8.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi

Öncelikle, anlaşmanın giriş kısmında 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin ve 1967 Protokolü'nün açıkça zikredilmiş olması nedeniyle GKA'nın uygulanışı bakımından geri göndermeme ilkesine açık ve doğrudan bir atıf yapılmış olduğunu belirtmek gerekir. Tek başına bu atıf GKA kapsamında geri kabulü gerçekleştirilecek taraf ülke vatandaşlarının kesin olarak geri göndermeme ilkesinin korumasından yararlanabilmeleri için yeterlidir. Dolayısıyla taraf devletler geri kabul işlemini uygulamadan önce kişilerin GKA kapsamına girip girmediklerinin belirlenmesi ve geri kabul kararının alınması sırasında mutlak olarak geri göndermeme ilkesine riayet edeceklerini ve ilkeyle bağlı olduklarını taahhüt etmiş bulunmaktadır.

Bundan başka, GKA'nın 8. maddesinin 1. ve 2. fıkralarında GKA hükümlerinin tatbikinin geri kabule tabi kişilerin taraf ülkelerin ulusal hukukları ve mevzuatları çerçevesinde kazanılmış haklarına hâle getirmeyeceği ve bu kişilerin insan haklarının

³⁷⁹ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Nijerya Federal Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Göç Konularına Dair Anlaşma metni için bkz: <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss187.pdf> (01.11.2024).

³⁸⁰ GKA, md. 1.

ve onurlarının uluslararası hukukun bu hakları korumaya alan hükümlerine uygun olarak korunacağı ifade olunmuştur. Dolayısıyla bu maddelerin anlaşmanın giriş kısmında yer verilen düzenlemeleri teyit edici bir nitelikte oldukları söylenebilir.

Bu bilgiler ışığında Türkiye – Nijerya GKA'sının, sığınma talebiyle taraf devletlerin ülkelerine yasal olmayan yollarla giriş yapan taraf ülke vatandaşları bakımından da uluslararası mülteci hukukunun temel ilkeleri ve 1951 Cenevre Sözleşmesi çerçevesinde geri göndermeme ilkesinin sağladığı korumadan yararlanma hakkını gözetilen bir şekilde düzenlendiği ifade edilebilir.

3.9. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bosna-Hersek Bakanlar Kurulu Arasında Geri Kabul Anlaşması

3.9.1. Genel Olarak

16 Şubat 2012 imza tarihli Türkiye - Bosna-Hersek GKA'sı³⁸¹ yasadışı göçle mücadelenin etkinliğini artırmak iki ülke arasındaki bu yöndeki iş birliğini güçlendirmek yoluyla taraf devletlerin ülkeleri arasındaki düzensiz göç akışını kontrol altına almak amacıyla akdedilmiştir. Anlaşma çerçevesinde geri kabulü talep eden devletin ülkesine giriş veya bu ülkede kalış yahut ikamet etme şartlarını sağlamayan veya artık karşılamayan kişilerin tespit edilerek güvenli bir şekilde talep edilen devlete gönderilmesi veya transit geçiş kapsamındaki kişilerin transit geçişlerinin sağlanması hususları düzenlenmiştir. Bu kapsamda geri kabulü gerçekleştirilecek kişiler taraf ülkelerin talep eden devletin ülkesine giriş veya ülkesinde kalış şartlarını taşımayan kendi vatandaşları³⁸² ile üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızlar³⁸³, transit geçişi sağlanacak kişiler ise talep edilen devletin ülkesi üzerinden geçerek üçüncü bir ülkeye gidecek üçüncü ülke vatandaşları ile vatansızlardan³⁸⁴ oluşmaktadır.

³⁸¹ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bosna-Hersek Bakanlar Kurulu Arasında Geri Kabul Anlaşması metni için bkz: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c043/tbmm26043080.pdf> (01.11.2024).

³⁸² GKA, md. 2.

³⁸³ GKA, md. 3.

³⁸⁴ GKA, md. 12.

3.9.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi

GKA'nın giriş kısmında İHAS gibi bazı uluslararası anlaşmaların yanı sıra geri göndermeme ilkesine içeriğinde doğrudan yer verilmiş olan 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü açık bir şekilde zikredilmek suretiyle GKA hükümlerinin tatbikinde geri göndermeme ilkesine tamamen bağlı kalınarak hareket edileceği şüpheye yer bırakmayacak şekilde taahhüt edilmiş olmaktadır. Bunun yanında anlaşmanın “*Uygunluk şartı*” başlıklı 21. maddesinde GKA'nın hükümlerinin tarafların uluslararası hukuktan doğan haklarına, yükümlülüklerine ve sorumluluklarına halel getirmeden uygulanacağı belirtilerek anlaşmanın uygulanmasında tarafların geri göndermeme ilkesine riayet konusunda niyet ve kararlılıkları da pekiştirilmiş olmaktadır.

Türkiye – Bosna-Hersek GKA'sının transit geçişe ilişkin ilkeleri düzenleyen 12. maddesinin 3. fıkrasının a ve b bentlerinde doğrudan geri göndermeme ilkesinin içeriğine yer verilmek suretiyle anlaşma kapsamındaki her bir kişi kategorisi için anlaşmanın giriş kısmında ifade edilmiş olan güvenceler çok daha etkili biçimde transit geçişe konu kişiler bakımından hüküm altına alınmıştır. Her ne kadar anlaşmanın giriş kısmında 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü açıkça zikredilmiş olsa da anlaşma kapsamındaki tüm kişi kategorileri için de tıpkı transit geçişe konu kişiler bakımından düzenlendiği şekliyle geri göndermeme ilkesinin içeriğine doğrudan yer verilmesinin çok daha etkili bir yaklaşım olacağı ifade edilmelidir.

GKA md. 4/3'te anlaşmanın, iltica taleplerine ilişkin nihai karar alınana dek taraf devletlerdeki ulusal iltica usullerine tabi kişileri kapsamayacağı ifade edilerek sığınma talebinde bulunanlar açısından geri göndermeme güvencesi getirilmiştir. Türk hukuku bakımından nihai karar, koruma talebinin reddi kararının, karara itiraz yolları da tüketildikten sonra kesinleşmiş karar anlamına gelmektedir.

3.10. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yemen Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İzinsiz İkamet Eden Şahısların Geri Kabulüne Dair Anlaşma

3.10.1. Genel Olarak

Türkiye – Yemen GKA’sı³⁸⁵ 20 Ekim 2012 tarihinde Sana’da imzalanmış olup yürürlüğe ilişkin 20. maddesinde belirtilen şekilde yürürlüğe girmiştir. Anlaşma kapsamında taraf devletlerin ülkesine giriş, ülkesinde kalış veya ikamet şartlarını taşımayan veya artık taşımayan kişilerin kimlik tespitleri yapılarak diğer taraf devletin ülkesine güvenli şekilde geri dönüşleri yahut transit geçişleri sağlanacaktır. Bu kapsamda taraf devletlerin ülkesine giriş, ülkesinde bulunma ve ikamete dair yürürlükteki şartları taşımayan yahut artık taşımayan kendi vatandaşları³⁸⁶ veya üçüncü ülke vatandaşı yahut vatansızlar³⁸⁷ anlaşma çerçevesinde geri kabule tabi olacaklardır. Ayrıca üçüncü ülke vatandaşı yahut vatansız olup üçüncü bir ülkeye gönderilecek kişinin gönderileceği ülkeye doğrudan gitmesinin mümkün olmadığı durumlarda bu ülkenin söz konusu kişiyi kabul edeceği yönünde teminat sağlanması koşuluyla transit geçişine de izin verilecektir.³⁸⁸

Anlaşmayla birlikte düzenlenmiş olan “*Madde 3 hakkında Ortak Beyan*” ile üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızların geri kabulünü düzenleyen 3. maddeye atıfta bulunularak, taraf devletlerin ülkesine giriş, ülkesinde kalma veya ikamet bakımından yürürlükteki şartları karşılamayan veya artık karşılamayan üçüncü ülke vatandaşı ve vatansızlar bakımından öncelikli olarak menşe ülkelerine veya ikamet ülkelerine dönüşlerinin sağlanması yönünde girişimde bulunulacağı ifade edilmiştir.

Göç İdaresi Başkanlığı’nın (GİB) verilerine göre 2023 yılında 6.383, 2024’ün ilk yarısında ise 1.784 Yemen uyruklu düzensiz göçmen yakalanmıştır.³⁸⁹

³⁸⁵ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yemen Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İzinsiz İkamet Eden Şahısların Geri Kabulüne Dair Anlaşma metni için bkz: <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss188.pdf> (01.11.2024).

³⁸⁶ GKA, md. 2.

³⁸⁷ GKA, md. 3.

³⁸⁸ GKA, md. 11.

³⁸⁹ bkz: <https://goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> (01.11.2024).

3.10.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi

GKA'nın giriş kısmında anlaşmanın taraf devletlerin uluslararası hukuktan doğan haklarına, ödevlerine ve sorumluluklarına halel getirmeyeceği ifade olunmaktadır. Gerek Türkiye'nin gerekse Yemen'in 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne ve 1967 Protokolü'ne taraf olmaları nedeniyle Sözleşme'nin doğrudan geri göndermeme ilkesini düzenleyen 33. maddesinin GKA bakımından bağlayıcı olacağı açıktır. Bunun yanında GKA'nın "*Sair Hukuki Yükümlülüklerle Tutarlılık*" başlıklı 15. maddesinde, GKA'nın, taraf devletlerin uluslararası hukuktan veya bağlı oldukları uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan hak ve yükümlülüklerine halel getirmeyeceği tekraren ifade olunmuş, üstelik bu defa taraf olunan uluslararası anlaşmalar vurgusu da yapılmıştır.³⁹⁰ Yine aynı maddede GKA hükümlerinin anlaşma kapsamına giren kişilerin uluslararası hukuk dahil taraf ülkelerin hukukundan doğan hak ve başvuru olanaklarına halel getirmeyeceği belirtilmiştir.³⁹¹ Böylelikle açık bir şekilde hem kişilerin geri göndermeme ilkesinin sağladığı korumadan yararlanmaları teminat altına alınmış hem de kişilerin sığınma başvurusu talep etme hakları korunarak taraf devletlere bu taleplere ilişkin başvuruları kabul ve etkili değerlendirme yükümlülüğü getirilmiş olmaktadır. Bu yönüyle GKA aynı çerçevede bir düzenleme içeren Türkiye – Pakistan GKA'sı ile birlikte³⁹² benzerlerinden olumlu yönde ayrışmaktadır.

Türkiye - Yemen GKA'sında transit geçişler bakımından uluslararası hukuka veya anlaşmalara atıf yapan hükümlere yer verilmemiş olmakla birlikte 15. Maddedeki düzenlemelerin transit geçiş işlemleri bakımından da dikkate alınmasının anlaşmanın bütünü bakımından bir gereklilik olacağı açıktır. Yine GKA'nın 15. maddesinde, anlaşmanın hiçbir hükmünün kişilerin taraf devletlerin kendi aralarında yahut üçüncü ülkelerle yapmış olduğu diğer düzenlemeler kapsamında geri gönderilmelerini engellemeyeceği şeklinde bir düzenlemeye yer verilmiştir.³⁹³

Anlaşmanın "*Madde 1(d) hakkında Ortak Beyan*" başlıklı ekinde ikamet izni, işleme koyulan bir iltica veya ikamet başvurusuna bağlı olarak ülkede kalmaya izin veren geçici izinleri kapsamamaktadır denilmekte, bu ifade de başvuruları karara

³⁹⁰ GKA, md. 15/1/a.

³⁹¹ GKA, md. 15/1/b.

³⁹² bkz: yuk. 3.6.2.

³⁹³ GKA, md. 15/2.

bağlanana kadar geçici süre ülkede kalmalarına izin verilen kişilerin de geri kabul kapsamına alınabileceği sonucu çıkmaktadır. Dolayısıyla bu düzenleme sığınmacıların doğrudan düzensiz göçmen kategorisine sokularak geri gönderilmelerine zemin oluşturacaktır.

3.11. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Moldova Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Geri Kabul Anlaşması

3.11.1. Genel Olarak

1 Kasım 2012 tarihinde Ankara’da imzalanmış olan Türkiye – Moldova GKA’sı 25. maddesinin 1. fıkrasında ön görülen şekilde yürürlüğe girmiştir. Gerek Moldova’nın gerekse Türkiye’nin Avrupa hedefli transit göç güzergahı ülkeler olmaları iki ülke arasında bir GKA yapılmasındaki temel nedenlerden biridir. Anlaşma çerçevesinde tarafların ülkelere giriş, ülkelerinde kalış veya ikamet etme şartlarını sağlamayan veya artık sağlamayan kendi vatandaşlarının geri kabulü ve üçüncü ülke vatandaşları ile vatansızların geri kabulü ve transit geçişleri düzenlenmektedir. Ayrıca anlaşmanın “*Uygulamada iş birliği*” başlıklı 19. maddesinde tarafların, anlaşmanın giriş kısmında ifade olunan ilkeler çerçevesinde kapasiteleri ve kaynakları dahilinde “geri kabul olunan kişilerin yeniden topluma kazandırılmalarının kolaylaştırılması, düzensiz göçü azaltmaya yönelik olarak düzenli göç yönetiminde etkinliğin artırılması ve bilgi alışverişinde bulunmak ve teknik yardım ve benzeri konularda ortak çıkarlar çerçevesinde program ve faaliyetler gerçekleştirmek” konularında çaba göstereceği belirtilmiştir.³⁹⁴

3.11.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi

GKA’nın giriş kısmında anlaşmanın uluslararası hukuktan ve 1951 Cenevre Sözleşmesi ile 1967 Protokolü’nden kaynaklanan hak, yükümlülük ve sorumluluklara hâlel getirmeyeceğinin belirtilmesi ve Sözleşme’nin ismen zikredilmesi anlaşmanın tüm maddeleri bakımından geri göndermeme ilkesinin dikkate alınacağını beyanı olarak yorumlanmalıdır. Zira Sözleşme’de geri göndermeme ilkesi açık bir şekilde düzenlenmiş bulunmaktadır. Yine anlaşmanın “*Uygunluk şartı*” başlıklı 20.

³⁹⁴ GKA, md. 19/1.

maddesinde GKA'nın tarafların uluslararası hukuktan doğan hak, yükümlülük ve sorumluluklarına hâlel getirmeyeceği yinelenmiştir. Ayrıca 20. maddede çok önemli bir düzenleme daha bulunmaktadır. Buna göre, anlaşmanın, iltica taleplerine dair nihai karar verilene kadar taraf devletlerdeki ulusal iltica usullerine tabi kişileri kapsamayacağı belirtilmiştir. Böylelikle, açık bir şekilde, sığınma talebinde bulunanların talepleri hakkında nihai karar verilinceye kadar geri göndermeme ilkesinin korumasından yararlanmalarına imkân tanınmış olmaktadır. Türk hukuku açısından nihai karar, koruma talebinin reddi kararının, karara itiraz yolları da tüketildikten sonra kesinleşmiş olmasını ifade etmektedir.³⁹⁵

Transit geçiş uygulaması bakımından ise 12. maddenin 4. fıkrasında doğrudan geri göndermeme ilkesinin içeriğine yer verilmiş, transit geçiş konu üçüncü ülke vatandaşları ve vatansız kişiler bakımından doğrudan ilkenin zikredilmesi yoluyla koruma getirilmiştir.

3.12. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Belarus Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Geri Kabul Anlaşması

3.12.1. Genel Olarak

29 Mart 2013 tarihinde Minsk'te imzalanan Türkiye – Belarus GKA'sı³⁹⁶ 21. maddesinin 1. fıkrasında belirtilen şekilde yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın TBMM'ye sunulduğu dönemde Başbakanlıkça hazırlanan gerekçe yazısında GKA ile aynı tarihte iki ülke arasında vizelerin kaldırılmasına ilişkin bir anlaşma da imzalandığı, her iki anlaşmanın birlikte yürürlüğe girmesinin amaçlandığı, böylelikle vizesiz seyahat nedeniyle oluşacak yoğun insan hareketliliğinin sonucunda ortaya çıkması olası gerek 90 günlük vize muafiyeti süresini aşan taraf ülke vatandaşlarının gerekse taraf ülkelerin birinden diğerine gitmesi muhtemel üçüncü ülke vatandaşı veya vatansız düzensiz göçmenlerin geri gönderilmesinin hukuki dayanağının yaratılmış olacağı

³⁹⁵ bkz: yuk. 3.9.2.

³⁹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Belarus Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Geri Kabul Anlaşması metni için bkz: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c063/tbmm24063022ss0488.pdf> (01.11.2024).

ifade edilmiştir.³⁹⁷ Dolayısıyla söz konusu GKA'nın akdedilmesinin arkasında yatan asıl nedenin iki ülke arasında uygulanmaya başlayan karşılıklı vizesiz seyahat uygulaması olduğu anlaşılmaktadır.

Anlaşma çerçevesinde taraf devletlerin ülkesine giriş, ülkesinden çıkış ve ülkesinde bulunmaya ilişkin mevzuatı ihlal ederek taraf devletlerin ülkesine giriş yapmış yahut halen ülkesinde bulunan kendi vatandaşları³⁹⁸ ile taraf devletlerin üçüncü ülke vatandaşları ve yabancıların ülkesine giriş, çıkış ve kalışına ilişkin mevzuatını ihlal ederek taraf devletlerin birinden diğerine doğrudan geçiş yapmış üçüncü ülke vatandaşı ve vatansız kişilerin³⁹⁹ geri kabulü ve gereklilik hasıl olduğunda başka bir ülkeye gönderilecek üçüncü ülke vatandaşları ile vatansız kişilerin transit geçişi⁴⁰⁰ hususu düzenlenmiştir.

3.12.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi

GKA'nın giriş kısmında anlaşmanın, tarafların uluslararası hukuk normlarından ve 1951 Cenevre Sözleşmesi ile 1967 Protokolü'nden ve Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nden⁴⁰¹ kaynaklanan haklarına, yükümlülüklerine ve sorumluluklarına halel getirmeyeceği ifade olunmuştur. Sözleşmelere ve Protokol'e açıkça isimlerini zikrederek doğrudan atıf yapılmış olması önemlidir ve tarafların, anlaşmanın bütünü bakımından geri göndermeme ilkesini gözeticeklerine dair taahhütleri olarak yorumlanabilir. Buna ek olarak anlaşmanın 17. maddesinde GKA'nın, taraf devletlerin bağlı oldukları diğer uluslararası anlaşmalardan doğan haklarını ve yükümlülüklerini etkilemeyeceği şeklinde etkilememe klotuna (*non-affection clause*) yer verilmiştir.

³⁹⁷ Mülga Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü 13.06.2013 tarih ve 31853594-101-775-3212 sayılı gerekçe sunuş yazısı. bkz: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c063/tbmm24063022ss0488.pdf> (01.11.2024).

³⁹⁸ GKA, md. 2.

³⁹⁹ GKA, md. 3.

⁴⁰⁰ GKA, md. 5.

⁴⁰¹ Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi metni için bkz: https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020102044bm_45.pdf (01.11.2024).

Transit geçişlere düzenleyen 5. maddenin 9. fıkrasında açıkça geri göndermeme ilkesinin içeriğine yer verilerek transit geçişler bakımından ilkenin geçerliliğinin dikkate alınacağı ayrıca vurgulanmıştır.

GKA'nın 3. maddesinin 4. fıkrasında mülteci veya ikinci derecede koruma veya sığınmacı statüsü tanınmasına ilişkin dilekçeleri değerlendirme aşamasında olan şahıslar maddede istisna kapsamında sayılan kişiler dışında tutulmuş ve aldıkları kayıt veya geçici ikamet izinlerinin bu süreçte kendilerine ülkede kalma hakkı vermeyeceği, yalnızca başvurularının değerlendirme süreci tamamlanıp mülteci statüsü tanınanlar veya sürekli ikamet izni alanların geri kabul kapsamı dışında değerlendirileceği ifade olunmuştur. Bu düzenleme, uluslararası mülteci hukuku ve BMMYK pratiğindeki 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin geniş yorumlanarak sığınma talebinde bulunan herkesin talepleri karara bağlanana kadar geri göndermeme ilkesinin korumasından yararlandırılmaları gerektiği yönündeki yaklaşıma aykırı bir durum oluşturmaktadır ve gerçekten sığınma ihtiyacı olan kişilerin doğrudan düzensiz göçmen statüsüne sokularak GKA kapsamında doğrudan bir şekilde geri kabule konu yapılmasına sebebiyet verecektir.

3.13. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Karadağ Hükümeti Arasında Geri Kabul Anlaşması

3.13.1. Genel Olarak

18 Nisan 2013 tarihinde imzalanan Türkiye – Karadağ GKA'sı⁴⁰² 26. maddesinin 1. fıkrasında belirtilen şekilde yürürlüğe girmiştir. Anlaşma kapsamında taraf devletlerin, ülkesine giriş, ülkesinde kalış veya ikamet etme şartlarını sağlamayan veya artık sağlamayan kişilerin kimlik tespiti ve güvenli bir şekilde geri dönüşleri ve kabulleri için hızlı ve etkin usuller oluşturmak ve bu tür kişilerin transit geçişlerini kolaylaştırmak hedeflenmiştir. Bu doğrultuda GKA ile, taraf devletlerin kendi vatandaşları⁴⁰³ ve üçüncü ülke vatandaşları ile vatansızları⁴⁰⁴ geri kabul edeceği ve üçüncü ülke vatandaşı ve vatansız kişiler başka bir ülkeye gönderilecekse ve bu ülkeye

⁴⁰² Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Karadağ Hükümeti Arasında Geri Kabul Anlaşması metni için bkz: <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss213.pdf> (01.11.2024).

⁴⁰³ GKA, md. 2.

⁴⁰⁴ GKA, md. 3.

doğrudan gönderilebilmeleri mümkün değilse transit geçişlerine izin verileceği⁴⁰⁵ hüküm altına alınmıştır.

GKA'nın TBMM'ye sunulduğu dönemde Başbakanlıkça hazırlanan gerekçe sunuş yazısında Türkiye ile Karadağ arasında 18 Ocak 2008 tarihinde karşılıklı vize muafiyeti anlaşması imzalandığı ve bu anlaşmanın etkisiyle iki ülke arasındaki insan hareketliliğinde yaşanacak artışın neden olabileceği düzensiz göçmenlerin engellenmesi amacıyla, vize serbestisi anlaşmasıyla beraber yürürlüğe girecek şekilde işbu GKA'nın akdedildiği ifade olunmuştur. Ayrıca, GKA'ların hem düzensiz göçe karşı caydırıcı bir araç oldukları hem de ülkeleri düzensiz göçü önleyici tedbirler almaya sevk ettikleri vurgulanmıştır.⁴⁰⁶

3.13.2. Anlaşmanın Geri Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi

Türkiye – Karadağ GKA'sının giriş kısmında anlaşmanın, tarafların uluslararası hukuktan, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nden, 1967 Protokolü'nden ve Sınır aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nden kaynaklanan haklarına, yükümlülüklerine ve sorumluluklarına hâle getirmeyeceği belirtilerek sözleşmelere doğrudan bir atıf yapılmış olmakta ve bu da tarafların GKA'nın bütünü açısından geri göndermeme ilkesine riayet hususunda özen göstereceklerinin bir ifadesi olmaktadır ve dolayısıyla oldukça olumlu bir adımdır.

Anlaşmanın transit geçişleri düzenleyen 12. maddesinin 3. fıkrasının a ve b bentlerinde doğrudan bir şekilde geri göndermeme ilkesinin içeriğine yer verilmek suretiyle ilkenin sağladığı güvence transit geçiş konu kişiler bakımından ayrıca bir kez daha vurgulanmış olmaktadır.

Bundan başka, GKA'nın “*Uygunluk şartı*” başlıklı 21. maddesinin 1. fıkrasında anlaşmanın, tarafların uluslararası hukuktan doğan haklarına, yükümlülüklerine ve sorumluluklarına hâle getirmeyeceği vurgulanmakla beraber, 2. fıkra da sığınmacılar bakımından büyük önem arz eden bir düzenlemeye yer verilmiş ve iltica talebinde

⁴⁰⁵ GKA, md. 12.

⁴⁰⁶ Mülga Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü 09.10.2013 tarih ve 31853594-101-861-5462 sayılı gerekçe sunuş yazısı. bkz: <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss213.pdf> (01.11.2024).

bulunan kişilerin bu taleplerine ilişkin nihai karar alınıncaya kadar geri kabule konu olamayacakları hükme bağlanmıştır.⁴⁰⁷

3.14. Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma

3.14.1. Genel Olarak

AB, 2003 yılında Türkiye’ye GKA yapılması teklifinde bulunmuş ve Türkiye de 2004 yılında bu amaçla müzakere yapılabileceğini bildirmiştir. Bunun üzerine 2005-2006 yılları arasında ikili görüşmeler başlamış ve takip eden yıllarda aralıklarla devam etmiştir. Türkiye, GKA’nın akdedilmesinin koşulu olarak AB’den vize serbestisi talep etmiş ve bu nedenle müzakereler uzun sürmüştür. 2011 yılında anlaşma metni hazırlanarak müzakereler sonuçlandırılmıştır. Hazırlanan GKA 2012 yılı içerisinde paraf edilmiş, 16 Aralık 2013 tarihinde “Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma”⁴⁰⁸ adıyla imzalanmış ve 1 Ekim 2014 tarihinde tarafların yani Birlik üye ülkelerinin ve Türkiye’nin kendi vatandaşları açısından yürürlüğe girmiştir. Üçüncü ülke vatandaşları ile vatansızlar açısından ise üç yıl sonra yani 1 Ekim 2017 yılında yürürlüğe gireceği karara bağlanmıştır.

Ancak 2015 yılı itibarıyla AB ülkelerine yönelen özellikle Suriye krizi kaynaklı ve ayrıca Asya ve Afrika ülkelerinden gerçekleşen düzensiz göç dalgası nedeniyle Türkiye – AB arasında Ortak Eylem Planı hazırlanmış ve üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızların geri kabulü için belirlenen tarihin daha erkene çekilmesi kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen 29 Kasım 2015 tarihli Türkiye – AB zirvesi neticesinde üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızlar açısından uygulama tarihi 1 Haziran 2016 tarihine çekilmiştir. Bununla birlikte giderek artan mülteci krizinin yarattığı düzensiz göç dalgasına acil çözüm bulabilmek amacıyla 7 Mart 2016 tarihinde bir Türkiye – AB zirvesi daha gerçekleştirilmiş ve yapılan görüşmeler neticesinde 18 Mart 2016’da yayınlanan mutabakat zaptında Türkiye, 20 Mart 2016 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere kendi topraklarından Yunan adalarına geçiş

⁴⁰⁷ Türk iltica hukuku bakımından nihai kararın ifade ettiği anlam için bkz: yuk. 3.11.2.

⁴⁰⁸ Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma metni için bkz: <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss554.pdf> (01.11.2024).

yapan tüm düzensiz göçmenleri geri kabul etmeyi onaylamıştır. Henüz Türkiye – AB GKA’sının üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızları bakımından hükümlerinin yürürlüğe girmemiş olması nedeniyle 1 Haziran 2016’ya kadar yapılacak geri kabullerin 2001 tarihli Türkiye – Yunanistan protokolüne⁴⁰⁹ göre gerçekleştirilmesi ön görülmüştür. Buna göre Yunanistan’dan geri kabul edilecek her bir Suriyeli düzensiz göçmene karşılık Türkiye’den de geçici koruma kapsamındaki bir Suriyelinin AB ülkelerine gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu durumun düzensiz göçü azaltıp düzenli göçü teşvik edici etkisi olacağı öngörülmüştür. Türkiye’den AB’ye gönderilecek kişilerin seçiminde önceliğin, engelliler, bakım ve tedavi ihtiyacı olanlar, risk altındaki kadın ve çocuklar gibi dezavantajlı gruplardan oluşan kişilere verilecektir.

Mutabakat zaptı çerçevesinde 20 Mart 2016 tarihi itibarıyla Türkiye’den Yunan adalarına giden düzensiz göçmenlerin iltica başvurusu yapsalar dahi Türkiye’ye geri gönderilecekleri kararlaştırılmış ve Türkiye’nin ülkesinden geçerek deniz yahut kara yoluyla AB’ye giden düzensiz göçü önlemek için her türlü tedbiri alacağı belirtilmiştir. Ayrıca zirveye ilişkin mutabakat zaptında, Türkiye’nin ilgili kriterleri karşılması durumunda 2016 yıl sonuna kadar vizesiz seyahat hakkının tanınacağı da belirtilmiştir. Ancak ilerleyen dönemde bu konu sürüncemede bırakılmış ve Türkiye’nin talep ettiği vize serbestisi hayata geçirilmemiştir.

GKA kapsamında Türkiye veya Birlik üye devletlerinden birinin topraklarına giriş, burada bulunma veya ikamet etme şartlarını karşılamayan veya artık karşılamayan kişilerin kimlikleri tespit edilerek güvenli bir şekilde dönüşlerinin yahut ilgili kişilerin transit geçişlerinin sağlanacağı belirtilmiştir. Buna göre, Türkiye’nin yükümlülükleri açısından, geri kabulü talep eden üye devletin ülkesine girmeye, burada bulunmaya veya ikamet etmeye ilişkin koşulları karşılamayan veya artık karşılamayan ve düzensiz göçmen statüsüne giren taraf ülkelerin kendi vatandaşları⁴¹⁰ veya Türkiye’den buraya gitmiş olan üçüncü ülke vatandaşları veya vatansızlar⁴¹¹ başkaca herhangi bir işlemin yerine getirilmesine gerek kalmadan bu anlaşma çerçevesinde geri kabul olunacaktır. Birlik üye devletlerin yükümlülükleri açısından da aynı durum söz konusudur.⁴¹² Fakat uygulamada geri kabulün istisnasız AB

⁴⁰⁹ bkz: yuk. 3.1.

⁴¹⁰ GKA, md. 3.

⁴¹¹ GKA, md. 4.

⁴¹² GKA, md. 5, 6.

lkelerinden Türkiye'ye gönderim şeklinde gerekleŖeceęi açıktır. Zira dünya üzerindeki düzensiz göç akıŖı Suriye, Afganistan, Pakistan, Irak gibi istikrarsız ülkelerden AB ülkelerine doğru gerekleŖmektedir ve Türkiye bu akıŖ güzergahında temel transit g ülkesi konumundadır.⁴¹³

AnlaŖma çerçevesinde taraf ülke topraklarına giriŖ, burada bulunma veya ikamet etme Ŗartlarını karŖılamayan kiŖilerin kimler olduğuna daha yakından bakılırsa, bunlar, taraf devletin ülkesine yürürlükteki kurallara aykırı girmiŖ olan, vize veya vize serbestisi süresi bitmiŖ olan, ikamet veya ikamet dıŖı bulunma izni olmayan veya süresi dolan izni uzatılmamıŖ olan ve ikamet izinleri iptal edilen kiŖilerdir.⁴¹⁴

AnlaŖma tarafı ülkelerden baŖka bir ülkeye gönderilecek olup söz konusu ülkeye doğrudan gönderilemeyen üçüncü ülke vatandaŖı veya vatansız kiŖilerin muhtemel diğer transit geiŖ ülkelerindeki seyahatlerinin veya gönderileceği ülke tarafından geri kabullerinin temin edilmesi durumunda talep edilen devletin transit geiŖe izin vereceği dzenlenmiŖtir.⁴¹⁵

3.14.2. AnlaŖmanın Geri Göndermeme lkesi Açısından Değerlendirilmesi

GKA'nın giriŖ kısmında anlaŖmanın Türkiye'nin, AB'nin ve Birlik ye devletlerinin uluslararası hukuktan, özellikle de İHAS ve 1951 Cenevre SzleŖmesi'nden kaynaklanan haklarına, yükümlülüklerine ve sorumluluklarına hanel getirmeyeceği ifade edilmiŖtir. Böylece anlaŖmanın bütünü açısından geri göndermeme ilkesine riayet edileceğinin taahhüt edilmiŖ olduğu söylenebilecektir. Zira, SzleŖme'de ilkeye açıkça yer verilmiŖ olup, İHAS açısından da İHAM'ın ilkenin szleŖmede içkin olduğu Ŗeklindeki yorumu mevcuttur. Uluslararası hukuka ve insan haklarına dair anlaŖmalara genel bir atıfla yetinmek yerine ilkenin düzenlendiği anlaŖmaların isimlerine GKA'da bu Ŗekilde açık olarak ve tek tek yer verilmesinin çok daha etkili olduğunu belirtmek gerekir.

⁴¹³ Hüseyin Akif Karaca, "Türkiye - Avrupa Birliği Geri Kabul AntlaŖması ve 18 Mart 2016 Tarihli Türkiye-Avrupa Birliği Zirve Bildirisi Uyarınca Düzensiz Gle Mücadele ve Bazı Sorunlu Alanlar", Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, C: XXIV, S: 4, 2020, s. 160.

⁴¹⁴ A.g.e., s. 162.

⁴¹⁵ GKA, md. 14.

Transit geçişe ilişkin 14. maddenin a ve b bentlerinde açıkça geri göndermeme ilkesinin içeriğine yer verilmiştir. Dolayısıyla transit geçişe konu üçüncü ülke vatandaşları ve vatansız kişiler bakımından ilkenin sağladığı korumaya doğrudan atıf yapılmış olmaktadır. Böylelikle anlaşmanın girişindeki GKA'nın tümü bakımından yapılan atfa ek olarak bu şekilde ayrı bir vurguya yer verilmiş olması ilkenin bu kişiler bakımından koruyucu etkisini pekiştirici bir durum ortaya çıkarmıştır.

Bundan başka anlaşmanın 18. maddesinin 1. fıkrasında GKA hükümlerinin halel getirmeyeceği anlaşmaların açıkça sayılmış olması büyük önem arz etmektedir. Buna göre, anlaşmanın, taraf devletlerin bağlı oldukları uluslararası sözleşmeler dahil olmak üzere uluslararası hukuktan doğan haklarına, yükümlölüklerine ve sorumluluklarına halel getirmeyeceği belirtilmiş ve özellikle halel gelmeyecek anlaşmalar olarak 1951 Cenevre Sözleşmesi, 1967 Protokolü, İHAS, yapılan iltica başvurularına dair devletlerin sorumluluğunu düzenleyen sözleşmeler, İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme, Suçluların iadesi ve transit geçişle ilgili sözleşmeler sayılmıştır. Böylelikle transit geçişlere ilişkin düzenlemede olduğu gibi GKA'nın tatbikinde geri göndermeme ilkesinin gözetileceğine dair taahhüdün etkisi pekiştirilmiş olmaktadır.

Yine aynı maddenin 3. fıkrasında ise GKA'nın, düzensiz göçmenlerin iadesi bakımından Birlik üyelerinin sağladığı yasal imkanlardan yararlanma ve iade kararının askıya alınması için başvuru hakkına ve ayrıca iade edilecek kişilerin haklarına ve usuli güvencelere halel getirmeyeceği vurgulanmıştır. Böylelikle, düzensiz göçmen sayılarak geri gönderme süreci devam eden kişilerin Birlik mevzuatından kaynaklanan idari ve yargısal yollara başvuru hakkı korunmuştur. Bu düzenleme mülteciler bakımından büyük önem arz etmektedir. Şöyle ki mülteciler sığındıkları ülkeye girerken mülteciliğin doğasından kaynaklı olarak yasal olmayan şekillerde ülkeye giriş yapmak zorunda kalmaktadırlar. Zira mülteciler menşee ülkelerinden ya da bulundukları ülkeden kaçmak zorunda kaldıkları için çoğu durumda yasal giriş için gereken evrakları ve izinleri olmamakta ve gizlice çıkış yapmak zorunda olduklarından da iltica ülkesine hukuka uygun olmayan şekilde sınırdan giriş yapmaktadırlar. Bu durumdan kaynaklı olarak doğrudan düzensiz göçmen muamelesi görerek geri kabule konu yapılmaları geri göndermeme ilkesinin ihlalini oluşturacaktır. İşte bu nedenle 3. fıkradaki bu düzenleme mülteciler açısından hayati önemdedir.

Maddenin 4. fıkrasında ise iltica başvurusunda bulunan kişilerin haklarına ve usuli güvencelerine hâlel gelmeyeceği ifade olunmuştur. Bu fıkradaki düzenleme de mülteciler bakımından tıpkı 3. fıkradaki düzenleme gibi geri göndermeme ilkesinin sağladığı korumadan yararlanmaları bakımından büyük önem arz etmektedir. Zira hükme göre mülteciler iltica başvuruları karara bağlanana kadar ülkede kalmalarına izin verilecek, GKA'ya konu yapılmayacaklar ve geri gönderilmeyeceklerdir. Düzenleme doğrudan ve özel olarak iltica başvurusunda bulunanlara ilişkin olduğundan mültecilerin hakları açısından, özellikle de geri göndermeme ilkesinden yararlanma hakları bakımından kritik önemdedir.

Söz konusu fıkralardaki bu düzenlemeler göz önünde bulundurulduğunda Türkiye – AB GKA'sının açıkça anlaşma kapsamındaki tüm kişi kategorileri için geri göndermeme ilkesinin sağladığı korumadan yararlanma güvencesini içerdiği ve anlaşma metninde mültecilerin iltica taleplerinin değerlendirilmeye alınmadan yahut esasa girmeden değerlendirilerek geri kabule konu yapıp gönderilmelerini engelleyecek şekilde geri göndermeme ilkesinin korumasından yararlanmalarını sağlayacak düzenlemelere de son derece isabetli bir şekilde yer verilmiş olduğu görülmektedir. Sonuç olarak Türkiye – AB GKA'sının gerek taraf devletlerin kendi vatandaşları gerek üçüncü ülke vatandaşları, vatansızlar ve transit geçiş konu olanlar gerekse de mülteciler, sığınmacılar yönünden geri göndermeme ilkesine tam anlamıyla riayet ve uygunluk hali gösterecek şekilde düzenlenmiş olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Türkiye göç alan ve göç veren bir ülke olmakla birlikte, coğrafi konumu itibarıyla hem hedef ülke hem de transit ülke olduğu küresel ölçekteki düzensiz göç hareketliliğinin yarattığı sorunlardan en çok etkilenen ülke konumundadır. Zira 3 milyonun üzerinde geçici koruma altındaki Suriyeliye ve 200 binin üzerinde uluslararası koruma kapsamındaki yabancıya ev sahipliği yapmaktadır.⁴¹⁶ Türkiye dünyada en fazla sığınmacının olduğu ülke konumunda bulunmakta ve aynı zamanda düzensiz göçe kaynaklık eden ülkelerin Avrupa'ya geçiş yolu üzerinde bulunduğundan hem Avrupa Birliği ile kara sınırını oluşturan Yunanistan ve Bulgaristan üzerinden kara yoluyla hem de Ege Denizi üzerinden deniz yoluyla Avrupa ülkelerine yasal olmayan yollarla geçmeye çalışan çok sayıda göçmen Türkiye'yi bir geçiş noktası olarak kullanmaktadır. Türkiye'den geçerek topraklarına giren bu düzensiz göç akışını kontrol altına almak isteyen AB, Türkiye ile Geri Kabul Anlaşması imzalamıştır. Anlaşma çerçevesinde Türkiye kendi toprakları üzerinden geçerek AB ülkelerine giriş yapan düzensiz göçmenleri geri kabul edeceğini ve düzensiz göç akışını durdurmak için gerekli tedbirleri alacağını taahhüt ederken, AB de Türk vatandaşlarına AB ülkelerine vizesiz seyahat hakkı tanıyacağını taahhüt etmiştir. Ancak anlaşmanın üçüncü ülke vatandaşları için yürürlüğe girdiği 2016 yılından bu yana Türkiye yerine getirmesi istenen 72 kriterden 66'sını yerine getirmesine rağmen AB vizesiz seyahat hakkı tanıma konusunda adım atmamıştır.⁴¹⁷ 2019 yılında Türkiye AB'ye anlaşmayı askıya aldığını yazılı olarak bildirmiştir.⁴¹⁸

⁴¹⁶ Göç İdaresi Başkanlığı'nın Türkiye'deki yabancı sayılarına ilişkin basın açıklaması bkz: <https://goc.gov.tr/ulkemizdeki-yabanci-sayilarina-iliskin-ortaya-atilan-gercek-disi-iddialar-hakkinda-basin-aciklamasi> (01.11.2024).

⁴¹⁷ <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/bakan-fidan-biz-turkiye-ab-iliskilerini-canlandirmanin-herkesin-menfaatine-olduguna-inaniyoruz/3316450> (01.11.2024).

⁴¹⁸ Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun TGRT Haber Kanalına Verdiği Özel Röportaj, 22 Temmuz 2019, Ankara. bkz: <https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu-nun-tgrt-haber-kanalina-verdigi-ozel-ropartaj-22-07-19.tr.mfa> (01.11.2024).

Türkiye'nin GKA çerçevesinde AB'den geri kabul ettiği düzensiz göçmenlerin çok büyük çoğunluğu Afganistanlılardan, Pakistanlılardan, Iraklılardan, İranlılardan ve Suriyelilerden oluşmaktadır. Bu kişilerin arasında hem sığınmacılar hem de düzensiz göçmenler vardır. Düzensiz göçmen olanların ülkelerine gönderilebilmesi için GKA'ların kullanılması en işlevsel ve hızlı sonuç veren yöntemdir. Ancak Türkiye'nin bu ülkelerden yalnızca Pakistan ve Suriye ile GKA'sı vardır. Suriye ile olan GKA'nın da iki ülke arasındaki ilişkilerin askıya alınmış olması nedeniyle fiili olarak uygulanmadığı söylenebilir. Belirtmek gerekir ki son dönemde iki ülke arasında yeniden ikili ilişkilerin başlaması yönünde girişimler mevcuttur. Dolayısıyla GKA'nın yeniden uygulanma imkânı olması ihtimal dahilindedir. Bu doğrultuda AB'den geri kabul olunan gerek Pakistanlı gerek Suriyeli düzensiz göçmenler bu ülkelerle olan GKA'lar çerçevesinde ülkelerine gönderilebilecektir. Bu kişiler açısından geri gönderme işlemi nedeniyle geri göndermeme ilkesinin ihlali de söz konusu olmayacaktır. Zira ilk olarak bu kişiler sığınmacı değildir, ikinci olarak Pakistan Türkiye ile doğrudan sınırı olan bir ülke olmadığından Pakistanlılar AB ülkelerine gitmek için İran üzerinden Türkiye'ye giriş yapmaktadırlar.

Bu noktada geri kabul anlaşmalarının temelinde yatan kavram olan güvenli üçüncü ülke uygulaması devreye girebilecektir. Zira İran bu kişiler için güvenli üçüncü ülke ve aynı zamanda ilk sığınma ülkesi olmaktadır. Aynı durum Afganistanlılar için de söz konusudur. Bu durum muvacehesinde Türkiye'nin İran ile bir GKA akdetmesi son derece yararlı olacaktır ve Türkiye İran'a bu yönde bir teklifte bulunmuştur ancak İran anlaşma yapmaya yanaşmamaktadır. Türkiye bu konuda ısrarcı olmalı ve İran'ı bu konuda iknaya çalışmalıdır. Aynı yaklaşım Irak açısından da devreye sokulmalıdır ve Irak ile de bir geri kabul anlaşması imzalanmaya çalışılmalıdır. Çok yakın zamanda Irak ile vize muafiyeti anlaşması yapılmıştır.⁴¹⁹ Bu durumda bu anlaşmayla birlikte yürürlüğe girecek şekilde bir GKA yapılması da ihtimal dahilinde olabilir. Bunun yanında bu ülkelerden Türkiye'ye giriş yaptıktan sonra doğrudan Türkiye'de yakalanan düzensiz göçmenler açısından da aynı yol izlenmelidir.

Bu ülkelerden sığınmacı olarak AB ülkelerine giden fakat sığınma talepleri dikkate alınmayan yahut reddedilen kişiler ile doğrudan Türkiye'ye giriş yaptıktan

⁴¹⁹ Türkiye Cumhuriyeti ile Irak Cumhuriyeti arasında imzalanan vize muafiyeti anlaşması için bkz: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/08/20240829-5.pdf> (01.11.2024).

sonra yakalanan kişilerden sığınma talebinde bulunanlar açısından ise farklı bir durum söz konusudur. Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne coğrafi sınırlama ile taraf olduğundan bu kişiler mülteci olarak kabul edilmemekte, şartları haizlerse şartlı mülteci olmaktadır. Suriye'den kitlesel olarak geçiş yapanlar açısından ise geçici koruma statüsü söz konusudur. Bunun dışında ise şartlı mülteci şartlarını haiz olmamakla birlikte menşe ülkesi veya ikamet ülkesine geri gönderilmesi durumunda ölüm cezası, işkence veya insanlık dışı muameleye maruz kalma gibi son derece ciddi tehlikelerle yüz yüze kalma durumunda olacak olan yabancılara sağlanan ikincil koruma mevcuttur. Bu kişilere sağlanan koruma uluslararası koruma statüsünde olmamakla birlikte üçüncü bir ülkeye gönderilinceye kadar geçici süreli bir korumadır. Dolayısıyla söz konusu ülkelerden gelip sığınma talebinde bulunan kişiler de dolaylı geri göndermeleri de kapsayacak şekilde geri göndermeme ilkesi gözetilerek üçüncü bir ülkeye gönderilebileceklerdir. Bu nedenle Türkiye'nin bu türden güvenli ülke sayılabilecek üçüncü ülkelerle GKA'lar akdetmesi yerinde olacaktır.

Sığınma talebinde bulunanlar açısından en esaslı çözüm Türkiye'nin 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne koyduğu coğrafi sınırlandırmayı kaldırıp bu kişilere mülteci statüsü tanınması ve böylelikle uluslararası koruma kapsamındaki haklardan yararlandırmasıdır. Ancak geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin ve uluslararası koruma kapsamındaki yabancılardan sayısı dikkate alındığında mevcut şartlarda Türkiye'nin bu doğrultuda bir hamle yapması pek akılcı görünmemektedir. Zira bu durumda Türkiye'nin ortaya çıkacak mülteci yükünü kaldırması mümkün olmayacaktır.

Bu noktada değinilmesi gereken çok önemli bir konu da AB ülkelerinin geri kabul uygulamasında çoğu zaman sığınma talebinde bulunanların taleplerini dikkate almayıp yahut hızlandırılmış usul çerçevesinde esasa girmeden karara bağlayıp bu kişileri düzensiz göçmen kategorisine alması ve bunu kendilerine yönelen göç yükünü kontrolün bir aracı olarak kullanıp üçüncü ülkelere yönlendirmeye çalışması durumudur. Böylelikle bu kişiler doğrudan GKA kapsamına sokularak Türkiye'ye geri gönderilebilmektedir. Zira geri kabul prosedüründe geri gönderilen kişinin sığınmacı statüsünde olup olmadığı yahut bu konuda bir başvurusu olup olmadığını bildirme zorunluluğu yoktur. O nedenle AB ülkelerinin sığınma talebi olan kişilerin taleplerine ilişkin süreç sürmekteyken dahi bu kişileri doğrudan GKA konusu yapması sıklıkla

karşılaşılan bir durum olmaktadır. Bu konuya ilişkin BMMYK'nin görüşü de her durumda eğer ki bir sığınmacının sığınma talebi esastan incelenmemişse gönderileceği devlete bu bilginin iletilmesi gerektiği yönündedir. Böylelikle üçüncü ülkenin sınır yetkilileri durumdan haberdar olacak ve gerekli korumanın sağlanması için yapılması icap edenler yapılabilecektir.⁴²⁰ Aksi halde bu kişilerin menşe ülkelerine gönderilmeleri yahut güvenli üçüncü ülkeye gönderilmekle birlikte buradan tekrar başka bir ülkeye yahut menşe ülkelerine gönderilmeleri söz konusu olabilecek ve bu durumda geri göndermeme ilkesi ihlal edilmiş olup söz konusu kişiler de hayatlarının yahut özgürlüklerinin risk altında olacağı bir ülkeye gönderilmeleri gibi çok ağır sonuçlarla yüz yüze kalabileceklerdir.

Bununla birlikte Türkiye – AB GKA'sında Türkiye'nin kabul ettiği üçüncü ülke vatandaşı yahut vatansız kişileri risk altında olacakları bir ülkeye göndermesini engelleyen bir hüküm yer almamakta, bu durumu engelleyen düzenlemeye sadece transit geçişler açısından yer verilmiş bulunmaktadır. Bu durum da dolaylı geri gönderme yoluyla geri göndermeme ilkesinin ihlaline sebebiyet verebilecektir. Yani geri göndermeme ilkesini ihlal edecek transit geçiş işlemleri açıkça yasaklanmışken bu şekilde bir geri kabulü yasaklayan bir hükme GKA'da yer verilmemiş olması sığınmacılar açısından çok büyük bir risk teşkil etmektedir. Zira bu kişiler Türkiye'ye kabul edildikten sonra mülteci statüsünde sayılmayacaklarından üçüncü bir ülkeye gönderilene kadar geçici olarak ülkede kalmalarına izin verilecek ve nihayetinde üçüncü bir ülkeye gönderilebileceklerdir. Bu durumda da geri göndermeme ilkesi dolaylı gönderme ile ihlal edilmiş olacaktır. Bu nedenle bu şekilde bir geri kabule konu olan kişiler açısından GKA'nın 18. maddesindeki ve giriş kısmındaki uluslararası anlaşmalara ve mülteci hukukuna ilişkin atıflar çerçevesinde geri gönderme işleminin yapılmaması şeklinde bir yaklaşım benimsenmelidir. Ancak belirtmek gerekir ki her ne kadar GKA'larda geri göndermeme ilkesine açık veya örtülü atıf yapılsa veya anlaşmalara atıf yapılsa da uygulamada devletler sığınmacıların etkili başvuruya erişimini kısıtlayarak veya değerlendirmeye almayarak yahut hiç başvuru almayarak mültecilerin GKA'lardaki geri göndermemeye ilişkin haklarını teminat altına alan bu düzenlemeleri etkisiz hale getirmektedir. Bu nedenle mülteci statüsünün tespiti büyük önem arz etmektedir. Statü başvurusunun yapılmasında herhangi bir engel veya zorluk

⁴²⁰ UNHCR, **UNHCR Position on Readmission Agreements, 'Protection Elsewhere' and Asylum Policy**, 1994. bkz: <https://www.refworld.org/policy/legalguidance/unhcr/1994/en/17662> (01.11.2024).

çıkarılmamalı ve değerlendirme işlemi de titizlikle yapılmalıdır. Zira gerçekten sığınma ihtiyacı olan kişilerin özensiz değerlendirme sonucunda talebinin reddedilmesiyle birlikte menşe ülkesine gönderilmesi gibi kendileri açısından risk teşkil edecek durumların ortaya çıkma ihtimali söz konusu olabilecektir. Bu tip durumların önlenmesi için şöyle bir çözüm yolu önerilebilir. Yapılan GKA'lara sığınma başvurusu yapanların bulundukları ülkeden gönderilecekleri güvenli üçüncü ülkelere mülteciliğin doğası gereği yasal yollardan bir ülkeye giriş için gereken evraklara sahip olmamaları nedeniyle kabul edilmemeleri riskini ortadan kaldırmak amacıyla bu kişileri de kapsama alacak özel hükümler eklenerek bu sorun bertaraf edilebilir.

Türkiye'nin taraf olduğu diğer ikili GKA'lar bakımından da benzer riskler söz konusu olmakla birlikte bu anlaşmalar çok fazla uygulama alanı bulmamakta daha çok düzensiz göçmen statüsüne giren kendi vatandaşlarının geri kabulü açısından işlev görmektedirler. Bu anlaşmalar arasında söz konusu duruma istisna oluşturan tek anlaşma Türkiye – Yunanistan protokolüdür. Söz konusu protokol çerçevesinde Türkiye üzerinden Yunan adalarına giriş yapıp yakalanan ve Türkiye'ye geri gönderilen her bir Suriyeli'ye karşılık Türkiye'deki geçici koruma altındaki Suriyelilerden bir kişi AB ülkelerine yerleştirilmektedir. Türkiye – AB GKA'sı yürürlüğe girdikten sonra bu GKA'nın 21. maddesinde, Birlik üyesi devletlerin Türkiye ile olan diğer ikili GKA'larının hükümleri ile çatışma durumunda Türkiye – AB GKA'sının hükümlerinin geçerli olacağı hüküm altına alınmış olduğundan fiilen Türkiye – AB GKA'sı bu protokolün yerini almış bulunmakla birlikte Protokol 18 Mart 2016 tarihli Türkiye – AB zirvesi mutabakat zaptında alınan ve 20 Mart 2016 itibarıyla yürürlüğe giren Yunan adalarına geçiş yapan ve Türkiye'ye geri gönderilen her bir Suriyeli için Türkiye'den geçici koruma altındaki bir Suriyeli'nin AB ülkelerinden birine yerleştirilmesi uygulaması Türkiye – AB GKA'sı ile çelişen bir durum da teşkil etmediğinden aynı şekilde devam etmektedir.

Sonuç olarak AB ile olan GKA da dahil olmak üzere Türkiye'nin taraf olduğu GKA'larda gerek uluslararası hukukun temel ilkelerine atıf yapılmak suretiyle gerek uluslararası anlaşmalara atıf yapılmak suretiyle ve gerekse de geri göndermeme ilkesinin içeriğine anlaşma metninde açıkça yer verilmesi suretiyle yahut geri göndermeme ilkesini içeren 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin ve diğer anlaşmaların

doğrudan isimlerinin zikredilmesi suretiyle bir şekilde atıf yapılmış olunmaktadır. Geri göndermeme ilkesi hem örf ve âdet hukuku kuralı hem de *jus cogens* kural niteliğini haiz olduğu için anlaşmaların metinlerinde ilkeye açık yahut örtülü atıf yapılmamış olsa bile riayet yükümlülüğü söz konusu olacağı ifade edilebilir. Bununla birlikte GKA'lar düzensiz göç yükünün çok büyük oranda bu göçe kaynaklık eden yahut transit ülkelerin üzerinde kalmasına sebep olmaktadır. Bu durum da bir kısır döngüye yol açmakta ve aynı ülkelerden düzensiz göç dalgasının sürekli akışına neden olmaktadır. Bu nedenle düzensiz göçün kaynağı ülkelerde istikrarlı bir yapı oluşturacak şekilde demokratik kurumların ve düzenin tesis edilmesi ve ekonomik ve insani kalkınmanın sağlanması konusunda bu ülkelere yardım edilmesi yoluyla göçün temelindeki sebepler ortadan kaldırılmaya çalışılmalı, sorun kaynağında halledilmelidir. Aksi halde GKA'lar yahut benzeri yöntemlerle bu durumun kalıcı ve güvenli bir çözüme kavuşturulması mümkün görünmemektedir.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında Türkiye'nin hem hedef ülke olarak hem de transit ülke olarak maruz kaldığı düzensiz göç sorununa ilişkin alması gereken başlıca tedbirler şu şekilde özetlenebilir. Öncelikle Türkiye sığınma talebinde bulunan Avrupa'dan gelmeyen kişiler bakımından bu kişilerin başvurularını vaka bazında titizlikle değerlendirmeli ve gerçekten sığınma ihtiyacı olanları belirleyerek bu kişilere şartları sağlayanlar bakımından şartlı mülteci statüsü vererek onları menşe ülkelerine yahut güvenli olmayan üçüncü ülkelere gönderme uygulamasından kaçınmalıdır. GİB verilerine göre Türkiye'de en fazla sayıda uluslararası koruma başvurusu talebinde bulunan kişiler 13.068 kişi ile ezici çoğunlukta Afganistan uyruklulardır. Onları 2.776 başvuru ile Irak uyruklular ve 1.416 başvuru ile İran uyruklular izlemektedir.⁴²¹ Bu ülkelerden gelenlerin büyük çoğunluğu 1951 Cenevre Sözleşmesi anlamında mülteci olma ve YUKK anlamında şartlı mülteci olma şartlarını karşılamayan kişilerdir. Şartları karşılamayan ve ikincil koruma kapsamına girmesini gerektirecek bir durum bulunmayanlar doğrudan menşe ülkelerine geri gönderilmelidir. Bunun için de Afganistan, Irak ve İran ile mutlak surette GKA'lar imzalanmalıdır. İkincil koruma kapsamına giren yahut şartlı mülteci olanlar bakımından ise bu kişiler Sözleşme anlamında uluslararası koruma kapsamında olmadıklarından ve üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar geçici süreyle Türkiye'de bulunmalarına izin verildiğinden

⁴²¹ GİB uluslararası koruma verileri bkz: <https://goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler> (01.11.2024).

Türkiye'ye geçiş güzergahında geçiş yaptıkları güvenli üçüncü ülkelerle üçüncü ülke vatandaşlarının geri kabulünü de kapsayacak şekilde GKA'lar akdedilmeli ve bu kapsamdaki kişiler bu ülkelere gönderilmelidir. Uluslararası koruma başvurusunun değerlendirme süreci devam edenler zaten ülkede kalabilmektedir. Bu kişilerin başvuruları titizlikle değerlendirilip şartları taşımayanlar gecikmeksizin menşe ülkelerine yahut üçüncü ülkelere gönderilmelidirler. Şartlı mülteci ve ikincil koruma kapsamı dışında kalanlar ise düzensiz göçmen statüsünde olup doğrudan menşe ülkelerine veya hali hazırda Türkiye ile GKA'sı olan ülkelere gönderilmelidirler.

Geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler bakımından ise yeniden ikili ilişkilerin başlayacağı yolunda emareler olan Suriye ile hali hazırda yürürlükte olup mevcut ilişkilerin askıda olmasından sebeple fiili olarak uygulanmayan Türkiye – Suriye GKA'sı yeniden işlevsel hale getirilmeli ve ayrıca Suriye devleti ile bu kişilerin ülkelerine gönüllü geri dönüşünün zeminini oluşturacak görüşmeler gerçekleştirilerek bu kişilerin her iki kanaldan ülkelerine geri dönüşleri sağlanmalıdır. Elbette vatandaşlık hakkı kazanmış olanlar bakımından herhangi bir tartışma olması söz konusu değildir. Bu kişilerin ülkeye entegrasyonunun sağlanması için gereken politikalar zaten uygulanmakta olup bu yöndeki çalışmalar güçlendirilerek devam ettirilmelidir. Türk vatandaşlığı Türkiye'de doğumla kazanılamamaktadır. Dolayısıyla geçici koruma kapsamında Türkiye'de bulunan Suriye uyrukluların Türkiye'de doğan çocukları Türk vatandaşı olmamaktadır. Bu nedenle bu kişilerin geri gönderilmesi bakımından da herhangi bir sorun bulunmamaktadır.

Türkiye – AB GKA'sı kapsamında Yunanistan adalarından Türkiye'ye geri kabul olunan her bir Suriyeli düzensiz göçmene karşılık Türkiye'de geçici koruma kapsamında bulunan bir Suriyeli Avrupa Birliği ülkelerine yerleştirilmektedir ve bu amaçla her yıl AB ülkeleri alım kotası belirlemektedir. Ancak bu kotalar oldukça düşük seviyede tutulmakta ve fiili durumda alımlar kotaların da altında kalmaktadır. Almanya, Fransa ve Hollanda haricinde dikkate değer yeniden yerleştirme alımı yapan ülke bulunmamaktadır. Bu ülkelerin yaptıkları alımlar da Türkiye'nin üzerinde bulunan düzensiz göçmen ve sığınmacı yükü göz önünde bulundurulduğunda bir anlam ifade etmekten uzak seviyededirler. Örnek olarak 2016-2024 yılları arasında bu kapsamda yeniden yerleştiren kişi sayısı Almanya için 19.174, Fransa için 6.268 ve

Hollanda için 5.662'dir.⁴²² Dolayısıyla bu kotaların artırılması için Türkiye Birlik ülkelerine baskıda bulunmalıdır.

Tüm bu uygulama ve süreçlerde gerçekten sığınma ihtiyacı olan kişilerin düzensiz göçmen statüsüne sokularak menşe ülkelerine yahut güvenli olmayan üçüncü ülkelere veya dolaylı geri gönderme yoluyla geri göndermeme ilkesini ihlal edecek ülkelere geri gönderilmemeleri için azami özenin gösterilmesi ve sığınma taleplerinin her bir vaka için ayrı ayrı ve titizlikle değerlendirilip karara bağlanması, değerlendirme devam ederken bu kişilerin geri kabule yahut geri göndermeye konu yapılmaması, GKA kapsamında Türkiye'den yapılacak geri gönderme işlemlerinde ve Türkiye'ye yapılacak geri kabullerde özellikle sığınmacılar bakımından geri göndermeme ilkesine tam riayetin sağlanması hususunda gereken hassasiyet ve özenin gösterilmesi, Türkiye'nin AB dışındaki ülkelerle yapmış olduğu GKA'lar bakımından anlaşma metninde doğrudan ve açık olarak geri göndermeme ilkesine yer verilmemiş olan durumlarda dahi uluslararası hukukun ve başta 1951 Cenevre Sözleşmesi olmak üzere tarafların bağlı oldukları uluslararası anlaşmaların gereği olarak ve her halükarda geri göndermeme ilkesinin örf ve âdet hukuku kuralı ve *jus cogens* niteliğini haiz bir kural olduğu gözetilerek buna uygun hareket edilmesi gerekmekte ve bu hususlar büyük önem arz etmektedir.

2011'den bu yana devam eden Suriye kaynaklı kitlesel akın krizi, Afganistan, Pakistan, İran ve Irak gibi Orta Doğu ülkelerinden, ayrıca Afrika ülkelerinden ve ekonomik istikrarsızlık içerisindeki Asya ülkelerinden kaynaklı düzensiz göç hareketleri azalmak bir yana giderek artmaktadır ve yakın gelecekte bu bölgelerde başkaca kitlesel akın krizlerine sebep olabilecek durumlar yaşanma ihtimali hiç de az değildir. Bu nedenlerle Türkiye AB ile olan GKA'yı gözden geçirmeli ve gerekiyorsa anlaşmanın iptali de gündeme gelmelidir. Ayrıca AB ile birlikte düzensiz göçe kaynaklık eden ülkelerin durumlarının iyileştirilmesi ve göç hareketlerinin kaynağında durdurulamasa bile mümkün olan en az seviyeye indirilmesi için bu ülkelere ekonomik yardım sağlama ve yaşanan çatışma ve savaşların sonlandırılmasına aracılık ve söz konusu ülkelerin gerek ekonomik gerekse siyasal ve toplumsal istikrar ve gelişmelerinin sağlanmasına yönelik teşviklerde bulunma da dahil her türlü girişimde bulunulmalıdır. Aksi halde hem Türkiye hem de AB açısından düzensiz göçmen ve

⁴²² GİB geçici koruma verileri bkz: <https://goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (01.11.2024).

sığınmacı yükü giderek artacak ve bu durum üstesinden gelinmesi imkânsız kalıcı ekonomik ve toplumsal sorunlara sebep olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ACER Yücel ve diğerleri, **Küresel ve Bölgesel Perspektiften Türkiye'nin İltica Stratejisi**, 1. Baskı, Ankara: USAK Yayınları, Temmuz 2010.

AKMAN Macit, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin Geri Göndermeme İlkesi Bağlamında Mültecilere Uygulanabilirliği**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2019.

ASAR Aydoğan, **“Yabancılar Hukuku (Temel Konular)”**, 8. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2023.

ASAR Aydoğan, ÖGDÜ İbrahim Murat, **“Yabancılar Hukukunda Geri Kabul: Türkiye'nin Geri Kabul Anlaşmaları ve Açıklamalı Uygulama İlkeleri”**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.

BHUIYAN Jahid Hossain, **“Protection of Refugees Through the Principle of Non-Refoulement”**, An Introduction to International Refugee Law, Rafiqul Islam, Jahid Hossain Bhuiyan (eds.), Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2013, s.99-131.

ÇELİKEL Aysel, ÖZTEKİN Günseli Gelgel, **Yabancılar Hukuku**, 25. Baskı, İstanbul: Beta, 2020.

ÇİÇEKLİ Bülent, **6458 Sayılı Kanunla Güncellenmiş Yabancılar ve Mülteci Hukuku**, 6. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, Nisan 2016.

EKŞİ Nuray, **“Türkiye Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması”**, 1. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2016.

EKŞİ Nuray, **“Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku”**, 5. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2018.

ERGÜL Ergin, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Sınır Dışı Etme, Geri Gönderme ve Geri Verme**, Ankara: Yargı Yayınevi, 2012.

GOODWIN-GILL Guy S, McADAM Jane, **The Refugee in International Law**, Third Edition, New York: Oxford University Press, 2007.

HANSEN Randall, **“State Controls: Borders, Refugees, and Citizenship”**, Elena Fiddian-Qasmiyeh et al. (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*, Oxford University Press, 2014, s.253-264.

HATHAWAY James C, **The Rights of Refugees Under International Law**, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

HURWITZ Agnès G, **“The Collective Responsibility of States to Protect Refugees”**, New York: Oxford University Press, 2009.

LAUTERPACHT Sir Elihu, BETHLEHEM Daniel, **“The Scope and Content of the Principle of Non-Refoulement: Opinion”**, Erika Feller et al. (eds.), *Refugee Protection in International Law UNHCR’s Global Consultations on International Protection*, 2003, s.87-177, <https://www.refworld.org/reference/research/cup/2003/en/49371>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

LEGOMSKY Stephen H, **Legal and Protection Policy Research Series: Secondary Refugee Movements and the Return of Asylum Seekers to Third Countries: The Meaning of Effective Protection**, Geneva: UNHCR, 2003, <https://www.unhcr.org/us/media/no-2-secondary-refugee-movements-and-return-asylum-seekers-third-countries-meaning-effective>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

MANDAL Ruma, **Legal and Protection Policy Research Series: Protection Mechanisms Outside of the 1951 Convention (“Complementary Protection”)**, Geneva: UNHCR, 2005, <https://www.refworld.org/reference/lpprs/unhcr/2005/en/70943>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

MORENO-LAX Violeta, **“The Legality of the ‘Safe Third Country’ Notion Contested: Insights from the Law of Treaties”**, *Migration and Refugee Protection in the 21st Century: Legal Aspects*, Guy S. Goodwin-Gill, Philippe Weckel (eds.), Leiden: Martinus Nijhoff, 2015, s.665-721.

ODMAN M. Tevfik, **Tarihsel Gelişim S recinde G ncelleştirilmiş Mülteci Hukuku (Dünya’da ve Türkiye’de İlticanın Gelişim Süreci)**, Ankara: Yetkin Yayınları, 2020.

OVACIK Gamze, **“Turkish Judicial Practices on International Protection, Removal and Administrative Detention in Connection with the Safe Third Country Concept”**, 1. Bakı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021.

ÖZCAN Mehmet, **Avrupa Birliği Sığınma Hukuku: Ortak Bir Sığınma Hukukunun Ortaya  ıkışı**, Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yayınları, 2005.

ÖZKAN Işıl, **G   – İltica ve Sığınma Hukuku**, 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2023, s. 126.

ÖZKAN Işıl, **G   ve Vatandaşlık Hukuku**, 1. Baskı, İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2022.

ÖZTÜRK Neva Övünç, **Mültecinin Hukukî Statüsünün Belirlenmesi**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2015.

PARLAK Türkan Melis, **Avrupa Birliği Göç Hukuku Reformunda Düzensiz Göçmenlerin Statüleri**, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022.

SAFİ Sibel, **Mülteci Hukuku Ders Kitabı**, 1. Baskı, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2018.

SUR Melda, **Uluslararası Hukukun Esasları**, 5. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2011.

SÜTLÜOĞLU Balay, **“Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türk Hukukunda Sığınma Sistemi”**, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021.

TOPAL Ahmet Hamdi, **Mülteci Hukuku ve Silahlı Çatışma Kaynaklı Sığınmacılar**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2019.

TÖRE Nazlı, **Uluslararası Göç Hukuku**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2016.

YILDIRIM Tülay, **Güvenlik Ekseninde Avrupa Birliği Mülteci Hukuku**, Ankara: Yetkin Yayınları, 2016.

YILMAZ Sibel, **Kitleli Akın (Sığınma) Durumunda Geçici Koruma Rejimi ve Asgari Muamele Standardı**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.

Makaleler

ALEINIKOFF T Alexander, **“Protected characteristics and social perceptions: an analysis of the meaning of ‘membership of a particular social group’”**, ed. Erika Feller, Volker Türk, Frances Nicholson, Refugee Protection in International Law UNHCR’s Global Consultations on International Protection, 2003, s.263-311.

ALLAIN Jean, **“The *jus cogens* Nature of non-refoulement”**, International Journal of Refugee Law, Vol. 13, No: 4, October 2001, s.533-558.

AYDIN Esen, **“Avrupa Birliği Mevzuatında Güvenli Üçüncü Ülke Kavramı ve Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşmasına Yansımaları”**, Public and Private International Law Bulletin, Vol: 38, No: 1, 2018, s.11-40.

BATIR Kerem, **“Avrupa Birliği’nin Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye İle AB Arasında İmzalanan Geri Kabul Anlaşması Çerçevesinde Hukuki Bir Değerlendirme”**, Yönetim Bilimleri Dergisi, C: 15, S: 30, 2017, s.585-604.

BAYKAL Seçkin, YILMAZ Levent, **“Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Göç İdaresi Bağlamında Türkiye’nin Yeni Göç Siyaseti”**, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 7(2), 2020, s.633-652.

CANYAŞ Aslı Bayata, **“Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Kapsamındaki Geri Gönderme Yasağının Uygulanma Koşullarının AİHM**

Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, C:5, S: 1, 2015, s.73-90.

ÇELİK Neşe Baran, **“Türk Hukukunda Uluslararası Koruma Başvurusunda Bulunan veya Uluslararası Korumadan Yararlanan Yabancıların Hak ve Yükümlülükleri”**, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Özel Sayı, C. 1, 2015, s.67-148.

DEMİR Işıl Egemen, **“YUKK Kapsamında Uluslararası Koruma Statüsü Sahiplerinin ve Sığınmacıların Ülkeden Uzaklaştırılması”**, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S: 2, 2015, s.37-64.

FARMER Alice, **“Non-Refoulement and Jus Cogens: Limiting Anti-Terror Measures that Threaten Refugee Protection”**, Georgetown Immigration Law Journal, Vol. 23(1), 2008, s.1-38.

GIL-BAZO María-Teresa, **“The Safe Third Country Concept in International Agreements on Refugee Protection: Assessing State Practice”**, Netherlands Quarterly of Human Rights, Vol. 33, No. 1, 2015, s.42-77, <https://www.unhcr.org/media/safe-third-country-concept-international-agreements-refugee-protection-assessing-state>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

GÖÇMEN İlke, **“Türkiye ile Avrupa Birliği Arasındaki Geri Kabul Anlaşmasının Hukuki Yönden Analizi”**, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, C: 13, No: 2, 2014, s.21-86.

GÜNER Neslihan Özkerim, **“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Mültecilerin Haklarının Korunmasındaki Rolü”**, Göç Araştırmaları Dergisi, C: 2, S: 2, Temmuz - Aralık 2016, s.212-241.

HADDAD Emma, **“Who is (not) a Refugee?”**, EUI SPS, 2004/06, <https://hdl.handle.net/1814/1911>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

HAILBRONNER Kay, **“Legal Requirements for the EU-Turkey Refugee Agreement: A Reply to J. Hathaway”**, VerfBlog, March 11, 2016, <https://verfassungsblog.de/legal-requirements-for-the-eu-turkey-refugee-agreement-a-reply-to-j-hathaway/>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

HATHAWAY James C, **“A Reconsideration of the Underlying Premise of Refugee Law”**, Harvard International Law Journal, Vol.31, No.1, Winter 1990, s.129-183.

HATHAWAY James C, HARVEY Colin J, **“Framing Refugee Protection in the New World Order”**, Cornell International Law Journal, Vol. 34, 2001, s.257-320.

HELTON Arthur C, **“Persecution on Account of Membership in a Social Group as a Basis for Refugee Status”**, Columbia Human Rights Law Review, Vol. 15, No. 1, 1983, s.39-68.

KARACA Hüseyin Akif, **“Türkiye - Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması ve 18 Mart 2016 Tarihli Türkiye-Avrupa Birliği Zirve Bildirisi Uyarınca Düzensiz**

Göçle Mücadele ve Bazı Sorunlu Alanlar", Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, C: XXIV, S: 4, 2020, s.155-194.

KOSAR David, **"Inclusion before Exclusion or Vice Versa: What the Qualification Directive and the Court of Justice Do (Not) Say"**, International Journal of Refugee Law, Vol. 25(1), 2013, s.87-119.

KUHLMAN Tom, **"Towards a Definition of Refugees"**, Researchmemorandum 1990-36, Amsterdam:Vrije Universiteit, 1990.

KÜÇÜK Esin, **"Türkiye'nin Taraf Olduğu Geri Kabul Anlaşmaları"**, İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: VII, S: 2, Haziran 2008, s.101-121.

LEWIS Jacqueline, **"Buying Your Way Out of the Convention: Examining Three Decades of Safe Third Country Agreements in Practice"**, Georgetown Immigration Law Journal, Vol. 35, Iss. 3, 2021, s.881-903.

McADAM Jane, **"The European Union Qualification Directive: The Creation of a Subsidiary Protection Regime"**, International Journal of Refugee Law, Vol. 17(3), 2005, s.461-516.

NURDOĞAN Ali Kemal, ÖZTÜRK Mustafa, **"Geçici Koruma Statüsü ile Türkiye'de Bulunan Suriyelilerin Vatandaşlık Hakkı"**, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C: 23, S: 3, 2018, s.1163-1172.

ÖZCAN Hüseyin, **"Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 74. Maddesinin "Güvenli Üçüncü Ülke" Kavramı Bağlamında Genel Değerlendirilmesi"**, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 28, S: 2, 2020, s.819-855.

PARKER Karen, **"Jus Cogens: Compelling the Law of Human Rights"**, Hastings International and Comparative Law Review, Vol. 12, No. 2, 1989, s.411-463.

RAIS Mehdi, **"European Union readmission agreements"**, Forced Migration Review, Iss. 51, January 2016, s.45-46.

RIYANTO Sigit, **"The Refoulement Principle and Its Relevance in the International Law System"**, Indonesian Journal of International Law, Vol. 7, No. 4, Jul 2010, s.695-715.

ŞANDA Beyza Özturanlı, ERGÜVEN Nasih Sarp, **"A Consideration on Legality of Border Barriers: The Principle of Non-Refoulement and Its Extra-Territorial Effect"**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C 68, S: 4, 2020, s.893-912.

TURAN Yıldırım, ŞAŞKIN Osman, **"AB'ye İltica Başvurularının Değerlendirilmesinde Geri Kabul ve Güvenli Üçüncü Ülke Tartışmaları"**, PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C: 3, S: 1, Şubat 2017, s.47-56.

UZUN Elif, “**Geri Göndermeme (Non-Refoulement) İlkesinin Uluslararası Hukuktaki Konumu Üzerine Bir Değerlendirme**”, Uluslararası Hukuk ve Politika, C: 8, S: 30, 2012, s.25-58.

UZUN Elif, “**Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BMMYK’nın Yapısı, Görevleri ve Uluslararası Mülteci Hukukunun Gelişimindeki Yeri**”, Göç Araştırmaları Dergisi, C.2, S.2, Temmuz-Aralık 2016, s.60-85.

Tezler

AYTEKİN Didem, “**Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Geri Göndermeme İlkesi**” (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

BOZOVALI Esin, “**Geri Göndermeme İlkesi ve Sığınma Hakkı: Türkiye’nin Batı Sınırındaki Düzensiz Göçe Yönelik Uygulamaların AIHM Kararları Işığında Değerlendirilmesi**” (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

COŞKUN Filiz Ercan, “**Uluslararası Mülteci Hukuku ve Sınır Dışı Etme veya Geri Gönderme Yasası**” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

KARAGÖZOĞLU Ceren, “**Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Türk Mülteci Hukukuna Etkisi**” (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

KLAASSEN Mark, “**The Compatibility of Third Country Nationals Clauses in Readmission Agreements with the Principle of Non-refoulement**” (Master Dissertation), Leiden: Leiden University, 2010.

TANERİ Gökhan, “**Uluslararası Hukukta Mülteci ve Sığınmacıların Geri Gönderilmemesi (Non-Refoulement) İlkesi**” (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

TÜRKDOĞAN Mehmet Arif, “**Mülteci Hukuku Bağlamında Avrupa Birliğinde Mülteci ve Sığınmacı Politikaları**” (Yüksek Lisans Tezi), Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Çevrim İçi Kaynaklar

American Heritage Dictionary, <https://www.ahdictionary.com/>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Bakan Fidan: Biz, Türkiye-AB ilişkilerini canlandırmanın herkesin menfaatine olduğuna inanıyoruz, 29.08.2024, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/bakan-fidan-biz-turkiye-ab-iliskilerini-canlandirmanın-herkesin-menfaatine-olduguna-inaniyoruz/3316450>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

CASSARINO Jean-Pierre, “**Readmission Policy in the European Union**”, Brussels: European Parliament, 2010,

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/JOIN/2010/425632/IPOL-LIBE_ET\(2010\)425632_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/JOIN/2010/425632/IPOL-LIBE_ET(2010)425632_EN.pdf), Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun TGRT Haber Kanalına Verdiği Özel Röportaj, 22 Temmuz 2019, Ankara, https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-tgtr-haber-kanalina-verdigi-ozel-roportaj-22-07-19.tr.mfa, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

European Migration Network Asylum and Migration Glossary, https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary/glossary/mandate-refugee_en, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

European Parliament, **Briefing April 2015**, EU: European Parliamentary Research Service, 2015, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/554212/EPRS_BRI\(2015\)554212_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/554212/EPRS_BRI(2015)554212_EN.pdf), Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Göç İdaresi Başkanlığı 2014 Türkiye Göç Raporu, https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2014_yillik_goc_raporu.pdf, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Göç İdaresi Başkanlığı 2015 Türkiye Göç Raporu, https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2015_yillik_goc_raporu.pdf, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Göç İdaresi Başkanlığı 2016 Türkiye Göç Raporu, https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Göç İdaresi Başkanlığı Düzensiz Göç İstatistikleri, <https://goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Göç İdaresi Başkanlığı İkamet İzinleri İstatistikleri, <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri#>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Göç İdaresi Başkanlığı, Ülkemizdeki Yabancı Sayılarına İlişkin Ortaya Atılan Gerçek Dışı İddialar Hakkında Basın Açıklaması, 20 Ağustos 2024, <https://goc.gov.tr/ulkemizdeki-yabanci-sayilarina-iliskin-ortaya-atilan-gercek-disi-iddialar-hakkinda-basin-aciklamasi> Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr> Son erişim tarihi: 01.11.2024.

<https://undocs.org/A/RES/52/103>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

International Commission of Jurists (ICJ), “**Geri Göndermeme, Sınır Dışı Etme ve Uluslararası Koruma, Modül 1 ‘Sığınmacılar, Mülteciler ve Göçmenlerin Adalet Erişimine Destek’ Projesi**”, 2019, <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2019/02/MODULE1-Non-Refoulement-Deportation-and-International-Protection-2019-TUR.pdf>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Uluslararası Göç Örgütü (IOM) Göç Terimleri Sözlüğü, https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UN General Assembly Resolution, https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/policy_and_research/un/58/A_RES_58_153_en.pdf, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UN International Law Commission, “**Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts**”, Supplement No. 10 (A/56/10), chp.IV.E.1, November 2001. Söz konusu metin için bkz: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UN International Law Commission, “**Report of the International Law Commission, 71st session (29 April-7 June and 8 July-9 August 2019) (A/74/10), Chapter V: Peremptory norms of general international law (jus cogens)**”, New York: UN, 2019, <https://digitallibrary.un.org/record/3827355?ln=en&v=pdf>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UN, The League of Nations, <https://www.ungeneva.org/en/about/league-of-nations/overview>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UNHCR Department of International Protection, Protection Information Section, **UNHCR Master Glossary of Terms**, Rev. 1, Geneva: UNHCR, 2006, <https://www.refworld.org/reference/tools/unhcr/2006/en/89672>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UNHCR, ‘**Refugees**’ and ‘**Migrants**’-Frequently Asked Questions (FAQs), 31 August 2018, <https://emergency.unhcr.org/sites/default/files/2024-01/2.%20Refugees%20and%20migrants%20FAQ.pdf>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UNHCR, “**Global Consultations on International Protection/Third Track: Asylum Processes (Fair and Efficient Asylum Procedures), EC/GC/01/12, 31 May 2001**”, 2001, <https://www.refworld.org/policy/strategy/unhcr/2001/en/13248>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UNHCR, “**Guidelines on International Protection No. 2: "Membership of a Particular Social Group" Within the Context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or its 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees**”, 2002, para. 1, <https://www.refworld.org/policy/legalguidance/unhcr/2002/en/31818>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UNHCR, “**Report of the United Nations High Commissioner for Refugees Supplement No.12 (A/40/12)**”, New York, 1985, <https://www.unhcr.org/us/publications/report-united-nations-high-commissioner-refugees-6>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UNHCR, **An Introduction to International Protection – Protecting persons of concern to UNHCR**, Geneva: Office of the UNHCR, 1 August 2005,

<https://www.unhcr.org/us/media/self-study-module-1-introduction-international-protection-protecting-persons-concern-unhcr>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UNHCR, **An Introduction to International Protection: Protecting Persons of Concern to UNHCR (Self-study module 1)**, 1 August 2005, <https://www.unhcr.org/us/media/self-study-module-1-introduction-international-protection-protecting-persons-concern-unhcr>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UNHCR, **Asylum-seekers**, <https://www.unhcr.org/us/asylum-seekers>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UNHCR, **Conclusions Adopted by the Executive Committee on International Protection of Refugees**, 2009, <https://www.refworld.org/policy/polcomp/unhcr/2017/en/120301>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UNHCR, **Global Consultations on International Protection**, <https://www.unhcr.org/media/protection-refugees-mass-influx-situations-overall-protection-framework>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UNHCR, **Guidelines on International Protection No. 6: Religion-Based Refugee Claims under Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees**, 2004, <https://www.unhcr.org/us/media/guidelines-international-protection-no-6-religion-based-refugee-claims-under-article-1a-2>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UNHCR, **Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol relating to the status of Refugees**, Rev.1, 1992, FW/II, <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/4d93528a9.pdf>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UNHCR, **Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status and Guidelines on International Protection under the 1951 Convention and the 1967 Protocol relating to the status of Refugees**, 2019, s. 14, <https://www.unhcr.org/us/media/handbook-procedures-and-criteria-determining-refugee-status-under-1951-convention-and-1967>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UNHCR, **Interpreting Article 1 of the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees**, 2001, para. 25, <https://www.refworld.org/reference/research/unhcr/2001/en/29198>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UNHCR, **Position on Readmission Agreements, 'Protection Elsewhere' and Asylum Policy**, 1994, <https://www.refworld.org/policy/legalguidance/unhcr/1994/en/17662> Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UNHCR, **Previous High Commissioners: Fridtjof Nansen**, <https://www.unhcr.org/us/about-unhcr/who-we-are/high-commissioner/previous-high-commissioners/fridtjof-nansen>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UNHCR, Refugee Facts, <https://www.unrefugees.org/refugee-facts/what-is-a-refugee/>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UNHCR, Resettlement Data Finder, <https://rsq.unhcr.org/en/#RO8b>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UNHCR, Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, <https://www.unhcr.org/us/media/statute-office-united-nations-high-commissioner-refugees>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UNHCR, Stories: “Refugees” or “Migrants”? How word choices affect rights and lives, <https://www.unhcr.org/us/news/stories/refugees-or-migrants-how-word-choices-affect-rights-and-lives>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UNHCR, Stories: The passion, vision and action of Fridtjof Nansen, humanitarian extraordinaire, <https://www.unhcr.org/us/news/stories/passion-vision-and-action-fridtjof-nansen-humanitarian-extraordinaire>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

UNHCR, The Refugee Convention, 1951: The Travaux Préparatoires Analysed with a Commentary by Dr. Paul Weis, Paul Weis (ed.), 1990, <https://www.unhcr.org/us/media/refugee-convention-1951-travaux-preparatoires-analysed-commentary-dr-paul-weis>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Anlaşmalar – Sözleşmeler - Mevzuat ve Kararlar

1933 tarihli Mültecilerin Uluslararası Statüsüne Dair Sözleşme, <https://www.refworld.org/legal/agreements/ion/1933/en/17584> Son erişim tarihi: 01.11.2024.

1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi, <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/multec%20b1ler%20b1nhukuk%20b1statusune%20b1l%20b1sk%20b1nsozlesme.pdf>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol, <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/yonetmelikler/Sozlesmeler/MULTECILERIN-HUKUK-STATUSUNE-ILISKIN-1967-PROTOKOLU.pdf> Son erişim tarihi: 01.11.2024.

1969 tarihli Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi, http://www.madde14.org/index.php?title=Afrika_Birli%C4%9Fi_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC_M%C3%BClteci_Sorunlar%C4%B1n%C4%B1n_%C3%96zel_Y%C3%B6nlerini_D%C3%BCzenleyen_S%C3%B6zle%C5%9Fme, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

1982 Anayasası, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

1984 tarihli Cartagena Deklarasyonu, http://www.madde14.org/index.php?title=Cartagena_M%C3%BClteciler_Bildirisi, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

1994 tarihli Arap Ülkeleri Birliği Mülteci Sözleşmesi, http://www.madde14.org/index.php?title=Arap_%C3%9Clkelerinde_M%C3%BCltecilerin_Durumunu_D%C3%BCzenleyen_S%C3%B6zle%C5%9Fme, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

1994 tarihli Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, http://www.madde14.org/index.php?title=1994_Y%C3%B6netmeli%C4%9Fi, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

2001 tarihli AB Geçici Koruma Yönergesi, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001L0055>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

2004 tarihli AB Vasıf Yönergesi, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:304:0012:0023:EN:PDF>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

2011 tarihli AB Vasıf Yönergesi, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:337:0009:0026:en:PDF>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Almanya'dan Gelen Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme, <https://www.refworld.org/legal/agreements/lon/1938/en/17547> Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, https://treaties.un.org/doc/Treaties/1976/03/19760323%2006-17%20AM/Ch_IV_04.pdf, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

ECtHR, **A.G. and Others v. Turkey**, <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/echr/1999/en/17274>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Geçici Koruma Yönetmeliği, <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/evraklar/mevzuat/Gecici-Koruma.pdf> Son erişim tarihi: 01.11.2024.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/trk.pdf, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Mülga İskân Kanunu, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc013/kanuntbmmc013/kanuntbmmc01302510.pdf, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Rus ve Ermeni Mültecilere Kimlik Belgesi Verilmesine İlişkin 5 Temmuz 1922 ve 31 Mayıs 1924 Tarihli Düzenlemeleri Tamamlayan ve Tadil Eden 12 Mayıs 1926 Düzenlemesi, <https://www.refworld.org/legal/agreements/lon/1926/en/14828>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Rus ve Ermeni Mültecilerin Yasal Statüsüne İlişkin 30 Haziran 1928 Düzenlemesi, <https://www.refworld.org/legal/agreements/lon/1928/en/15611> Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020102044bm_45.pdf, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Suçluların İadesine Dair Avrupa Sözleşmesi, <https://rm.coe.int/1680064587>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Belarus Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Geri Kabul Anlaşması, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c063/tbmm24063022ss0488.pdf>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bosna-Hersek Bakanlar Kurulu Arasında Geri Kabul Anlaşması, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c043/tbmm26043080.pdf>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Karadağ Hükümeti Arasında Geri Kabul Anlaşması, <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss213.pdf>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kendi Vatandaşlarının Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc088/kanuntbmmc088/kanuntbmmc08805097.pdf, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Pakistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İzinsiz İkamet Eden Şahısların Geri Kabulüne Dair Anlaşma, <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss186.pdf>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya Hükümeti Arasında Kendi Vatandaşlarının ve Ülkelerinde Yasadışı Konumda Bulunan Yabancıların Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc089/kanuntbmmc089/kanuntbmmc08905249.pdf, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Geri Kabul Anlaşması, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c095/tbmm23095075ss0649.pdf>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Yasadışı Göçmenlerin Geri Kabulüne Dair Anlaşma, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc087/kanuntbmmc087/kanuntbmmc08704901.pdf, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Ukrayna Bakanlar Kurulu Arasında Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc092/kanuntbmmc092/kanuntbmmc09205778.pdf, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yemen Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İzinsiz İkamet Eden Şahısların Geri Kabulüne Dair Anlaşma, <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss188.pdf>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Suç ile, Özellikle Terörizm, Örgütlü Suçlar, Yasadışı Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı ve Yasadışı Göç ile Mücadele Anlaşmasının 8. Maddesinin Uygulanmasına Dair Protokol, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/04/20020424.htm#2>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Nijerya Federal Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Göç Konularına Dair Anlaşma, <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss187.pdf>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma, <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss554.pdf>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Türkiye Cumhuriyeti ile Irak Cumhuriyeti arasında imzalanan vize muafiyeti anlaşmasına ilişkin Cumhurbaşkanı Kararı <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/08/20240829-5.pdf>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Arasında Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı ile Yunanistan Cumhuriyeti Kamu Düzeni Bakanlığı Suç ile, Özellikle Terörizm, Örgütlü Suçlar, Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı ve Yasadışı Göç ile Mücadelede İşbirliği Anlaşması, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc085/kanuntbmmc085/kanuntbmmc08504654.pdf, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Uluslararası Koruma Sağlama ve Geri Çekmeye İlişkin Ortak Prosedürler Hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin 26.06.2013 tarihli ve 2013/32/EU sayılı Direktifi, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0032%20>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Uluslararası Mülteci Örgütü Tüzüğü, <https://www.refworld.org/legal/constinstr/un/1946/en/17997>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Viyana Antlaşmalar Sözleşmesi,
https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu,
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik,
<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=21460&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5>, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

Yakın Akrabaları 1952 yılına Kadar Türkiye'ye göç Etmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Göç Etmeleri Hakkında Anlaşma,
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d02/c035/mm_02035065ss0822.pdf, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

YUKK Madde Gerekçeleri,
http://www.madde14.org/index.php?title=Yabanc%C4%B1lar_ve_Uluslararası%C4%B1_Koruma_Kanunu_Tasar%C4%B1_Tasla%C4%9F%C4%B1_Madde_Gerek%C3%A7eleri, Son erişim tarihi: 01.11.2024.

ÖZGEÇMİŞ

TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : T.C. GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Hazırlayanın Adı Soyadı : Mehmet Cemil BALCIOĞLU
Tez Başlığı : Türkiye'nin Taraf Olduğu Geri Kabul Anlaşmalarının Geri
Göndermeme İlkesi Açısından Değerlendirilmesi
Savunma Tarihi : 04/12/2024
Danışman : Doç. Dr. Bleda Rıza KURTDARCAN

JÜRİ ÜYELERİ:

Unvan, Ad-SOYADI

İmza

Doç. Dr. Bleda Rıza KURTDARCAN

Prof. Dr. Ceren Zeynep PİRİM KIZILCA

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cengiz UZUN

Prof. Dr. Ulun AKTURAN
Enstitü Müdürü